

ODSEVANJA

Slovenj
Gradec
25. oktobra
1995
leto XIII

25

NI 32.99/1999

časopis za leposlovje in kulturna vprašanja

500 SIT

HOTELI SMO BITI

atmosfera drugačna, bolj študentska. Začeli so izhajati Odsevi...«

Trideset let!

Brskam med podobami teh let za semenom, ki je rodilo Literarni klub in Odseve in pridružilo literarno pero kulturnemu nemiru v našem mestu! Odlomek iz uvodnika v 1. številki Odsevov (julij 1966) zaokrožuje tako misel: » Zato si je klub zastavil med drugimi nalogami tudi to, da bo občasno izdajal almanah, ki naj bi bil hkrati žetev, odsev in pregled ustvarjalnih pobud, poskusov, iskanj in delavnosti članov kluba.«

Nekaj srečnih naključij je botrovalo, da so se po 2. svetovni vojni v Slovenj Gradcu našli ljudje, ki so v skromnih tedanjih razmerah začeli obnavljati kulturno delo (kino, knjižnica, Salonski orkester) ali ustanavljati kulturne zavode (knjigarna, glasbena šola, muzej, Umetnostni paviljon) in uveljavljati društvene oblike (godba na pihala, gledališka in pevska dejavnost). Pomembna so Sokličeva prizadevanja

za afirmacijo in bogatitev njegove zbirke. Mladostnega duha je vnesla prva srednja šola v Slovenj Gradcu (1960), po kratkem izhajanju Mislinjske doline tudi ustanovitev Radia Slovenj Gradec - 1962 (zdaj Koroški radio Slovenj Gradec), kar je vztrajno poglobljalo zavest, da so široka kulturna prizadevanja pomemben del našega bivanja. Iz razpoloženja, ki ga nostalgичno slika Marjan Pungartnik (Odsevanja št. 21, 1992), veje mladostna neugnanost: » Ne spomnim se natančno, o čemer vse smo govorili, a v glavnem smo hoteli pravo literaturo, malo smo govorili čez ekstreme, malo o hermetizmu, malo o takem in drugačnem angažiranju. Kje so tiste besede, ki so se zgubljale v melanholični mrak pod gostilniškim stropom, kje so tista spremljanja... Pravzaprav sem hodil v gimnazijo, a tam so se mi vsi krožki zdeli tako šolski.

Okrog Literarnega kluba je bila

Kljub različnim težavam je bila rast nepretrgana: obstajalo je dokaj naklonjeno ozračje za kulturno delo in dosežke, jezdec na belem konju je bil prof. Karel Pečko, akademski slikar in ravnatelj galerije; ta je izžareval neugnano voljo oblikovati kulturni prostor in neomajno pripadnost kulturnim prireditvam in dosežkom z maksimo, češ: kakršno kulturno ozračje si bomo ustvarili, v takem bomo živeli. Samo po sebi se nič ne zgodi!... Ugled si je širil Umetnostni paviljon z vse pomembnejšimi mednarodnimi razstavami. Nemir mladih, zborovodij in mentorjev, ki so živeli s pevsko in likovno dejavnostjo in želi uspehe, krožek OZN na ekonomski šoli in literarni krožek - vse to in še več je nagovarjalo k iskanju novih obzorij, tudi leposlovnih, predvsem, kako napisano objaviti. Tako je dozorela zamisel, da združi pisce, ki se iščejo, začetnike in druge, Literarni klub Slovenj Gradec (1965): jedro so bili srednješolci slovenjgraške ekonomske šole in gimnazije na Ravnah, pridružili pa so se nekateri starejši ljudski pisci. Klub je hitro prebolel otroške bolezni; vsekakor je pomenila najvidnejši uspeh - odločitev o izhajanju Odsevov, revij(ic)e, ki je omogočila, da so avtorji doživeli prvo afirmacijo. Že v začetku so sodelovala nekatera uveljavljena peresa, še več pozneje, v Odsevanjih. Skratka, hoteli smo biti: a da bo rast, recimo, v treh desetletjih tako vsestranska, si niti umišljati nismo upali.

Vsi smo bili mentorji in učenci in pogumno zrlji v prihodnost!

Karel Pečko, Uršlja gora, 1992, barvni sitotisk - serigrafija, 60 x 80 cm

Največ vrenja, živahnosti in volje je bilo, razumljivo, med prvimi člani kluba (Niko Kolar, Vinko Ošlak, Drago Pečko, Marjan Pungartnik), ki so kmalu odšli v Ljubljano, toda še vedno so domala vsi radi prihajali na (največkrat mesečna, včasih pa zelo občasna) klubska delovna srečanja; zanimanje je predvsem veljalo poglobljanju splošnega znanja, prepoznavanju zgledov in kritičnim ocenam prispevkov, ki so jih napisali posamezniki: trudili smo se, da so živele druga ob drugi vse ustvarjalne smeri, vsa iskanja, izhajajoča iz zmožnosti piscev in hotenj, oblike in ustvarjalci, mlajši in starejši, tisti, ki so le poskušali in se kmalu utrudili, in tisti, ki so vztrajali in si zastavljali zahtevnejše in drznejše cilje. Ves čas tako!

Ob denarnih težavah (kulturi ni bilo nikoli s cvetjem posuto) smo, ko so Odsevi (po sedmih številkah) prišli v težave, poskusili z avtorskimi knjižicami (izšlo jih je 15), potem pa je nastopilo krajše sušno obdobje: mnogi smo vlagali moči in napore v organizacijske dolžnosti in vsebinske premike v kulturni skupnosti in drugod. Leta 1979 je spet oživel misel o izhajanju revije ali časopisa - izdajati smo začeli Odsevanja, časopis za leposlovje in kulturna vprašanja. Odsevanja sicer izhajajo (pre)poredkoma, a kljub vsemu že šestnajsto leto. Tisti ustvarjalci, ki so odšli zaradi delovnih ali poklicnih dolžnosti drugam, so stike dokaj redno ohranjali, drugi so se vrnili; objavljali pa so (in še) tudi priznani avtorji in zamejski pisci, kar je Odsevanja povzdignilo v tisk koroškega pomena, opaznega tudi v Sloveniji.

Spodbudno je, da so se Odsevanjem pridružili izobraženci koroškega območja, nekateri pomagali razširiti literarni mentorski krog (Silvija Borovnik, Franc Juričan, Miran Kodrin, Andrej Makuc), »časopisni« del je pritegnil velik krog domačih in drugih piscev, ki so strokovno razčlenjevali kulturno problematiko, zgodovinske in umetnostnozgodovinske pojave ter arheološka odkrivanja, pisali ocene in kritična poročila, predstavljali likovne ustvarjalce, ki so razstavljali v naših razstaviščih ali pa prispevali delež k likovni opremi posameznih številk itd. Tako glede avtorjev kakor vsebine in problematike smo se trudili upoštevati celotno koroško območje.

In še druga značilna prvina: s poudarjeno zavzetostjo je podpirala Literarni klub in Odsevanja v vseh teh letih ZKO Slovenj Gradec, predvsem, kadar je šlo za gmotno pomoč. Z veseljem lahko zapišemo, da so delovne organizacije oziroma podjetja s sponzorskim razumevanjem materialno pomagala izhajanju časopisa: družba Ko-si, Nova

oprema, Nieros Niederberger, Tovarna meril, izid posameznih številk pa so reklamno podprle še druge ustanove, trgovine in podjetja.

In končno: logično je, da je med sedanjim članstvom počasi dozoreval tudi žlahtnejši sad - izid prvencev, hkrati pa trud za ustanovitev domačih založb. To hotenje se je napovedalo z založniško dejavnostjo Galerije Kolar (1991) ter nadaljevalo z ustanovitvijo založbe Voranc na Ravnah (1992) in založbe Cerdonis v Slovenj Gradcu (1995) - v okviru d.o.o. Studio S.

Prva bera leposlovnih založniških dejanj je (poleg drugih zahtevnih tiskov) številčno dovolj bogata in kvalitetna: priznanja je vredna odločitev, da so pogumno posegle po prvencih domačih piscev. Avtorji, ki so se tako prvič predstavili in se pridružili že literarno pomembno uveljavljenim nekdanjim članom, so: Milena Cigler, Darja Kniplič, Andrej Makuc, Rudi Mlinar, Blaž Prapotnik, Jani Rifel, Tone Turičnik. Silviji Borovnik je založba Voranc založila zbirko esejev. Nekateri člani Literarnega kluba so se odločili za samozaložbo: Franc Anželak, Slavka Dragolič, Marijan Mauko. Posebej kaže poudariti, da imenovane pesnike in pisatelje vse več srečujemo tudi v Celovškem zvonu, Dialogih, Mentorju, Sodobnosti in še kje.

Odsevanja še naprej ostajajo prva šola in kažipot na poti v svet književnosti za mnoge začetnike domačine, ne glede na smer iskanja, zvrst, leta ali prepričanje. Nedvomno je pomembno, da se niti klub niti časopis nista zaprla v ozek krog, več, imata široko odprto pot za vsakogar, ki usmerja korak na slovenski Parnas.

Tako sta Literarni klub in literarni časopis dodala nezamenljiv delež k podobi kulturnega utripa v Slovenj Gradcu, na Koroškem in tudi v Sloveniji ob drugih kulturnih prizadevanjih: številni poznavalci trdijo, da je kulturna dejavnost občutljivo pomagala oblikovati kulturno zavest ljudi našega okolja, širiti njena obzorja in uveljavljati kljub včasih težkim časom kulturne dosežke kvalitetnih razsežnosti, tudi na literarnem polju.

Pisatelj Marjan Kolar je v esejističnem zapisu Književnost med Peco in Pohorjem, v katerem je razčlenjeval dosežke nekaterih članov Literarnega kluba, stvarno in občutljivo opredelil in pretehtano poudaril misel o večnih vzgibih ustvarjalnih hotenj in iskanj: » (...) Pisanje leposlovja se venomer napaja iz želje po ustvarjanju povzdignjene, nedeljske besede, iz mladostnega uporništvu in viharništva, iz odraslih iskanj, bivanjskih stisk in potreb

po izpovedovanju. Vse to živi drugo ob drugem in nihče ne more prerokovati: to seme bo vzklilo, ono bo pozebilo, ta avtor bo pomembno sooblikoval slovensko književnost, oni bo ostal sopotnik.

O tem bo razsodil čas.« (Dialogi, štev. 8/9, 1992, str.74)

30-letnica je praznik vseh tistih, ki smo vzdali napore v rast in ugled Literarnega kluba, Odsevov, Odsevanj kot avtorji, organizatorji ali soorganizatorji, in vseh tistih, ki so prijazno spremljali razvoj in bili zvesti in prijateljski bralci, pa tistih, ki so kritično spremljali prizadevanja in mentorsko svetovali, ter tistih, ki so bili sponzorji ali so kako drugače gmotno podprli zastavljene kulturne cilje.

To velja tudi za pričujočo številko! K sodelovanju smo povabili čez petdeset avtorjev, ki so se knjižno potrdili in ki so v treh desetletjih sodelovali z Literarnim klubom, Odsevi ali Odsevanji; tisti, ki so poslali prispevke, nedvomno še danes čutijo trdno vez s to neugnano preteklostjo, potrjujejo uspeh ob jubileju in izkazujejo priznanje, da ugled tega truda in naporov ni zbledel, več, da se pogloblja in raste, in se veselijo z nami.

Vsem čestitam!

Ob jubilejni priložnosti se s spoštovanjem spominjamo tudi vseh tistih sodelavcev, ki so z naklonjenostjo in veliko vero pomagali oblikovati, uveljavljati in potrjevati našo uredniško podobo s prozo, poezijo ali dramskimi besedili, a so, žal, že preminili: Marija Hriberšek, Mira Mihelič, Ljuba Prenner, Leopold Suhodolčan in Herman Vogel ter vsi tisti kulturni delavci domačini, ki so z literarnimi prispevki ali občasnimi članki sodelovali tako v Odsevih kot Odsevanjih - Jurij Bocak, Terezija Rubin, Mitja Schoendorfer, Tone Slapernik in Smiljka Zajc.

Dovolj ogrete volje, ustvarjalne občutljivosti in zagnanosti, organizacijske pripravljenosti, predvsem pa ljubezni do slovenske besede in besedne umetnosti bodo določali delovanje Literarnega kluba in Odsevanj v naslednjih letih in desetletjih. Če smo v preteklosti previharili številne manjše in večje viharje, so izkušnje in dosežki dragocena popotnica za jutrišnji in pojutrišnji delovni dan!

Naj bo tako!

Tone Turičnik

REZERVNI SLOVENJGRADČAN

Tako se me je prijel vzdevek »rezervni Slovenjgradčan«. In jaz nimam nič proti temu, saj to resnično nakazuje mojo veliko povezanost s Slovenj Gradcem.

Je že tako, da se nekje rodiš, hodiš v šolo in v službo in tam živiš. Prideš pa drugam in v nekem kraju se tako navežeš, da si misliš: tu bi kar živel.

Res pa je, da sem se navadil hoditi v Slovenj Gradec pred mnogimi leti - po ovinku na Ravnah. Tam je bil ravnatelj nove gimnazije in pozneje študijske knjižnice moj najljubši profesor slovenščine iz Maribora dr. Franc Sušnik. Med nama je z leti zrastel skoraj očetovski odnos, zlasti, ker mi je oče že zgodaj umrl in tako sem po vojni večkrat prihajal na Ravne k Sušniku. O njem sem tudi pisal, zlasti osebni zapis Profesor, povej, o njem pa sem posnel tudi dva filma za televizijo. Ko mi je umrla mati, sem kot prvo razbremenitev v hudi bolečini iz Ljubljane poklical po telefonu prav Sušnika na Ravne.

Pozneje me je pritegnil sosednji Slovenj Gradec s svojo radoživo kulturno vneto. Predvsem je bila to gradnja nove likovne galerije, ki so jo postavili, čeprav so še ostale za urejanje gnojne jame. A takrat sem pravilno menil, da bo kraj, ki bo postavil galerijo, poskrbel tudi za gnojne jame. V Slovenj Gradcu je, za razliko od Velenja, kjer je industrija začela pritegovati še kulturo, nasprotno, kultura začela pogojevati razcvet celega kraja. Obnovili so cesto, razvila se je industrija, uredila se je sijajna bolnišnica, ki je središče za veliko področje. Ne bi omenjal posebej vseh ljudi, s katerimi sem prišel prijazno v stik in se z njimi povezal. Naj omenim samo ravnatelja galerije in slikarja Karla Pečka, ing. Franca Razdevška, tedajnega predsednika občine, primarija bolnišnice dr. Draga Plešivčnika, slikarja Jožeta Tisnikarja in profesorja Toneta Turičnika. Še v času komunističnega režima je vladala v Slovenj Gradcu vedno razumna strpnost in krajevni župnik je bil navzoč na vsaki javni prireditvi. Spomnim naj se še tega, da mi je sosednji župnik v Mežici, Jože Lodrant, ljubeznivo odkril tihe lepote gorske planjave Koprivne. Ljudska enotnost je prišla do izraza tudi nedavno pri občinskih volitvah, kjer je bil za razliko do drugih mest kandidat Janez Komljanec že v prvem krogu izvoljen za župana.

Stvari, ki so drugod silno daleč ali nanje sploh pozabljajo, so v Slovenj Gradcu blizu. Čeprav je Slovenj Gradec majhen kraj, jih je prevzela ideja svetovnega miru in OZN. Tu sem nekajkrat uspešno sodeloval v pripravah za velike mednarodne likovne rastave z idejo miru in OZN, saj sem pritegnil kar tri generalne sekretarje OZN: U Tanta, Kurta Waldheima in Pereza de Cuellarja, da so prevzeli pokroviteljstvo nad likovno razstavo v Slovenj Gradcu. Spominjam se še, kako sem bil pri U Tantu v New Yorku; in ko sem mu razgrnil načrte Slovenj Gradca s to razstavo miru, mi je rekel: »To bi bila velika stvar že, če bi jo pripravljali v Parizu ali Milanu ali kakem drugem velikem mestu. Če pa ta ponudba prihaja od tako majhnega mesta, kot je Slovenj Gradec, potem je to vredno še toliko večje pozornosti.« Sedanji položaj Slovenj Gradca, ki mu je skupščina OZN podelila častni naslov Glasnik miru, kaže, kako visoko kotira to mesto še danes v krogu celotne OZN.

V znamenju OZN in miru smo imeli še več drugih

prireditev, pri katerih so Slovenjgradčani pokazali veliko prizadevnosti. Posebej mi je ostalo v spominu mednarodno srečanje pisateljev pod geslom Pero za mir. Predstavniki UNESCO iz Pariza Japonci Eij Hatori je bil z rezultati zelo zadovoljen in je v domači gostilni pri Bučineku razdal nekaj posebnih priznanj. Drugo mednarodno srečanje UNESCO smo imeli nekaj let pozneje, ko je šlo za srečanje klubov za UNESCO s celotnega Balkana. Vodila ga je gospa Anne Willings - Grinda, ki se še sedaj pismeno spominja srečanja v Slovenj Gradcu. Slovenj Gradec je tudi trajno zapisan v brošuri UNESCO v Parizu, od koder še vedno prihajajo po pošti tiskani bilteni.

Predvsem pa je bilo spodbudno to, da se je na vse prireditve v velikem številu odzivala mladina. Mladina se hoče učiti in je radovedna. To sem sam občutil, ko sem imel predavanja v njihovem šolskem centru.

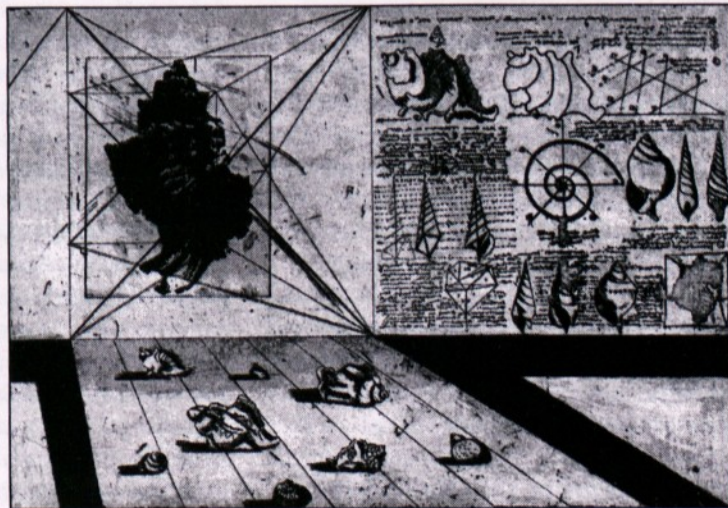
Drobne avtorske knjige Odsevi, pozneje pa časopis za leposlovje in kulturo Odsevanja so me vrhu tega opozarjala na živo brstenje književnosti v kraju. Izhajale so knjižice z najrazličnejšimi temami. In ko me je nekoč prijatelj Tone Turičnik poprosil, da bi mu napisal uvod k njegovi knjižici pogrebnih govorov, ki sicer niso izšli, se mi je pri vsej resnosti storilo milo in mislil sem si, da bi ob taki skrbi nekoč tudi sam rad kar v Slovenj Gradcu umrl.

Res pa je, da sem Slovenj Gradec vedno imel za svoje zatočišče. Tudi v raznih življenjskih preizkušnjah. Tu sem se tudi v bolnišnici najbolje počutil, ne samo zaradi primarija dr. Plešivčnika, ampak prijaznosti vsega osebja in domačnosti bolniških sester. Moj televizijski film o tej bolnišnici na robu dežele je bil tudi delno posledica tega razpoloženja.

Na svojih svetovnih poteh sem večkrat prišel tudi na Norveško, ki se mi je posebej priljubila. A reči moram, da me je Slovenj Gradec s svojo naravo in lepo urejenostjo spominjal na Norveško. Če sem tako prihajal z avtom po cesti proti Slovenj Gradcu, mi je že od daleč, ko sem zagledal znane hribe in obrise Slovenj Gradca, zaigralo srce. Spet sem se počutil kot doma! Davno nekoč sem si celo mislil, da si bom na obronku Pohorja nad Slovenj Gradcem postavil majhno leseno hišico, kjer bi prebil stara leta. Hodil sem si že ogledovat zemljišče in delal izračune. Pa se je vse to odmaknilo. Zdaj sem star in bolan in navezan na Ljubljano. Še avta ne vozim več in tako redko kdaj pridem v Slovenj Gradec. A vedno sem v mislih blizu in tudi to priložnost v Odsevanjih sem izrabil za to, da izpovem, zakaj sem rezervni Slovenjgradčan.

Bogdan Pogačnik

Bogdan Borčič, Tokrat precej več o školjki, 1972, jedkanica

SIVO ZELENE REFLEKSIJE

1.

Velikokrat v življenju se človek hote ali nehote zazre v preteklost, včasih ima tehtne razloge, včasih pa se spominjanja zvrstijo kar tako sama od sebe. Pa tudi ljudje smo zelo različni. Nekateri govorijo o svojem preteklem življenju na glas, drugi malo manj, nekateri nič. Ne znam si predstavljati sedanjega časa brez knjig in revij. Brez zgodovinopisja, brez književnosti, brez domačih in tujih magazinov, da ne omenjam takšnega ali drugačnega časopisja. Kadarkoli sem se loteval projekcij knjižnih izdaj ali pa pri le-teh sodeloval, sem bil prepričan, da delam za čas prihodnji.

Območje koroške krajine je moje domovanje. V ožjem smislu sta to dve dolini. O obeh bi rad zapisal čimveč refleksij, vezanih na posamezna okolja, na posamezne ljudi, na dogajanja, ki so nam bila skupna v zadnjih desetletjih, približujočih se drugemu tisočletju.

Ne bi rad pretiraval, vendarle mislim, da si obe dolini zaslužita ohranitev spomina na naš čas s sliko in besedo in tudi z umetniško ustvarjalnostjo. Sivo deroča Meža me je kot triletnega otroka potegnila vase in me nosila od Sedejeve domačije do jezua pred papirnico. Na mojo srečo so me iz te umazanije in s vincem prepojene vode potegnili domači fantje, gimnazijci z Lojzetom Lebičem na čelu. Še danes lahko rečem, da me je vode kar nekako strah. Potem so se začela navihana otroška leta, ko smo vsak dan za Riflovo gostilno nabijali prvo usnjeno žogo, ki je bila Rajkova lastnina. V tem času sem pisaril prve ljubezenske verze in jih kot sedmošolec že zlagal v pesniško zbirko. Pa kakšne ljubezni so bile to? Skrivanja v Strojnikovem žitu ter nočna skakanja od leške cerkve do Pačnikovega mostu. Kasneje so bile pesmi bolj dognane in izvirne. Ko sem običajno ob sobotah dopoldne posedal z Blažem Mavrelom, koroškim bukovnikom, mi je bilo vse skupaj tako sveto preprosto. Tu pa tam mi je ponudil kos črnega kruha in me povabil tja gor proti Strojni. Seveda nisem šel. Marsikdaj pozneje mi je bilo tudi žal. Vmes sem se naučil igrati šah. V Vaukanovi gostilni, ki je bila le tristo metrov stran od mojega doma, sem bil vsakdanji gost. Ko sem začel premagovati starejše igralce, mi je prišlo na uho, da je bil tudi moj oče, sicer vrtnar, odličen in strasten šahist. Kot osmošolski zelenec

sem poznal nenavadno veliko starejših ljudi. Nikoli ne bom pozabil, kako so me med šolskimi počitnicami prijazno sprejeli na različnih kmetijah od Podpece, Holmeča pa tja do Zelenbrega. Paša po gozdnatih strminah in v temnih globačah Podpece se mi je za večno vtisnila v spomin. Na obronkih Pikovega sem takrat prvič srečal Janeza Mrdavšiča, profesorja in pisatelja, doma iz Črne.

V osnovni šoli mi je ravnateljaval pisatelj Leopold Suhodolčan. Bil je naklonjen mojemu pisanju. In kasneje, ko so se začela moja občasna romanja po svetu, sem mu bil prijatelj. Še posebej zato, ker mi je na lep in prijazen način znal govoriti o dolini, z živo besedo, pa tudi s pisanjem, ki mi je odprlo oči za marsikaj. Ni mi bilo prav, ko mi je na sprehodu proti Fari dr. Franc Sušnik tako mimogrede dejal, da je škoda, ker sem se preselil v drugo dolino.

Ni upošteval, da sta si obe dolini zelo blizu in da sem v mestecu pod Pohorjem prav tako naletel na sijajne ljudi, na prijatelje in spoštovanja vredne znance. A čutim zadovoljstvo, da mi je uspelo na Ravnah zasnovati založbo Voranc, ki je poleg leposlovnih knjig izdala čudovito fotomonografijo Mežiške doline in le-to pokazala v barvah, povsem drugačnih, kot je veljalo za desetletja nazaj. Sivi pejsaži so ozeleneli in svinčena reka se je zbistrila. Mušeniški skalnati grebeni spreminjajo svojo podobo, mah se je razbohotil in rjavo grmičevje je postalo drugačno. Skoraj bi dejal, da so tuji ljudje drugačni, prav taki, kot jih predstavlja knjiga.

2.

Moja Tisnikarjeva prijateljavanja segajo natančno trideset let v preteklost. Že takoj na začetku sva vzpostavila pristen in soustvarjalen stik. Njegova potovanja po dolini so mi bila vedno posebnost svoje vrste. Hitro sem spoznal Mislinjski graben in njegovo mater v preprosti, prijazni kuhinji. Njen strpni in blagi izraz nosim s sabo že leta in leta, in kadar je nama z Jožetom dano, se rada spominjava srečanj z njo. Da je Jože slikar, je dejstvo, da pa je Tisnikar s svojo likovno ustvarjalnostjo porušil veliko konvencionalnih in strokovnih ovir, je tudi dejstvo. Postal je veliki slikar in živi preprosto ter skromno življenje človeka, ki rad potegne harmoniko, ki rad navrže kakšno hudomušno misel o sebi ali bližnjih, ki pa se rad tudi zapre v svoj atelje in slika noč za nočjo. Skoraj me te noči spominjajo na podoživljanja literarnih slik pisatelja Ksaverja Meška na Selah. Pri Jakobu Sokliču sem v mestnem župnišču naletel na veliko stvari o Mešku in se na srečo še danes nahajajo v tej hiši. Seveda je Soklič

bil za Slovenj Gradec nekaj posebnega. Še posebej so bila dragocena srečanja z njim, zelo redka sicer, pa vendarle izjemno poduhovljena. Njegov um in znanje sem kot mladenič občudoval in bil srečen, da sem ga lahko poslušal. Humanizem, bi skoraj rekel, prav v klasičnem pomenu; skupaj s predmeti, ki jih je strastno zbiral, pa naj so bile to umetniške slike, panjske končnice, steklena posoda, raznovrsten denar ali pa knjige. Mestu je zapustil enkratni muzej.

V tistem času sem se seznanil tudi s profesorjem slovenskega jezika, ki je že takrat mentoroval in je okrog sebe zbiral mlajše literarne ustvarjalce in želel, da bi tiskali literarno glasilo in dodali delež na leposlovnem področju. Poudariti moram, da mu je to dobro uspelo, kajti ustvarjalno so sodelovali pesnik Pungartnik, esejist in pesnik Ošlak, prozaist Kolar, pesnik Vogel in novelistka Hergoldova. Profesor Turičnik je tudi sicer leta in leta skrbel za lep slovenski jezik, za pravilno jezikovno podobo prispevkov in čisto retoriko. Sledovi njegovega dela segajo na Koroški radio, v literarno glasilo Odsevanja, v zbornike Srednje šole, v najrazličnejše edicije, vezane na gospodarske in družbene dosežke v dolini. Zdi pa se mi tudi samoumevno, da je profesor v letošnjem letu doživel izdajo svojega literarnega prvenca pri slovenjegraški založbi Cerdonis.

Ko razmišljam o preteklosti, ne morem mimo vseh tisti poti, ki so me pripeljale na Brde. Tukaj sem si ustvaril drugo domovanje, približno tako, kot sem sanjaril v času služenja vojaškega roka nekje blizu Soko banje. Zelene gozdove in širne travnike sem si živo predstavljal in snoval podobo lesene brunarice, kjer bom preživljal prosti čas. Te pobožne sanje so se mi na Brdah uresničile. Kdo bi si mislil!

Ob tem gre zahvala slikarju Pečku, ki me je usposabljal za razumevanje pastelnih in oljnih tehnik tovrstnega slikarstva, njegovega odnosa do vedut Uršlje gore in ostrejši hiš v Starem trgu, kakor tudi značilnosti dvorišč in fasad v mestnem jedru. Njegov subtilni občutek za zelene, vijoličaste in modre tone me je še bolj prepričal, da je ta dolina daleč daleč najlepša naokrog.

Včasih se zaziram v sončni zahod in razmišljam o dogodkih, ki so se bliskovito zvrstili v letih '75, '79, '85 in '89. Bile so to mednarodne kulturne manifestacije, po večini likovne, bile pa so tudi literarne, zdravstvene in druge.

Sodelovanje z OZN in UNESCO je bilo za mesto Slovenj Gradec nekaj velikega. Za milijonska mesta bi bilo to nekaj samoumevnega. Za nas, ki živimo v tem malem mestecu, je bil to poseben izziv.

Prireditve smo organizacijsko uspešno izpeljali predvsem zato, ker smo venomer izhajali iz bogatih preteklih kulturnih tradicij in zaradi delovne trme in tudi zaradi uveljavljanja Slovenije v svetu. Dežele, ki nam je najljubša in nam je dom in domovina. Mislim, da smo uspeli. Prišlo je leto '89, ko so mestu podelili listino Glasnik miru. Podeljujejo jo Združeni narodi za pomembne kulturnopolitične dosežke.

Ko pa popolnoma zaide sonce za obronki vrhov sosednje doline, me spet zgrabijo »velike« ideje, vezane na galerijsko dejavnost, na založniške projekte in lokalne TV programske zasnove.

Misel mi preskoči drugam, razmišljam o ustvarjalnosti skladatelja, ki ga je v otroškem obdobju razvajala ta dolina in ki jo je sorazmerno hitro zapustil. Kljub velikim željam se je redko vračal iz velemesta, tam je po tragičnem koncu za vselej ostal. Filmska upodobitev Huga Wolfa na slovenski televiziji je ponovno potrdila, da smo ravnali prav, ko smo se odločili, po posredovanju zborovodje Jožeta Leskovarja, za natis knjige Modeste Wolf - Strahser - Spomini na dom. Vse, kar zadeva tega skladatelja, bo mesto v ne tako daljni prihodnosti promoviralo v novo ustanovljenem muzeju. Pa še marsikaj drugega se nam obeta: mednarodni glasbeni večeri, koncerti in letni glasbeni seminarji. Res pa je, da trenutno ne zmoremo, kar bi radi. Zato se dostikrat z mislijo sprehajam skozi čas in obujam spomine. So dragoceni in enkratni. Vredni podoživljanja in zapisovanja. Še posebej rad prelistavam fotomonografijo Slovenj Gradca in Mislinjske doline. Vselej, kadar jo držim v rokah, se spominjam naporov, vloženih v izvedbo tega projekta: finančne zadrege, vsebinska zasnova in dokončno oblikovanje knjige. Veliko stvari smo opravili posamično in skupno. Knjiga je spoštovanja vredna. Najlepši dokument današnjega časa. Mislim, da bi jo tudi gospod Soklič občudoval. Še Werner Berg, znameniti slikar in častni občan naše občine, bi jo z zanimanjem pogledal, sem prepričan. Oko bi se mu zazrlo v prelepe zelene celke na pobočjih gozdnatega Pohorja in moral bi pritrditi, da je ta dolina pravi zemeljski raj.

In kadarkoli kramljam z Brdjani, spoznavam, kako smo lahko ljudje preprosti in iskreni, kako smo naravni in razumevajoči. Vedno iščemo nova znanstva in prijateljstva. Povsod je tako. Včasih lažje, včasih težje. Nekaj podobnega je z mojimi sivo zelenimi refleksijami.

Tako ali drugače.

Brde, 1995

Niko R. Kolar

GOSPA SVETA

»To zvon je pesem vneta:
poje, moli Gospa Sveta.
Oh, da ne bi odzvonilo!«

(Milka Hartman)

Morda poznate »Vierbergelauf«, tek na štiri posvečene gore med Gospo Sveto in Št. Vidom: Karantanski maraton, približno petdeset kilometrov dolg. Že Megiser ga je popisal:

»Auff diese vier Perg laufft das gemeine Landvolck alle Jahr Kirchfahrten an der heiligen Drey Nägl Tag (dann also nennen sie den dritten Freytag nach Ostern) und muss diss Kirchfahrtauffe auff einem Tag werden.« (Annales Carinthiae, 1612) Romanje (začno na Štaleni gori, Štalenski gori, tudi Magdalenski gori, Magdalensberg, po starem Helenenberg, v glavnem oltarju sta sveta Helena in sveta Magdalena, s polnočno mašo v cerkvi na vrhu gore, ki je 1058 metrov visoka. V osnovi je romanska cerkev. Na vsakem koraku po obronkih so sledovi Noričanov, še več je Rimljanov. Ob cerkvi stoji gostilna z lepim slovenskim imenom: Škorjanec. Danes ti le kaka natakara iz Slovenije lahko postreže v slovenščini.

Nato zdrvijo proti jugu na drugo stran Gosposvetskega polja na 1015 metrov visoko Šentursko goro, na Urško goro, Ulrichsberg. Morda so Slovenci rekali »na vrh«, »na urh«. Res pa je, da je stala na vrhu cerkvica svetemu Urhu na čast. Prastaro ime je »mons Carantanus«, »Koroška gora« torej.

Pod njo je bil vrvež - politični in gospodarski - vsaj od Noričanov dalje, nato so morebiti stale vile rimske aristokracije virunumskega mesta. Del stebra so si Slovenci, Karantanci, Chorutane, Koront'ane, Koročani, Korošci vzeli za svoj knežji kamen. Kasneje so si postavili Slovenci knežji dvorec. Knez Borut, predvsem pa njegov sin Gorazd, pa Hotimir, bratranec njegov, so Slovence v Karantaniji popeljali v duhovni svet kulturne, krščanske Evrope. Le tako in zaradi tega smo Slovenci ostali, se preoblikovali v tvoren, osveščen narod.

Preradi pozabljamo na dramsko, režijsko predstavo preimenitnega obreda: ustoličevanja karantanskih knezov. Nekaj stoletij je bil na knežjem kamnu na Krnskem gradu.

»Ustoličevanje je bilo teatrološko nadvse pomemben obred, ki je združeval v sebi pomembno družbeno in estetsko funkcijo.«

(Jože Pogačnik: Zg. slov. slovstva)

»...die herren sullen führen in für den geburen hin, der da sitzet uf dem stein der selbe sol ein bein uf daz andere legen, windischer rede sol er phlegen.«

(her Otochar ouz der Geul: Österreichisch Reimchronik, spesnil med letoma 1306 in 1308, po Pogačniku).

Le zakaj nemški zgodovinarji, zlasti koroški, tako prikrito govore o tako imenitnem obredu? Novi knez je vendar vsem deželanom Karantanije zajamčil dostojanstvo, zvestobo krščanskim vrednotam, pravičnost, plemenitost. Jefferson je leta 1776 občudoval prav te vrline ustoličevanega obreda karantanskih knezov, ko je sestavljal ustavo ZDA.

Kraj stare karantanske slave, Slovencev in Nemcev, je Krnski grad, Karnburg. Ime razodeva veličino slave starih časov. Še leta 983 označujejo kraje s »Sedes regalis«, kraljevi sedež. Kralj in cesar Arnulf Koroški, po materi iz Možburka, Moosburga, sin cesarja Karlmana, je dal pozidati tod svojo »pfalzo«, kraljevi sedež. In vsaj enkrat je zapisano, da je tu preživel božič in dočkal novo leto 889.

Gradu ni več, že davno. Kraljevo ime je ostalo. Spomin na slavne čase je cerkev svetega Petra, ki čuva osnovo grajske kapele. V njej ni kaj dosti videti, je pa blag mir za meditiranje o razburkani, a veličastni preteklosti Karantanije.

Karantanija je bila v bistvu dolgo časa slovensko govoreča dežela. Nove dinastije še ne menjajo same po sebi značaja dežele. Navsezadnje se lahko Karantanija postavlja z uglednimi osebnostmi že predavnimi stoletji: sveti Domicijan, Domislav, Domisel je bil v času Valjhuna oziroma za njim koroški vojvoda, na nagrobniku mu piše Domicianus dux, pokopan je v Millstattu; sveta Hema Krška; blažena Liharda s kamna in njen sin je sveti Alboin, briksenski škof; Korošec je tudi papež Gregor V., Bruno Koroški, sin vojvode Otona Koroškega. (Po J. Šašlju, KMD, 1995)

Pređen pridejo božjepotniki na Urško goro, je še prej zgodnja maša v Porečah, Pörtschach am Ulrichsberg. Danes je to nemška fara in za leto 1883 navaja statistika le enega domačina, ki mu je bil pogovorni jezik slovenski. Ime kraja odkriva slovensko osnovo. Cerkev omenjajo dokumenti že leta 983.

Tek gre proti zahodu, proti Št. Vidu, St. Veit an der Glan, na 1175 metrov visoko Šentvisko goro, Veitsberg. Leta 961 so za goro pisali prav staro ime »mons Coziae«, Kozja gora. Na vrhu je cerkev svetemu Vidu na čast. Še prej imajo poslednjo mašo na tej poti v vasi Wasei, Wasing, Wessiach je stari zapis kraja.

Slutimo slovensko osnovo.

Zadnji blagoslov dobijo romarji na poslednjem vrhu, na 1127 metrov visokem Kurjem vrhu, Gauerstall, tudi Lorenziberg, Lovrenška gora s kapelo.

Obšli smo Gosposvetsko polje. Po polju pa so posajene vasi s starimi imeni, imeni slovenske kmečke srenje, od Štonata, St. Donata do Blažne vasi, Blasendorf ob Celovcu, tudi Važnja vas, vas, kjer je bil doma »vojvodski kmet«, Herzogbauer, vas blaga, sodnika, koseza; Rotišče, kraj prisege; ob Krnskem gradu je Zagrad, Hrvače, vas Hrvatov. Dalje še: Breza, Ovčja vas, Smolje, Ličje, Nica vas, Dole...

In ko je asimilacija požirala Slovence, se je podčrtovalo windisch Bauer, Windisch St. Michael... Do plebiscita so še mnoge fare tod slovenske ali pa vsaj dvojezične. Po šematizmu krške škofije iz leta 1914 je bilo stanje sledeče: Otmanje - ne/sl, Timenice - sl, Sv. Tomaž - sl, Slovenji Št. Mihel - sl, Krnski grad - ne, Gospa Sv. - ne/sl, Poreče - ne. Kmalu po plebiscitu postane tu uradno nemško področje, tudi obredi v cerkvi.

Med kmečkim življenjem so se že stoletja naseljevali nemški fevdalci v svojih gradovih: Portendorf, Iacobus de Bartendorf (1267), Gundrundsorf, Gundersdorf (13. stol.), Freudenberg (16.stol.), Meiselberg (15.stol.), v njem so lepe štukature koroškega slikarja Fromifferja (18.stol.), zelo staro je poslopje gradu Möderndorf - Modrinje in v 17. stoletju zasledimo ime Jabornegg ter iščemo zvezo z guštanjskim Javorniki, Neuschwert zu Tolzsch (1432), Tolltschach - tudi tu so Fromillerjeva dela; Otmanach, Otmanje omenjajo že leta 980 (Otmanica), današnji dvorec je iz 16. stoletja, sedanji lastniki so Čehi Bromovsky (1957) - v Otmanjah je enajst let vodil župnijo znani narodopisec dr. Pavle Zablatnik. Kot stražnik med Mostičem (Brückl) in Št. Vidom (St. Veit a. G.) stoji na strmi vzpetini mogočen grad Ostrovica, Hochostwitz.

Le skok pod severno - zahodne obronke Svinške planine je staro železarsko središče že iz časov Noričanov - že rimski pesniki so mu vedeli hvalo - v Hüttenbergu. Ostroviški grad omenjajo dokumenti leta 860, Astaruiza, kasneje pišejo Ostarwiza, slednjič Hochostwitz. Trubadur Ulrich von Lichtenstein, Unrest, Megister in še kdo so zgodnji opisovalci viteških turnirjev in divjih bojev okoli tega gradu, ljudstvo je spletalo storije o gradu. Najbolj je burila tirolska plemkinja Margarete von Maultasch, Marjeta Krivousta (14. stol.). Urbana Jarnika je pritegnila romantična snov in je napisal epsko pesnitev Ostrovica nepremagana 1824.

*Odšla potem ja na T̄orolj,
P̄stivš̄a Ostr̄avico,
Dežela vsa gor in dol.
Počutla vojskarico:
Smodila je in grab̄ala,
Blaga s̄a vkupj sprav̄ala.
K̄a je spadlo premaganje,
Je sula mašč̄ovanje.*

*Še graščak reven veseli,
Dežela poskakuje,
Veselejs K̄arka šami;
Planina se raduje.
In kar je b̄alo, bode še
V prihodnje govorilo se:
Na večne Ostr̄avica
Ostala bo d̄avica.*

*In tist h̄am̄ac še stoji
Popotnim oznanilo;
Pred tojko sto sto letam
Je vojsk̄ovanje bilo;
Je Meta hudo Vganjala
In Ostr̄avco obsedala.
To vnuk že vnukam prav̄a
Po vsej domačej Drav̄a.*

(sklepni verzi po Prunču)

Vsaj iz dveh vzrokov se je vredno povzpeli na Plešivec, Tanzenberg. Izredno je privlačna lega dvorca, prenovljenega v samostan olivetancev leta 1898. Iz nekdanje viteške dvorane so naredili cerkev z veliko osrednjo apsido. Ko je prevzela stavbo škofija, se je v prizidku razvila gimnazija z internatom. Na tej gimnaziji se je šolal marsikateri slovenski dijak: Prunč, Vospernik, Smolle, Oman, Lipuš...

V romanu Zmote dijaka Tjaža sega Lipuš tudi v to življenje. Valentin Oman pa je svoja doživetja delno vkomponiral v čudovite slike, ki jih je napravil za glavni oltar in velike stene ob oltarju. Oman jih je naslikal leta 1987.

Vreden pa je pogled od tod na Gospo Sveto in Gosposvetsko polje. Zamisliš se in zasanjaš stare čase: veličastno mesto Virunum z eleganco templjev in vil, sprehajališč, amfiteatrov, kopališč...

Nato sta v nemirnih časih mesto in rimski imperij propadla. Potem se je naselilo slovensko kmečko ljudstvo po rodovitnem polju. Nekateri tipljejo v avtohtonost Slovencev, Venetov, Noričanov. Kdo ve!

Že vidiš gručo svobodnih kmetov, hitečo h knežjemu kamnu ob Krnskem gradu. Nato so poromali k zahvalni maši, vsaj od Gorazda dalje, h Gospe Sveti.

*»Hvala tebi, bože - gospodi,
iže stvari nebo in zemljo,
da dal jesi nam i našej držele
knezi i gospod po našej voli.
Kyri eleyson!«
(Ivan Grafenauer po Schwabenspieglu
in III. Brižinskem spomeniku)*

Čigava je ta lepota? Nad pokrajino kraljuje veličastna Marijina cerkev: Gospa Sveta, Maria Saal, Sancta Maria in Solio. In gospa Aichbichler, gospa graščine Lind, Stegendorf pod Koroško goro, mons Carantanus, še živi? Gospa Dolóres Viesér, pisateljica pristrčnih povesti: Der Singerlein (Pevček), Der Gurnitzer (Podkrnoški gospod), die Hemma von Gurk (Hema Krška). »Če znam slovensko? - Prodati bi me ne mogli. Knjigo imam, da se učim - in ljudi izprašujem. Postrežnica mi je Slovenka. Odtod, kar je slovenskega v romanu. Rada imam Slovence.«

(Dr. Fr. Sušnik: Dolóres Viesér, Slovenec, 10.10.1931)

»... Zdaj se je Gorazd z odličniki odpravil k leseni cerkvici, posvečeni Materi božji. ...«

»Naj na tem mestu sporočim veselo novico, da je prečastiti škof Modest, ko je v tistem času in ob skorajšnji smrti mladega kneza, ki ga je nasledil njegov bratranec Hotimir, začel na griču, pogosto obsijanem od žlahtne sončne svetlobe, kmalu zatem zidati veliko cerkev, posvečeno božji Materi Mariji. Po želji knezov in škofa Modesta naj bosta dežela in njeno ljudstvo posvečena ljubezni, dobroti in usmiljenju naše nebeške Gospe, svete Matere Marije. ...« (Detela: Stiska in sijaj slovenskega kneza).

Sedanjo cerkev je prelepo popisal umetnostni zgodovinar dr. Marijan Zadnikar v knjigi Po starih koroških cerkvah.

Pod Štaleno goro v Svinčeni vasi so Šturmi. Od tod je doma dr. Marjan Šurm, pa tudi ugledna slavistka dr. Katja Sturm - Schnabl. Znana je njena strokovna izdaja Korespondenca Frana Miklošiča z južnoslovanskimi slavisti.

»Mračilo se je in sence so vstale in se plazile z vrhov skozi okenca. Nageljni in resede so dehtele. Tedaj je umirala zadnja Slovenka pri Gospe Sveti.

Veliki zvon je zazvonil v zvoniku, njegov glas je plaval preko ravni. Zvonil je, zvonil... A ni bil to večerni Ave, njegova melodija je bil plač...«

(Fran Sušnik: Gospa Sveta, Zora, 1918/19).

Tone Sušnik

VRAČANJA V ROJSTNI KRAJ

Pred leti sem v hamburškem tedniku prebral prispevke nemških pisateljev na temo njihovega obiskovanja rojstnega kraja; razumljivo, da pride do več ali manj različnega opisa osebnega doživetja.

S svojim povabilom so me Odsevanja napotila na nekaj podobnega, čeprav so se moji obiski omejili, odkar se je odselila še moja mama. Skoraj nesmiselno me je pred letom pripeljala v domači kraj »denacionalizacija«; odločitev sodišča, da vrnejo dedičem nekaj nad tisoč kvadratnih metrov, zemljišče med parkom ob Suhodolnici pa vse do tovarne nadomestkov žime; tega so najprej moji družini odvzeli osvajalci, zatem pa ni nihče ne želel niti terjati vrnitve. A kraj ima kar zanimivo zgodovino kulturne narave. Na to sem pomislil, ko sem čakal v lepi pisarni podjetja Johnson in družabniki na poslovnega direktorja fabrike. Le-ta nam je odkupila del zemljišča, kjer imajo tovarniško parkirišče. Gre za zemljišče, na katerem je stal kar mogočen kozolec, imenovan z našim rodbinskim imenom. Ob gospodarskem namenu je še v prvem desetletju med obema vojnama služil v poletnem času tudi kot dvorana za uprizarjanje ljudskih iger. Še pomnim, da sem kot osnovnošolec gledal neke nedelje popoldne tam igro, Finžgarjevega Divjega lovca. V meni se je ohranila le spominska podoba, kako po strmih stopnicah stopa prav mladeniška Ljuba Prennerjeva in poje neko domačo pesem. Menda je ta kozolec kot prizorišče otroške, naše igre uporabil Janez Gradišnik v igrici Hrastov log (1950). Tako pač tipajoče iščem nekdanje sledi domačega svetovljana. Ko sežem za skoraj stoletje in pol nazaj, izvem v Pravem Slovencu, listu za podučenje naroda, 8. kozoperska (oktobra) 1849, zanimivo opozorilo Slovenci, posnemajte. Glasi se: »Ni davno, kar so, Novice, pisale, kako bi se dalo v vsaki soseski bukovnico napraviti...

Iz nekega sela blizu Slovenjega Gradca na Štajerskim zvemo ravno, da tam nekaj taciga že obstoji... V omenjenem selu namreč živi 60 let star mož, z imenom Jurij Lečnik, pri katerem se vsako nedeljo in vsak praznik kmetje shajajo, de slovenske časopise berejo ali pa jih brati poslušajo. Gospod Jurij Lečnik ima vse slovenske časopise in če se bodo želje, Novic, spolnile, bo blagi starček med začetniki naprave za omiko in podučenje naroda gotovo na prvem mestu stal. — Slovenci posnemajte ga!«

Sto let kasneje je opisal omenjeno (Skrivno) bralnico Prežihov Voranc, gradivo o tem lahko najde bralec v osmem zvezku zbranih del z vsemi opozorili etnografa Franca Kotnika (1965); imenitna Vohneča domačija leži na Selovcu ob nekdanji koroško-štajerski meji.

Komaj sem začel hoditi v šolo, že me je mama podučila, da se v našem mestu oglasi vsak četrtek gospod župnik s Sel, vasice naprej izpod vznožja Uršlje gore; hkrati je tudi pisatelj. Menda mi je sestra podarila tudi eno izmed njegovih knjig — Mladim srcem. Glej, da ga boš vedno pozdravil, so mi govorili.

Tik pred vojno smo študentje pripravljali srečanje vseh študirajočih iz treh sosednjih dolin in nameravali ustvariti z javnim nastopom sklad za postavitev spomenika našemu najimenitnejšemu pesniku Prešernu in tako v tej zvezi obiskali pisatelja Franca Ksaverja zgoraj v njegovi hribovski fari. Tistikrat smo govorili tudi o nevarnostih s severa. Dobro le pomnim, da je gospod župnik, s svojo pojavo kar mili poduhovljeni pisatelj, nekajkrat vzkliknil med našim pogovorom »...Bog se usmili, ta fašizem...« Poldrugo leto zatem so ga osvajalci odpeljali iz

njegove fare; potem sem ga spet srečaval v taborišču v Rajhenburgu - Brestovnici.

Pisatelj Meško sam podrobno opisuje svoje ujetništvo v četrti knjigi svojih Izbranih del (1959). Še sem srečal pisatelja Meška, a le v pripovedi njegovega nekdanjega spremljevalca na begu takoj po prvi svetovni vojni, Janeza Galloba, p.d. Trupeja, tokrat med koroškimi partizani (glej Izb. d. IV.).

Vsekakor ta naš filigransko majhni univerzum napravijo večji razni opisovalci in slikarji, glasbeniki, saj pripovedujejo storije, kakršna je Prennerjeve Neznani storilec - v malem mestu (1939), slikajo razna stara dvorišča (Pečko), pripovedujejo (Ovčarjeva - Hory), kako so se rojevali ljudje v mestu in bližnji okolici in kako pač »vse visi na popkovini« (1989); da je v teh in drugih krajih mogoče živeti kar nekaj življenj (Gusti Strindsbergova, 1971) ali, kakor je zapisal nekdanji župnik Jaka Soklič, da prihaja tako stari župnik spet v literaturo (Krokiji, 1964).

Naj se strinjam ali ne z Meškom, da sleherno trpljenje prinese nekaj dobrega, naj so mi vseč samospevi Huga Wolfa, ki se je rodil nekaj hiš naprej od domačije, kjer sem privekal na svet, ali pa ne? Pri različnostih stvaritev me spravljajo včasih v stisko mračno zelene temne Tisnikarjeve podobe o podzavestnem dojemanju strahu. In tako ne morem postaviti enačbe med bornim življenjem kiparjevim, Bernekerjevim, in njegovimi čistimi iz marmorja sklesanimi deklicami in otroki.

Kadar si naštevam in skušam nakopičiti zanimivih dogodkov iz naših krajev v preteklosti, se mi vselej nekaj zatika in tudi zatakne. Skušam slediti akvarelu, ki ga je Ljubi Prennerjevi naslikal neki avstrijski slikar: v ospredju dve veliki sončnici, za njimi pa polje tja proti Staremu trgu in še naprej Grad pa gozdovi vse navzgor k Uršlji gori. Na plešastem vrhu gore je vidna cerkev, ki da so jo postavili pobožni in dobri možje Plešivčniki, Prevolniki, Naravniki, Šiserniki, Močilniki in še kdo; da ne bi manjkalo dobrotljivosti, kruha, mošta, volne in prave vere. Moti me le, da so zgradili čokato cerkev tako visoko, blizu tisoč sedemsto metrov. So morebiti pregnane lutske predikante iz Slovenjega Gradca kdaj skrivali in so se tako po škofovih napotkih kdaj odreševali?

Najbrž je bila tisti čas v našem mestecu huda, kajti v začetku leta 1600 so pobrali vse luteranske knjige in jih javno zažgali. Tako sklepam po sporočilih, ki jih navajata Franc Sušnik, Naša gora, 1968, in Maks Dolinšek v opisu treh dolin v Koroškem fužinarju tudi istega leta.

Res ni bilo zmeraj vse všečno pri nas in tako je lahko prišlo kasneje na tuje kar v koncentracijsko taborišče slovenjegraško deklet, ki je naposled kot babica Nada z vtetovirano številko na roki doživela čudenje svojih vnukov. O tej preteklosti je pronicljivo spregovoril Marjan Kolar v romanu Zvezde in križi. Res ne morem mimo, da ne bi omenil še svojih otroških in deških prijateljev, ki so jih (Nanto, Januško, pa Oskarja Slemenika, Mlekuša in še druge, iz tki. Golobove skupine) zaradi njihovega odporništva ujeli in postrelili že 1941. leta - kar na začetku in mimogrede.

Pravzaprav pa je na tem svetu in v njegovi vrteči se zgodovini marsikaj in vse mogoče. Kakšenkrat se zazdi, kakor da bi se kolo začelo vrteti tudi še nazaj, prav zares. In kako naj bi bilo v zgodovini našega starega Gradca drugače?

Pogled s Kop na Pohorju zmoti kdaj pa kdaj stožec, ki se dviga iz daljave in prinaša požganine tja do Graške gore. V potoku za gradom že zdavnaj ni več potoških rakov. A zdi se mi, da nas iz dneva v dan marsikaj opominja, naj bolj varujemo tisto, kar imamo.

Prelep Vodnik po Mislinjski dolini (1992) sta pripravila dva Berzelaka; tako je ličen, da ga je škoda zatlačiti v žep, kljub uporabni obliki; hranim ga kar na knjižni polici.

Drago Duškovič - Rok Arih

POZABLJENI PESNIK IZ SLOVENJ GRADCA

Mesta, kakršna poseljujemo v Evropi, so srednjeveški pojav. Njihovih pravih geometričnih oblik, njihove dovršene ureditve in preiščilenosti ni mogoče razumeti brez srednjeveške teologije in filozofije, brez srednjeveškega pogleda na kozmos, človeka in Boga. Zato ta mesta tudi nikoli niso bila nacionalna. Nacionalno "čisto" je bilo kolikor toliko podeželje, mesta pa so bila vedno polikulturalna, torej tudi večjezična. Srednjeveška polis namreč ni bila etnična ali celo nacionalna, bila je skupnost, katere identiteta je bila verska in ne jezikovna ali celo krvno-rodovna. Zato v tistem času, pa še globoko v začetek renesančnega novega veka, ni bil noben problem za revnega studiosusa slovenskega porekla, da je delal univerzitetno kariero na evropskih univerzah in postal rektor dunajske univerze ali celo dunajski nadškof (Slatkonja). V tistem času Dunaja nihče ni pojmoval kot nemško mesto, čeprav je največ prebivalcev govorilo nemščino. A tudi Ljubljana tedaj ni bila samo Laibach, Ljubljana in Lubiana - bila je predvsem nadslovenski Labacum. Tako je bilo tedaj z vsemi evropskimi mesti. Tudi s Slovenj Gradcem, tedaj tudi Windischgrazem. Čeprav po številu hiš v resnici premajhen za status mesta, je bil tedaj Windischgraz / Slovenj Gradec po konceptu in mentaliteti tedanjih prebivalcev vendarle dovolj velik, da sta v njem lahko živeli dve kulturi v dveh jezikih, povezani v skupni civilizaciji Rimskega cesarstva nemške nacije.

V času, ko se je slovenjgraškemu poštnemu mojstru Ernstu Gollu (14. 3. 1887) rodil sin, prav tako Ernst, je bilo srednjeveškega univerzalizma in strpne polikulturalnosti že davno konec. Tako Nemci kakor tudi Slovenci in drugi Slovani so Fichtejeve in Herderjeve ideje (pomlad narodov) razumeli narobe, razumeli v ključu izključnosti, katere najstrašnejša vršaca sta Hitlerjev rasni boj in današnje "etnično čiščenje" v še vedno trajajoči 3. balkanski vojni. Tako ni čudno, če nemško govoreči Slovenjgraščani v tistem času svojih slovenskih someščanov in sodeželanov niso več sprejemali kot enakopravnih sokrajanov in partnerjev, temveč so v njih vse bolj videli manj vredno "drhal", ki bi ji morda kazalo posoditi nekaj visoke nemške znanosti in kulture... In tako tudi ni čudno, če so Slovenci po razpadu dvojne monarhije, predvsem pa še po razpadu Hitlerjevega rajha vrnili več, kakor je bilo posojeno. Prej živahno nemško skupnost so zbrisali z zemljevida južne Štajerske, da danes samo še nekaj zlizanih nagrobnikov pričuje o tem, kako sta še na začetku tega stoletja v teh krajih drug ob drugem živela dva naroda.

To pa pomeni, da lep čas niti skladatelj Hugo Wolf (po prednikih sicer Slovenec, po kulturi pa kajpak Nемец) niti pesnik, njegov mlajši sosed čez cesto, Ernst Goll, nista mogla postati del kulturne zavesti po drugi svetovni vojni samo še slovenskega Slovenj Gradca. Pri tem se je glasbeniku godilo nekoliko bolje, saj si je zaradi univerzalnosti svojega izrazil naglo pridobil sloves po vsem svetu in se mu niso mogli neskončno dolgo upirati niti domači slovenski "domovinski brambovci". Vse drugače pa je bilo s pesnikom, katerega izrazilo je (spet z izjemo srednjega veka, ki je imel svoj mednarodni jezik, srednjeveško latinščino) s kakršnim koli nacionalnim jezikom bistveno omejeno. Gollova "nesreča" je bila, da je pesnil v jeziku, ki so ga novi oblastniki anatimizirali (pri čemer jih ni preveč motilo, da je nemščina dejansko materinščina marksizma in delavskega gibanja nasploh...). Da bi bila stvar še hujša, so si nekaj pesniških enot prisvojili tudi

štajerski nacisti (kakor so tudi komunisti "posocialistili" slovenske in svetovne klasike), kar je pesnika, ki je končal svoje življenje v letu, ko je bil Hitler še "študent" slikarstva na Dunaju, v očeh nekaterih zgodovinsko ne tako izobraženih domačinov še dodatno obremenilo. Pri tem nikogar ni motilo dejstvo, da je prav Gollova družina ohranila skozi vso vojno odločno distanco do Hitlerjevega režima, kar ne bi mogli trditi za marsikakšno slovensko hišo.

Kljub temu je treba priznati, da si je nekaj širše mislečih in pogumnejših slovenjgraških razumnikov že v šestdesetih letih prizadevalo rešiti ime pomembnega slovenjgraškega pesnika pozabe in prezira. Tako je prof. Turičnik, ustanovitelj in glavni urednik slovenjgraške literarne revije *Odsevi*, že v eni prvih številkih objavil zapis prof. Toneta Sušnika o Ernstu Gollu, ob zapisu pa tudi prevod nekaj pesmi.

Danes bi pesnik, čigar identiteta je po mnenju tedanjih ljudi ločevala, lahko spet opravljal funkcijo povezovanja. Kakor je v vseh, ki pišejo v slovenščini, shranjena tudi podlaga vseh tistih kulturnih nanosov, ki so ustvarjali evropsko in tako tudi slovensko kulturo, se pravi grštva, rimstva, nemštva, romanstva - tako je tudi v Gollovi poeziji mogoče najti dovolj sestavin tedanjega slovenskega okolja. Kakor sta se v teh krajih prepletali leksika in sintaksa slovenščine in nemščine, tako sta se prepletali tudi poetiki obeh jezikov in kultur. Zato je na globlji ravni, pod zunanji jezikovnimi oblikami, Ernst Goll prav tako "naš" pesnik, čeprav je pesnil v nemščini, kakor so slovenski klasiki v resnici tudi avstrijski avtorji, čeprav so v glavnem pisali v slovenščini.

Franc Berneker, Portret deklice, bron, ni datuma, 57 x 91 cm

Ime Ernst pomeni v nemščini "resni". Za pesnika Ernsta Golla je ta oznaka vsekakor veljala. Njegova nestrpnost do polovičnih čustev in polovičnih razmerij med ljudmi ga je pripravila do tega, da je, petindvajsetleten, 13. julija 1912 skočil z okna v drugem nadstropju graške univerze. Naš čas je opredeljen po nasprotnem pojmu. Danes dijaki in študentje ne delajo samomorov zaradi pritiska odgovornosti, ker bi se bali pristopiti k rigorozu. Danes ga delajo, ker se jim je obtolkel avtomobil, ki so ga izmaknili očetu... Ta čas je popolnoma drugačen, kakor je bil čas Ernsta Golla. Zato njegova poezija nikoli ni bila tako dragocena in vredna pozornosti, kakor prav danes.

Ernst Goll

(1887 - 1912)

VSELEJ SREČEN

*Včasih sanjam se nekoliko predati
in vedno si pustiti nekaj nad.
Do skritih pa prostorov blagodatni
ostaja reža zgolj priprtih vrat.*

PESEM

*Dan je bil svetel in poln sijaja,
in glej, na travnati livadi
poganjale so cvetke rožno rdeče...
Tu sva oba neznanu moč zaznala.*

*Potem je rosa travnik napolnila,
večer se je naredil -
Tu si mi dala rdeče ustne,
in dajanje si vedno znova ponovila.*

*Večerna zarja naglo je prešla,
noč se je tiho priplazila -
Moje hrepenenje je svetlo zaplamenelo,
hotelo je, da bi tvoj vitki stas objelo.*

UMETNOST IN SREČA

*Umetnost je presanjano življenje,
pomeni blaženost, svetost in čistost.
Sreča je motiti se in hrepenenje,
a na večer še vedno biti tvoja istost.*

PRAVLJICA

*Oblita s sončno svetlobo
bleščijo se polja in gozdni šotori,
objeti uživamo hoje svobodo,
tam sredi med majskimi dvori.*

*Drevo in zeleni grmiči prše
cvetno sneženje, spomladne dišave;
listi pozdravov z dreves odleté
nad nas in našo srečo z višave.*

*Visoko med z lučjo oblitimi vejami
ptičja pesem sladko odzveneva,
cvetovi izlivajo tam med svetlobe odejami
svoje posode, maj se šušteč razodeva.*

*Naša vroča srca poslušajta,
kaj tako sládko od zgoraj šepeče...
in s tihim šumenjem kril potujejo
pravljice skozi gozd hrepeneče...*

HREPENEČE SANJE

*Zlate kaplje vina blagoslavlja
in pesem v ritmu valčka joče-
poljubi zdaj, o duša, njo,
ki v sanjah se mi razodeti hoče.*

*Kar moje prsi je razpalilo,
saj tega nihče ne dojame -
da bi se ti srce razgalilo,
ki z mojim morda se ujame ...*

PROLOG

*Tako naj novi dom pozdravi
izrek in blagoslov te pesmi moje;
kako lahko beseda zlata se zastavi,
če le navdušenje preplavi srce tvoje.*

*O, glejte! V ritmu tega radostnega slavja,
ki me v bogastvu, čudovitosti preplavi,
zunanjščina preprosta plemenita mi razgalja,
kaj globlji smisel posvetitve pravi.*

*In kar v duši kot uganko sem zaznal,
v podobah daljnih, v luči svetli, v polituri
in kar sem stalno slutil, nikdar pa spoznal,
čutim prav docela šele zdaj v tej uri:*

*biti Nemeč - se pravi tja v mrakove iti,
nositi v sebi hrepenenje modrega neba,
z nogami vendarle na tleh priklenjen biti,
slediti z očmi oblakov pot na kraj sveta.*

*Četudi z duhom časa se gremo prepri,
vse v nas od novega poguma zagori:
od ene same kaplje v žilah čutimo nemir
te naše umetniške in vagabundovske krvi.*

*Radosti, ki žene na obžarjene vrhe,
in modremu očesu, ki išče med globinami neba
in za oblaki, ki se nad glavo pode,
ta nova hiša je postavljena bila.*

*Naj rečem danes ti besedo posvetitve,
kaj duh hiše, kaj neskončno potovanje,
zatorej: sredi dobrega in zlega ponovitve
ostani te najboljše sile zvesto pričevanje.*

*Tolažba bodi, bodi porok, da v lepših urah
pomnožitev se življenja in umetnosti dosega;
da neustavljivo hodimo po vedno višjih turah
k harmoniji, ki ves ta raznoliki svet obsega.*

NAPIS NA VRATIH

*V hišo k meni vstopiti želite,
pred pragom govor zli pustite:
kolikor stopnic do mene vodi,
nad obrekljivim svetom pno se moji svodi.*

Besedilo in prevod pesmi: Vinko Ošlak

SPOMINI

Ljuba Prenner

(1906 - 1977)

V Odsevanja je pisala tudi pisateljica Ljuba Prenner, ki je umrla pred osemnajstimi leti.

Spomin na to imenitno osebnost je obudila skupina osnovnošolcev, ki je v šolskem letu 1991/92 obiskala Ljubine prijatelje in sorodnike v Slovenj Gradcu pod vodstvom mentorice Helene Horvat, ki z raziskovanjem njenega življenja in dela nadaljuje v okviru ZKO. Posebej je delo steklo v letošnjem letu, ko sta se ZKO in Koroški pokrajinski muzej lotila zbiranja zapuščine in spominov. Kustosinja Brigita Rapuc in Helena Horvat sta obiskali vrsto njenih prijateljev in pri gospe Mimiki Mrzel - Krenker dobili zvezek Ljube Prenner Moji spomini (jesen 1970). Iz tega zvezka z dovoljenjem imetnice avtorske pravice Mimike Mrzel - Krenker objavljamo odlomek.

»Moji starši so se poročili oktobra 1905 v stolnici v Mariboru ob 5. uri pri prvi maši.

Nato sta se s starim pohištvo, ki sta ga kupila v Rušah, od nekih starih zakoncev, preselila v Prevalje na

Naca Rojnik, Portret B. M., 1986, žgana glina, 37 cm

Koroškem v hišo Peregrina Gostenčnika, kjer sem se rodila 19.6.1906, moja sestra Josipina pa 17. 3. 1908.

Oče in mama sta bila pridna in prizadevna. Oče je iz Kopra dobival črno vino v velikih sodih in ga prodajal v Prevaljah, Mežici in Črni. Oba z materjo sta preprodajala opeko. Spomnim se, da sta jo zlagala pozno v noč na prevaljskem kolodvoru in pazila, da nobenega komada nista vrgla po tleh, ker bi se razbil.

Oče je poleg tega opravljal še svoj posel dacarja po vsej Mežiški dolini in po hribih naokoli.

Moj spomin seže nazaj v nežno otroško dobo, ko naju je oče s sestro jemal s seboj na Telovo procesijo. Mene je vodil za roko, sestro pa na drugi nosil in so se moje otroške oči napajale lepote poletnega dne po poti do Fare in po mednjivskih kolovozih nazaj do cerkve, kjer je pel veliki zvon tako veličastno, da so ženske poklekale ob poti in da se je zrak tresel v dolgih valovih in pesem pevcev in pevk se je skladno zliła v hvalnico ustvarjalcu vsega lepega in rodovitnega.

Spominjam se, da je oče hodil na Strojno, visoko goro nad Prevaljami, in govoril, kako je pot tja gor naporna in huda. Nekoč pa nas je vlekel na visok hrib, pa ni bila Strojna, ampak Brinjeva gora, kjer je stala lesena cerkev. Tam je bilo žeganje in oče je kupil celo vrsto »nog«, to je mastnega peciva, krofom podobnega. Razvrstil ga je na svojo sprehajalno palico in ga tako nesel proti domu. Mi smo seveda cepetali za njim.

Ker sta z materjo pridno delala, je oče leta 1910 kupil Mušev grunt v Kotljah s propadlo staro leseno bajto in precej prostornim gospodarskim poslopjem, z nekaj njivicami v ilovnati zemlji in krasnim lepo raščnim gozdom nad domačijo. To je predstavljalo vse veselje in ljubezen njegovega srca.

Na Prevalje imam še en lep spomin.

Spomnim se, da je naš oče na božično drevo naslednji dan na novo navesil vse dobre slaščice, ki sva jih s sestro prvi večer že posneli, in da sem dobila pet krajcarjev v roko in naročilo, da iz trgovine Zimmerl (gospa Amalija je bila moja krstna botra) prinesem kilo riža.

Ob cesti na levi strani je bila trgovina, na desni pa ribnik, v katerem so plavale ribice, največ kaplji in belice; in ker sem vedela, da se ribe zbirajo v večjem številu tam, kjer jim kdo kaj vrže, sem tudi jaz vrgla groš, za katerega se še zmenile niso. Potem nisem imela za riž in morala sem domov po drugi denar.

Mama ni imela smisla za humor, če je stal denar, in moja ritka se je zopet seznanila s starimi, a učinkovitimi

pedagoškimi sredstvi.

Leta 1910 smo se vsa družina preselili iz Prevalj v Ruše, starodavno vas pod Pohorjem, kjer sem začela s šestimi leti zahajati v ljudsko šolo, kjer je tedaj učil šolski vodja Lasbaher. Prilezla sem do drugega razreda, katerega je učila starejša samska učiteljica, mislim, da se je pisala Arnuš. Župnik je bil star kot zemlja in se ga ne spominjam, pač pa kaplana, visokega životnega gospoda, s priimkom Ilc, ki je bil prijatelj mojega očeta.

Med Repoluskom in Rušami sta bili dve zelo ljubki dolinici. V prvi je stal - po mojem spominu - star mlin ob ponosni domačiji. Kolikokrat sem ga pozneje v spanju videla in videla sebe, sestrico in očeta, ko smo šli tam mimo, kjer je koklja peljala mala ljubka piščeta k mlinu. Nič hudega sluteč počepnem in dvignem drobno puhasto piščo k obrazu, da bi ga stisnila k sebi. Že v naslednjem trenutku se je zagnalo nekaj vame, sami ostrji kremplji, kljun in množica frfotajočega perja in jezno, hudo kvokanje in vreščanje - koklja, prva koklja v mojem življenju, ni razumela mojih ljubečih namenov, ampak v napačni domnevi, da hočem njenemu kurjemu detetu storiti zlo, skočila vame, da mi iztrga piščo in me pri tem s praskami in kljuvanjem za vedno nauči, da je kurja materinska ljubezen prav do pike enaka levji.

Bilo mi je dvanajst let, ko se je zgodil veliki zgodovinski preobrat, ko se je raztreščila stara tisočletna država. Pomembnost in zgodovinska usodnost tega dogodka mi takrat seveda ni prišla do zavesti. To sem doživljala v pozni jeseni leta 1918 v Slovenj Gradcu, ko smo za silo preboleli špansko gripo. V Slovenj Gradec smo se selili v zimi leta 1914. Oče nam je priskrbel stanovanje v Starem trgu številka 1 v hiši Ūbel Antona starejšega. Tja smo se selili nekega zelo mrzlega januarskega dne. Vem, da me je silno zeblo, ko je oče z nekimi pomagači vlačil težko pohištvo v prvo nadstropje Ūbelnove hiše. Namestili smo se v štiri prostorne sobe, ki so bile vse silno mrzle. V prvi sobi so namestili zakonske postelje in cesarske podobe, v drugi pa ležišča zame in za sestro.«

Prihodnje leto, 1996, bo 90-letnica rojstva Ljube Prenner. Stekle so priprave za vzdavo spominske plošče na nekdanjo Prennerjevo hišo v Meškovi ulici. Čas je, da tudi vidno obeležimo spomin na to imenitno Slovenjgradčanko.

Odlomke spominov izbrala
Helena Horvat

LIRIKA ZRELIH LET

Marija (Špegel) Hriberšek

(1918 - 1993)

Marija Hriberšek je bila kulturna delavka, pesnica, novelistka in novinarka.

Rodila se je 11. septembra 1918 v Šmartnem pri Slovenj Gradcu. Oče Anton Špegel in mati Frančiška sta bila mala posestnika. Marija je obiskovala meščansko šolo, bila tkalka v Ornikovi tekstilni tovarni, tajnica v odvetniški pisarni Kunca, dopisnica in novinarka Radia Ljubljana in Slovenskega poročevalca.

Razočaranja v domovini so jo s številno družino pripeljala na Švedsko v Halmstad, kjer je živela 27 let. Tukaj je pisala v časnik Hallandsposten, se oglašala na radiu Haland, pisala za Rodno grudo in list Naš delavec. Literarna dela je objavila v pesniških zbirkah Štiri pota in Utripi let. Dramska dela: Uroki (1948), Pohorski drvar, Njen sin in druga so ostala v tipkopisu.

Motivi njenega ustvarjanja: osebno-izpovedna občutenja, нравni vidiki človeštva, razgrinjanje družbenih krivic, protest zoper vojne, nasilje in vsakršno gorje, filozofska vprašanja življenja in smrti, a tudi ljubezenska harmonija, sreča, veselje. Osrednje mesto zajemajo motivi osebnih stisk življenja in bivanja v tujini, iskanje svoje identitete v dveh domovinah in nenehna skrb za najbližje.

Marija Hriberšek je umrla 30. avgusta 1993 v Halmstadu.

KAKOR ŠKOLJKE

*Sem nas je
pljusnilo življenje,
kakor školjke na obalo,
ko igra se z morjem
maestral.*

*Na produ rojak je utrujen zaspal
in težko težko
se je spet pobral.
Pomislil je na svoje
spod planine.
Kar s prvim čolnom
bi k njim odveslal!*

*Tam mnogo spominov je ostalo.
Oh, rada bi na skalah Pece
posedela malo!
Zagrebla bi se v duhu v tiste dni,
ki grejejo me dneve in noči.*

(11. november 1986)

ALI ČUJEŠ?

*Ali čuješ, ko poje tišina?
Harmonija stoterih glasov.
Pesem topla, odhajà zima,
lastovice se vračajo domov.*

*Umika se zimska sivina jeseni.
Na zimzeleni blazini
trije modri cvetovi.
Na tisi ob oknu gnezdiyo kosi.*

*Zdi se, da meni žgolijo:
Še je pred tabo življenje,
poleti bo poplačano to trpljenje.
Kot lastovke šla bova zopet domov
v domovino - pod rodni naš krov.*

(2. marec 1987)

KAKO BEDNE SO BESEDE!

*Duh resede,
nežen in sladkoben
dom ovija.
Veter z juga
sadne veje ziblje.*

*Mislím na domače.
Kako bedne so besede!
Meni je tako težko
v skrbi zanje.
Ni mogoče najti izraza,
kadar me pesti tako.*

*Duh resede,
nežen in sladkoben,
čustva taka
tu na tujem
vsako leto drami,
znova v željah
znajdem se
v domačem hrami.
Veter z juga
mi pozdrave nosi
iz domovine prek morja.*

(14. julij 1987)

Janko Dolenc,

Mlada Pohorka, hrast, 1978, 140 cm

NOVA GOMILA

*Tiha noč
je zemljo
pod peruti svoje
skrila.*

*Lopata škrta.
Gotova kmalu
nova bo gomila.*

*Vanjo bom jutri
ideale svoje
mrtve skrila.
A na gomilo
samo črno cvetje
bom vsadila.*

(2. februar 1985)

POD MRZLICO

*V soncu se koplje
Savinjska dolina.
Nebesna sinjina
v belih oblačkih
cveti.*

*Po hribih
rumene so breze,
bukovje rdi.*

*Pod nogami kostanj sladak
se kotali, vlažen se sveti.
Kako sva srečna,
da nama še enkrat
je to doživeti!*

(18. november 1987)

Izbor pesmi in biografijo je pripravila

Romana Špegel - Krevh

ČRTE MOJEGA ŽIVLJENJA

Leopold Suhodolčan

(1928 - 1980)

Rodil se je leta 1928 v Zireh v Poljanski dolini. V skromni bajti, ki je bila materin dom, je preživel prvih šest let; pozimi na veliki krušni peči, poleti v gozdovih in rebri za bajto in pa v delavnici pri starem očetu, ki je izdeloval zaboje za pošiljanje znanih žirovskih čevljev.

Ko so očeta - finančnega stražnika - premestili prav na drug konec Slovenije, na Plač pri Svečini, se je tja selila vsa družina. Živel so na samoti in do šole je imel mladi Suhodolčan celo uro hoda. Tako ni čudno, če so gozd, živali, potoki otrokom v njegovih zgodbah tako domači: tudi v pisatelju živijo že od otroških let.

Da bi otroci lahko nadaljevali šolanje, se je družina selila v Šentilj v Slovenskih goricah. To je tretji kraj iz pisateljevih otroških let, ki bo za zmerom živel v njem. Od tam se je mladi Suhodolčan vozil z vlakom v šolo v Maribor. Očeta so prvi dan vojne zajeli nemški vojaki in ga odpeljali v ujetništvo. Družina - bili so štirje otroci - je slonela vso vojno na materinih ramah.

Po vojni je Suhodolčan končal učiteljske v Mariboru. Tam se začne tudi njegovo prvo literarno delovanje: sodeloval je v literarnem glasilu Mlada greda, pri Mladinski reviji in nastopal na literarnih večerih skupaj s pesnikom Kajetanom Kovičem in pisateljem Smiljanom Rozmanom. Pozneje je začel objavljati prispevke v Pionirju, Cicibanu, Pionirskem listu in drugod.

Ko se je vrnil od vojakov in po prvi zaposlitvi, je študiral na Višji pedagoški šoli v Ljubljani. Od leta 1953 je bil njegov dom na Prevaljah.

Od leta 1953 do leta 1957 je bil predmetni učitelj na osnovni šoli Prevalje, od leta 1957 do 1974 pa ravnatelj Osnovne šole Franja Goloba na Prevaljah. Leta 1974 je postal urednik otroške revije Kurirček, leta 1977 pa je prevzel mesto glavnega in odgovornega urednika knjižnih izdaj založbe Borec v Ljubljani.

Umrl je veliko prezgodaj, sredi svojega najbolj ustvarjalnega obdobja, 8. februarja 1980 na Golniku.

Leopold Suhodolčan je Črte mojega življenja napisal v slovenjgraški bolnišnici sredi decembra 1979, torej mesec in pol pred smrtjo. »Črte« so bile objavljene v reviji Otrok in knjiga leta 1980.

Kdaj pa kdaj se zagledamo v dlan, kjer nam tečejo črte življenja, ljubezni, smrti..., se za trenutek zamislimo, jih morebiti pokažemo še komu, prijateljem, pa »razlagalcem«... Brez težav si jih lahko ogledujejo, saj so »kakor na dlani«. A hkrati tečejo nekje globoko v nas še druge črte življenja, ki niso »na dlani« in si jih še samemu sebi komaj kdaj pokažemo. Črte začnejo teči s prvim dnevom našega rojstva in niso enake po svoji moči in dolžini; odkrijemo si jih le ob kakšni tihi ali usodni uri, bolj sebi kot drugim.

Kakor že razmišljam, je sedem osnovnih črt, ki so pomembno zaznamovale moje življenje in s tem seveda tudi literarno ustvarjanje; nekatere od teh so v večji meri prišle do izraza v delih za mladino, a večina v mojem pisanju in nasploh.

Naj kot prvo črto zapišem igro, ki me je spremljala od prvega dne, ki ga pomnim, pa gotovo tja do šestnajstega leta. Da, bil sem otrok, ki sem se tudi v pravem pomenu besede zelo dolgo igral! Skušam se spomniti, kakšne so bile igre, a se mi kar prepletajo med sabo: v Zireh skrivanje okrog kozolca in v grmovjih ob Sori ter v hribu nad staro rojstno hišo, na Plaču tekanje po gozdu, travnikih in pašnikih, vinogradih, prav tako v Šentilju v Slovenskih goricah. Prevladoval so torej igre v naravi. Igrač je bilo pri hiši bolj malo. Kdaj pa kdaj mi je kaj podobnega igrači izrezljal kak financar ali graničar, ki se je dolgočasil v službi, največ pa sem si jih naredil kar sam. Glej, od teh se najbolj živo spomnim, da sem poiskal različne konce vej (debel) in jih imel za konje. Postavil sem te lesene konje v hlev, nato pa hodil ponje za jahanje. Bili so živi in so imeli lepa prava konjska imena. Ko mi je bilo dvanajst, trinajst let, smo se dolge ure igrali »ravbarje in žandarje«. Kdaj pa kdaj so se naše igre mimogrede spremenile v gledališke in lutkovne predstave. Besedila smo si sproti izmišljevali. Po vojni sem veliko nastopal kot amaterski igralec (Tudi mati je bila kot dekle igrala). Kako neizmerno so me zmerom privlačevali vaški cirkusanti (in pozneje pravi cirkusi) in čarovniki, ki so prihajali celo na šole in nam otrokom za majhen denar (ali pa tudi kar za nekaj jajc, ki smo jih prinesli od doma) prikazovali svoje umetnije. Da, iger se nikoli nisem naveličal in me je morala mama velikokrat s šibo spravljati v hišo... Oh, še ene (sobne) igre se bolj spomnim!

Na navadno desko sem si vdolbel železniške tire, nato pa sem z navadnim svinčnikom ali žebljem sem in tja premikal vlake. Več kot preprosta igra, a pomagal sem si z domišljijo in se nikoli nisem dolgočasil.

Zdaj naj razkrijem črto, ki se v meni pozna kot narava, živali. Vse do dvanajstega leta mi je bilo mesto tako rekoč kot nekaj daljnega, tujega. Moji kraji do tistega leta so bili Žiri, Plač, Svečina in Šentilj. Nekaj o tem sem že maloprej povedal; sploh se bo tudi v tem zapisu pokazalo, kako se življenjske črte med sabo povezujejo. Že kot otroka so me za vse življenje zvezala z naravo leta, ki sem jih preživel predvsem na Plaču; zaselek tik ob avstrijski meji je štel takrat le tri hiše: financarje, graničarje in kmetijo. Od tod sem hodil prva štiri leta osnovne šole v Svečino, eno uro hoje na eno stran. Kaj vse smo odkrivali spotoma, sem že popisal na drugem mestu (Mornar na kolesu). S soslednimi kmeti sem doživljal letne čase, delo in praznike, setev, oranje, košnjo, spravilo drv, dela v vinogradu, še posebej trgatev, pašo, koline, spravilo listja, pomagal sem v hlevu, hkrati pa preživljal z njimi tudi osebnostne in naravne nesreče, strahove in ujme. Nisem se rodil kot kmečki otrok, a po teh svojih prvinskih doživetjih sem postal »otrok s kmetov«. In ker sem bil veliko tudi sam, sem ure in ure opazoval mravlje, čmrlje, ose, polže. Čmrlje sem si prinašal v frankovi škatli tudi domov in sem si na oknu naredil »čmrljak«. Oboževal sem konje, si zaman želel psa; pri hiši je bilo razumevanja le za koristne živali - kure in zajce.

Samota - to je moja najmočnejša in najdaljša črta. Ne smem reči, da bi se kdaj bolešno izogibal družbe, sploh ne, že kot otrok sem si v igri iskal prijatelje, in tudi pozneje, ko sem doraščal in smo se fantje veliko skupaj presmučali in nastopali v igrah, a danes čutim, da je bilo to bolj hrepenenje po družbi, ki mi je tudi ostalo. Kolikokrat sem kot prvošolec in drugošolec sam dolge ure pešočil v šolo in nazaj, po samotnem travniku, pozimi, ko je bilo snega do kolen in tišina gozda kot božji dar in se je le kje v daljavi dvigal dim iz toplega dimnika, in kaj se je takrat pletlo v moji otroški glavi. Pozimi so minili tedni in meseci, ko so le redki zašli na pot čez Plač. Ata je sam zase ždel v samotni finančni stražarnici, mama je imela veliko dela, dolgo v noč sem poslušal njen šivalni stroj, saj smo bili štirje otroci. Knjig ni bilo pri hiši, da bi si dolge ure krajšali z branjem, pravzaprav za nas otroke ne, ata si je zase priskrbel cele skladovnice. Tako ni čudno, da sta se dobredno zarežala v moj spomin dneva, ko sem prišel med ljudi: prvi dan

pouka v Svečini in dan, ko sem delal sprejemni izpit za klasično gimnazijo v Mariboru.

Bil sem ves zbezan, preplašen, brez zaupanja vase, molčeč, pa čeprav sem izpit dobro opravil. Če zdaj pomislim, še zdaleč nisem bil prvi, ki sem se tako srečal z drugo stranjo življenja. Z leti sem se sicer na zunaj privadil na mesto, družbe, a črta samote mi je ostala za vselej. Niti ni šlo več za premagovanje meje med vasjo in mestom, to je bilo zame pozneje že drugotnega pomena; gre bolj za večni nepremagani občutek: biti sam tudi v najbolj hrupni in prijateljski družbi. Iz otroške samote, tihe pokrajine, redkobesednih ljudi sem prinesel svoje gledanje na krivice tega sveta, nekakšno naravno vero v pravičnost, dobroto, poštenost, ljubezen, kar pa se mi je pozneje, kot že prenekateremu pred mano, v veliki meri kazalo v drugačni luči in goli resničnosti. Dolgo so me spremljale tudi idila, nepokvarjena narava, dobri ljudje, pravičniki, srčno dobre matere, žena, s katero bi se imela neizmerno rada. A bolj ko odraščaš, več od tega preseješ z razumom in s spoznanji ali zakriješ z učenostmi. In včasih se mi zazdi, da že ne ločujem več dobro, kaj se pod to črto skriva kot spomin in kaj je še hrepenenje. A samota je, to čutim, le da ima zdaj že čisto drugačne pomene in razsežnosti; ena od teh je, da sem sicer drugače, a še zmerom velikokrat sam proti vsem in vsemu, kot sem bil tisto uro, ko sem v Mariboru prvič prestopil prag gimnazije. Samota je grenkoba, a je tudi tišina in svoboda.

Vidim v sebi tudi črto z imenom **strahovi**. Ker sem bil otrok narave, polj, potokov, travnikov in gozdov, sem hkrati z idilo in lepotami doživljal tudi njene temne strani: s kakšnim strahom sem hodil v gozd po suhljad (na Plaču je bilo to vsaj enkrat na teden) in po gobe! Kar čakal sem, kdaj bo iz kakšne temne globače stopil gozdni mož ali škrat ali gozdna vila, iz tolmuna segel po meni povodni mož. Čisto drugače kot v mestih doživljajo na vasi nevihte, toče, poplave, grmenja, kar vse me je velikokrat doletelo na samotni poti v šolo. Seveda je težko zapisati, koliko od tega strahu so mi vcepili ljudje, učitelji in katehet, a nekaj ga prav gotovo lahko prištejem tudi na njihov račun. Vem, da sem se na primer neznansko bal parkeljnov in celo pustov in da je bila zame največja muka, če sem moral sam na podstrešje ali v klet. Čeprav pri hiši nikoli ni bilo zagnane verske vzgoje, sta strah pred kaznijo in nekakšna krivda za grehe, ki jih sploh nisem storil (ali sem samo pomislil na kaj »pogrešnega«), pustila v meni globoke usedline, niso pa me nikoli gnale v obup, ker sem v sebi zmerom čutil dovolj naravne človeške moči in življenjskega

humorja. Kakor je bil ata po svoje samotar, je znal razdirati tudi smešne in duhovite, tudi stari ata, Žirovec, pa razni vaški posebneži in duhoviteži, ki sem jim tako rad prisluhnil na trgatvah, ličkanjih, kolinah in se jim iz srca nasmejal.

Čudno, bo marsikdo pomislil, a vame se je zarežala tudi črta, ki bi jo poimenovali **vlaki**. V nepozabnem spominu mi je ostalo potovanje, ko sem se pelleten prvič peljal z očetom iz Žirov na Plač. Že sama vožnja z vlakom je bila zame veliko doživetje, nato pa je bilo to tudi **potovanje** v neko novo deželo. Pozneje sem se kot dijak osem let vozil z vlakom iz Šentilja v Maribor, in še pozneje s Prevalj v Ljubljano. Zdi se mi, da že vse življenje nekam odhajam in se nenehno vračam. Premikam se, premikam, hrepenim po potovanjih v daljine, neznane dežele, opazujem ljudi, ki se od nekod daleč vračajo z drugačnimi obrazi. Vlak me je tudi že zelo zgodaj (ni mi bilo še petnajst let) tako rekoč za vselej odpeljal od doma;

*Plaču (oče),
ki so zaznamovali moje življenje
(in tako tudi literaturo astronomije)*

*Nekaj dni preden oče, ko se
včasih vrne, k ogorčeni mami. Dolgo
kot te tok (oče), kar želim k peletnemu
naravnemu cilju, se mi ni ne zavedel, kar
se mi ni, kar pa (ja) od nek strani ne-
gledajoče pritiho, tudi tak naravnost,
da jih se opaziti ne, čeprav mi je nepozabni
leten pa - ko da mi nepozabno odpre
na svoje oči - se te nebe zvedo, oči,
kam se je prinesla. Ni stovs avtorizacij,
da bi zdaj čisto meniti neke gluhonemne
dovoli je, predvsem odzračev, ki bodo to
opravili. Več le, neke je, morebiti pa je
prinesla rezultate in ljudem tudi kaj srednjega.*

potem sem se vračal domov le »na obiske«. Bilo je zgodnje spopadanje z življenjem, boj za osamosvojitve, za obstanek v svetu, za dosego cilja, hkrati pa je z vsem tem prišlo tudi novo hrepenenje »po toplem domu« in »veliki ljubezni«. Nimam v takem pomenu doma, domače zemlje, kot jo imajo Kranjec, Prežih, Ingolič, Bevk, ker sem že zgodaj odromal iz Žirov in se vračal le še na počitnice. Zdaj imam Žiri, imam Slovenske gorice, in še najdlje in najgloblje Koroško, vse te »domačije« živijo nekako v meni, a sem vendarle še danes (po)potnik.

Komaj lahko skrivam močno črto - **vojno**. Ni mi bilo še trinajst let, ko sem se šestega aprila 1941 zagledal v njen strašni obraz. Najprej sem jo spoznal po tistem, kar otroku največ pomeni: razdrta nam je družino (oče je preživel skoro vso vojno v ujetništvu, brat v taborišču), vzela nam je otroške igre, veselja, svobodo, ki smo se je šele komaj zavedeli. A če zdaj pomislim, je vame zasekala še globlje: močno je

natrgala vezi, ki so me dotlej še vezale na ata, mamo, sestro, brate. Že od vojne je bil oče le malo z nami, cele dneve je preždel v samotni, oddaljeni stražarnici, vojno pa v ujetništvu. Na mamo se je zavoljo tega zgrnilo toliko vsakdanjega dela, med vojno celo skrbi za vsakdanji kruh, da ji je za materinsko toplino že zmanjkovalo moči. Vojna pa nas je do kraja razmetala na vse strani. Proti koncu vojne in še pozneje, ko sem se že vse bolj zavedal samega sebe, se mi je obraz vojne pokazal v še jasnejši luči: kot obraz nasilja nad človekom, kot obraz Moči, ki okrutno in slepo vidi le sama sebe, svoje strašne temne cilje, obraz, ki ne pozna strpnosti in spoštovanja do tistih, ki mislijo in čutijo drugače. A v meni se je že zelo zgodaj prebudil tudi odpor proti tej Moči; nasproti tej nisem nikoli postavljajl neke druge Moči, ideologije, temveč sem ta boj zmerom čutil kot nekaj človeškega, naravnega.

In **branje** je močna črta, čeprav jo v tem zapisu omenjam na zadnjem mestu. Povedal sem že, da sem prišel do knjig razmeroma pozno. Šole so bile takrat še zelo slabo založene s knjigami, doma nismo imeli knjižnice, čeprav je oče veliko bral, sam ne vem, kje si je sposojal knjige. Moje najbolj zgodnje branje je bil Naš rod in knjige, ki so spremljale to takratno mladinsko revijo, nato pa še nekatere povesti iz zbirke Slovenske večernice in Mohorjeve knjižnice. Vem pa, da sem v dvanajstem ali trinajstem letu na dušek prebral vse knjige Karla Maya in nato vsaj še dvakrat. Najbrž je Karl May celo usodno razburkal mojo domišljijo. Razen njegovih del so se mi v spomin še posebej vtisnili naslovi: Med vulkani in atoli (Oskar Hudales), Rudi (Tone Seliškar), Brkonja Čeljustnik (Bogomir Magajna), Bratovščina Sinjega galeba (Tone Seliškar), Pastirci, Pestrna, Peter Klepec, Lukec in njegov škorec (Bevk), pa tudi Skrivnostni otok, Dvajset tisoč milj pod morjem, Carski sel, Oliver Twist, Ptički brez gnezda in še ena - Slovenske pravljice. Spoznavanje drugih znanih del iz svetovne in domače književnosti za mladino je prišlo dosti pozneje. A kakor se zdaj spominim, so me najbolj privlačevala dela s pravimi junaki, z napetim dogajanjem, s skrivnostno pokrajino, s potovanji, z odkrivanji ...

Naj ponovim: vse te črte se med seboj povezujejo in prepletajo; danes čutim, kako so me kljub vsem bridkostim, razočaranjem in temnim spoznanjem hrabrile, poganjale skozi življenje in delo s fantazijo, naravnim človeškim optimizmom in humorjem.

(Zahvaljujemo se gospe Mariji Suhodolčan - Dolenc, da je ljubeznivo izbrala gradivo za pričujoči natis.)

France Filipič

TOD JE HODILA

Tod je hodila z majhnimi koraki in pikčasto krilce ji je vihralo v vetru. Po poti vzdolž kaznilniškega zidu je prihajala v njegovo delavnico, dve kitki in smejoče se oči, in nikogar se ni bala. Na desni, takoj za vhodnimi vrati, je ob velikem skobeljniku opravljal svoje delo dvakratni morilec Johan, gladil je deske in z velikimi rdečimi rokami je obračal svetleči se les. Dekletce se je ustavljalo ob njem opazujoč njegove gibe s široko razprtimi, radovednimi očmi. Zgodilo se je, da se je kdaj obrnil k njej in takrat se je stisnila k njemu, kakor k drevesu, pod katerim si išče zavetje; takrat se je njegova velika rdeča roka nežno dotaknila njenih las in zdrsula prek kitk.

Temen decembrski poldan, pred vrati se spreha sneg, droben melje čas z veвериčnimi zobmi. Vrata z mizarsko delavnico so napol odprta, spod stropa spušča luč, blede, kakor slamnata zavesa nad stroji, ki otožno brnijo. Morilca Johana že davno ni več, okrog skobeljnika se obrača suhljat, nekoliko zgrbljen možiček, ponarejevalec denarja. Pet let so mu naložili, tudi zato, ker je ob aretaciji ranil policista z nožem. Ujedljiv človek, ki se mu je bilo bolje izogniti.

Kaznilniška delavnica, zdaj podobna globokemu rovu v labirintu ogromnega rudnika, podzemnega sveta, v katerem vrvijo kaznjenci v rjavih, suknenih uniformah. Mizarska delavnica v stranskem krilu gospodarskega poslopja. Dvajset let bo zdaj kmalu, odkar jo je prevzel kot mlad mojster. Tedaj je bila njegova deklica stara pet let. Prijel jo je za roko in šla sta skozi ozki, podolgovati prostor, kaznjenci so stali mirno ob strojih, levo in desno, s strmimi pogledi so si ogledovali novega mojstra in ga ocenjevali in tehtali. Ta bo hud, nekaj je bilo v njegovem obrazu trdega in togega, ta bo morda tudi udaril, so si mislili. Ne, udaril je potem redko, tepež je bil sicer prepovedan, toda težko se mu je bilo približati, zavaroval se je s hladnostjo, z ujedljivim odporom. Deklica pa je bila kakor svetloba ob njem, tudi pozneje, ko je odraščala; vedno je nekako priplesala skozi vrata in košček svetlega, svobodnega sveta je prihajal z njo.

Dvajset let se je sesulo nad svetom, smuknilo je iz razvezane vreče časa. Mojster Franc. Črna beseda, s katero je priganjal ljudi, je v zadnjem času nekako posivela. Marsikaj se je v teh letih zgodilo, vojna je zajahala svet, zadirala mu je ostroge v boke, da se je iz njih ulivala kri. Mojster Franc se v teku let na videz ni nič spremenil, trd, nedostopen in dosledno nepopustljiv je opravljal svojo kaznilniško službo. Ob začetku okupacije so prevzeli kaznilnico novi gospodarji. Mojster Franc, ki je prej pisal raporte v slovenskem, jih je zdaj sestavljal v nemškem jeziku, in kadar je bil kdo od nadrejenih blizu, je tudi poveljeval kaznjencem v nemškem jeziku, zasebnih pogovorov pa skorajda z obsojenci, ki so mu bili zaupani, ni imel.

Toda ti so kljub temu, da se je tako ograbil in zavaroval pred njimi, marsikaj vedeli o njegovem zasebnem življenju. Znano jim je bilo, na primer, da je stanoval v kaznilniškem poslopju nad Dravo, da je njegova edinka, Gretica, že pred vojno maturirala in potem odšla iz Maribora na študij arhitekture v Ljubljano, sloko, tenko bitje, ki že davno ni več prihajalo v delavnico. In zvečer, ko so ugasnile luči in so ležali kaznjenci iz mizarske delavnice v svojih posteljah, so se v tihe pogovore med njimi vpletale tudi takšne podrobnosti iz življenja njihovega mojstra, ki so razkrivale, kako njegova žena, odkar se je začela vojna, od časa do časa odhaja na deželo, na svoj dom, odkoder se vselej vrača z veliko košaro, on pa, da ne hodi nikamor, kakor da je priklenjen na kaznilnico, komaj da kdaj stopi v gostilno na Magdalenskem trgu na dva deci.

Do sem so vedeli kaznjenci v njegovi delavnici o njem marsikaj. Razbirali so njegovo dobro ali slabo voljo iz njegove hoje, iz njegovega giba, ko je zjutraj odsunil vrata v delavnico, iz njegove sence, kako se je premikala za mlečnim steklom v majhni pisarni. Od tu naprej pa je bila za njegove kaznjence gluha praznina, skozi katero je stopal sam, od nikogar opazovan. Zdaj, v teh decembrskih dneh niso nič vedeli o tem, da se je njegova edinka pred tedni vrnila iz Ljubljane, naskrivaj, da je sredi noči potrkala na vrata, obstala za bomo uro doma, v kuhinji med očetom in materjo, se umila, najedla, preoblekla, čudna, tuja komajda njuna hči. Kakor da se ji je zavezala beseda, skoraj ni spregovorila, samo gledali so se, se iskali in poljubljali z očmi, med zadrževanimi solzami in med rahlim, tako sramežljivim nasmehom. Nočnega obiska je bilo konec, stekla je pred hišo, ob ograji in skozi park, ki je obdajal stanovanjsko hišo pred kaznilnico, stopila je na cesto, oprezno v jesensko noč, zahomotana, da je bila podobna stari ženici, pogledala je levo in desno - in izginila pod obokom železniškega mostu.

Ne o tem nočnem obisku ne o dogodkih v naslednjih dneh mojstrovi kaznjenci niso niti slutili. Šele mnogo pozneje, ko je bilo že vse mimo, se je v drobcih prikradlo k njim tisto strašno in usodno, kar je grozljivo in zahrbtno nekaj dni po hčerkinem obisku vdrlo v njegovo življenje.

Dober teden po hčerkinem obisku ga je neznanec ustavil na cesti. Mojster Franc? - je vprašal. Negotovo je pokimal. Neznanec se ni predstavil, samo pričel mu je nekaj šepetati, kar je komaj dojel. Vrtinčasto, osupljivo sporočilo, da je nemška tajna policija zalotila njegovo hčerko na nekem sestanku, prišla pri tem tri, štiri ljudi in jih odpeljala v sodne zapore.

Dan po tistem so prišli ponj in ga odpeljali na zaslišanje. Povedali so mu nekaj podrobnosti v zvezi z hčerkino aretacijo. Mirno in neprizadeto mu je policijski uradnik sporočil, da je njegova hčerka prišla kot radiotelegrafistka v službi »banditov«, kakor se je uradnik lakonično izrazil, naskrivaj iz Ljubljane, da se je ob aretaciji policistu iztrgala in se vzbela na okno, da bi se vrgla iz drugega nadstropja v globino in jo je policist z največjo težavo obvladal. »In kaj bo z mojo hčerko?« je vprašal. Policist se je nagnil čez pisalno mizo k njemu in tiho rekel: »Najbrž bo ustreljena.«

Že od avgustovskih dni so na dvorišču sodnih zaporov pod salvami iz okupatorjevih pušk padali talci. Dan, preden so zažareli rdeči lepaki z imeni ustreljenih po oglasnih deskah in zidovih hiš v mestu, se je vsakokrat oglasil paznik iz sodnih zaporov v kaznilnici z naročilnico za izdelavo krst.

Ko je davi mojster Franc nastopil službo, so ga navsezgodaj poklicali v upravnikovo pisarno, upravnik je brez besede položil predenj list papirja. Do popoldne ob treh je moralo biti pripravljenih petintrideset krst. Mojster Franc je list papirja preganil in s privajenim gibom vtaknil v žep. Hitro se je obrnil, da se ne bi srečal z upravnikovim pogledom.

Zdaj je ura dve, trideset krst je naslonjenih ob delavniško steno, zadnjih pet pa kaznjenci ravno zbijajo. Čez dve, tri ure se bodo oglasili strelji na dvorišču sodnih zaporov onkraj Drave, petintrideset talcev bo omahnilo, petintrideset trupel bodo stlačili v krste, ki se zdaj tu, belkastosive svetlikajo iz somraka. Mojster Franc stoji sredi delavnice, kakor kače se spuščajo spod stropa grozljive misli in ga ovijajo, stiskajo, jemljejo mu sapo, z razcepljenimi gobci mu mesarijo prsi: v eno od teh krst bodo položili njegovo hčerko. Žena, ki je v teh dneh ure in ure preklečala pred razpelom v sobi in objokana prosila Boga za usmiljenje, se bo morala vdati v usodo. Dvakrat je medtem prejela majhno, iz zaporov pretihotapljeno pisemce. V drugem je hčerka s svojo drobno, kaligrafično pisavo sporočala, da jo čaka smrt; zapisala je: »Ne bodite žalostni, ljubi starši, če bom morala umreti. Pripravljena sem na vse.« In na robu pisemca je bilo kamaj čitljivo napisano: »Tako vaju imam rada.«

Odkar je odrasla, so se odtujili med seboj. Pikčasta obleka,

kitki, kako daleč je bilo vse to, majhne noge, ki topotajo po kuhinji. Njeni drobni prstki v njegovi roki in prvič skozi delavnico in levo in desno stojijo kaznjenci mirno ob strojih. Nekateri med njimi so imeli podobne deklice doma, pa jih je stisnilo pri srcu, ko se je pokazal s svojim otrokom, kakor da se hoče pobahati pred njimi, še poglobiti njihovo nesrečo in njihovo hrepenenje po domu.

Potem je prerasla otroško krilce in vse dni je ni bilo doma; kadar se je zvečer vrnila, je slonela nad knjigami. On pa je prihajal domov poln kaznjencev, poln strojev, poln delavniškega somraka, priklenjen ob kaznilnico, kakor pes na verigi. Samo včasih je dekletce z rasvetljenim obrazom spregovorilo o nekem čudežnem svetu, o katerem je sanjala, o neki daljni svobodi za vse na zemlji, o nekih svojih mladostnih, po njegovem mnenju zmešanih in neumnih načrtih: govorila je materi, ki se je ob tem, vsa kmečka, kakor pogreznila vase, govorila je njemu, ki je bil mojster v kaznilniški delavnici, ki je neusmiljeno preganjal ljudi, kadar niso trdo delali, ki je zahteval samo red, natančnost, pokornost, zakrivajoč se pred sleherno človečnostjo. Potem ko je ugotovila nekajkrat, da padajo njene besede v prazno, je za vselej utihnila. Gretica. Spominja se njenih oči v tisti noči, ko se je naskrivaj vrnila iz Ljubljane. Za hip so zasijale, ko mu je v slovo stisnila roko, kot da jih je preblisnilo neko,

Ossip Zadkine, Pesnik Guillaume Apollinaire, 1948, bron, 98x60x40 cm

njemu nedoumljivo čustvo. Pa se je obrnil od nje in naglo odšel iz kuhinje. Nekaj mu je čudno zadržalo grlo, kot da bi hotel zadušiti krik, ki mu je silil na dan ob nenadnem in nepričakovanem slovesu.

Ob treh je bilo petintrideset krst pripravljenih. Natančno ob uri je pripeljal kamion pred delavnico. Kaznjenci so iz delavniških prostorov zložili krste drugo za drugo na dvorišče. Naletaval je droben sneg, veter ga je razčesaval in odganjal v kote in špranje. Kaznjenci so hlastno, da bi se čimprej izmaknili ledenemu vetru, nagomilili krste na kamion. Pravkar so naložili zadnjo. Petintrideseta se mu je zdela nekoliko manjša od drugih. Neznana sila je mojstra Franca pritegnila k njej, da se je je dotaknil. Prešinilo ga je: V tej krsti bo ležala njegova hčerka. Misel ni bila niti grozljiva niti strašna. Vse na svetu je bilo neusmiljeno povezano. Dvajset let v kaznilnici in okamenelo srce in hčerka, ki se je odtujila domu. Dvajset let, morda bi lahko bil drugačen, bolj človeški do ljudi okoli sebe. Ali se tega ni globoko, prav globoko v sebi ves čas zavedal? Ali se ni nabral nek življenjski dolg, ki ga mora poravnati? Hčerka bo ta dolg poravnala s smrtjo.

Kamion je odpeljal, tako naglo je potegnil, da so krste poskočile kakor žive, kakor da bi hotele zbežati. Delavnica se je izpraznila, kaznjenci so odšli, ostal je sam. Iz pisarnice si je prinesel stol, ga postavil v prehod med stroji in sedel. To je bil njegov svet, tu se je počutil varnega. Luči so bile ugasnjene, samo vrata na dvorišče so ostala polodprta, svetloba od zunaj je prihajala v bledem odsevu. Veliki skobeljnik za vrati, dvakratni morilec Johan z rdečimi rokami, majhna deklica se privije k njemu, kakor da išče zavetja pri njem. Takrat se je začelo, takrat bi bil moral spoznati, da ima ljudi okrog sebe, ne kaznjencev in ne morilcev! Petletna hčerka je to vedela.

Zdaj je prepozno, da, zdaj mora plačati račun svojega življenja. Čez uro, morda že prej, se bodo oglasili strelji z druge strani Drave. V ostrem švistu se bodo vzpeli pod nebo in se potem vsuli na kaznilnico kakor odmevi svinčenega dežja. Tako tiho je, zdi se mu, da sliši, kako odhaja čas od njega. Diši po lesu, po žagovinastem prahu in po lepilu, diši po krstah, ki so jih pravkar odnesli. Tišina se venomer pogloblja in nenadoma se mu zazdi, da se mu udara svet pod nogami, pod njim so velikanski neznani prostori, ujet v nemo grozo se pogreza vanje!

Nenadoma je salva iz pušk preklala tišino. Smrt! Mojster Franc je skočil s stola in se vzel, kakor da bi hotel zbežati iz samega sebe. Nato je v tej držji, z rokami, stegnjenimi kvišku, okamenel. Druga salva in čez čas tretja, valile so se čez svet, mendrale so ga. Mojstru Francu so se širile zenice: videl je skozi zidove, krste na sodniškem dvorišču, čisto na koncu tista manjša, dotik njegovih prstov na njej; vidi vrsto talcev, ki čakajo na ustrelitev, kot zadnja v vrsti njegova hčerka.

Nenadoma je veter zaloputnil vrata delavnice, tako da se je znašel v popolni temi. Spustil je roke in se krčevito oprijel stola. Kakor da je zrastle okrog njega ogromen črn prostor brez meja. Zahropel je, tema ga je dušila, hotelo mu je razgnati prsi. »Ne, ne!« - je zakričal. Ven mora, uiti črni svinčeni teži okrog sebe! Opotekel se je skozi delavnico, udaril z glavo ob rob stroja, odsunil je vrata delavnice, stekel na prosto, ob kaznilniškem zidu do glavnih vrat v kaznilnico. Ustavil se je, na zidu ob vratih mu je zažarelo rdeč lepak naproti. Imena ustreljenih, petintrideset jih je bilo, drugo pod drugim. Prebral jih je, prebral drugič in tretjič in se šele potem zavedel, da imena njegove hčerke ni med njimi.

Počasi je stopal skozi park pred kaznilnico proti domu.

Obstal je sredi poti in se nenadoma zavedel, da mu solze v potokih tečejo po licu.

In se je domislil, da od časov svojega otroštva ni več jokal.

Janko Messner

RITI ALI NE RITI - TO JE VPRAŠANJE

Filološka razprava o poimenovanju najdelikatnejšega dela človeškega telesa - s posebnim upoštevanjem domačih etnografskih izsledkov

» *Saj imate vendar več pameti v riti
kakor tistile Herkules v truplu in
duši skupaj...*«

F. Rabelais,
Panurg Pantagruelu

Spodbujen in spodboden z recenzijo gospoda Pepeta Tedenskega (»...si bralec ne more predstavljati kakega Messnerjevega teksta brez riti...«) naj na samem začetku izjavim *urbi et orbi*, jasnoda z legitimacijo koroškega literarnega papeža: če o tem že nisem čisto prepričan, pa vendarle vsaj upam, da doslej nisem dal na svetlo nobenega teksta brez riti, takšnega, ki ne bi imel ne repa ne glave, kajt rep, to znano je vsem ljudem, tiči v riti, drugače sploh ne more biti. Tedaj ad rem: ta delikatni, da ne rečem najdelikatnejši del človeškega telesa, ki je superaktualen predmet našega pričujočega traktata, velja - kakorkoli ga že ogledujemo in obračamo - veliko in velja še več, zato ga je treba upoštevati takoj za človekovo glavo, nikakor pa se ga ne sme, buzaraca, v nič devati, kakor se je to prav neprijazno pripetilo sicer izjemno prijaznemu Pepetu Tedenskemu, enemu izmed mojih zaskrbljenih literarnih recenzentov. Ta delikatni del, tako mi duše, me sicer kdo ve kaj ne zanima »kot takšen«, pa tudi ne »sam po sebi« (»das Ding an sich«), toda ker sem pač čisto za trdno ranil recenzentovo tankočutno čednostno uho in njegovo prirojeno dostojanstvo, bom skušal v tem traktatu poravnati tudi to prizadeto mu moralno škodo, da se bova mogla spet v ljubezni objeti, kajti nikoli ne veš, kdaj ti prežvenklja na uho zadnja urica, kakor že naš nepozabni poredni paup v Korotani pravi: smrt mora po sačega priti, enega prime pr glavi, drugja pa pr riti.

Ta veledelikatni del človekovega telesa torej imenujejo nekateri sramežljivi hudomušneži s pritajenim mežikanjem - SEDALO. Zakaj s pritajenim mežikanjem, sprašujete. Menim, da iz prirodnega pomanjkanja fantazije, ki jim onemogoča predstavljati si, kako bi živeli brez njega, ako bi morali vse življenje prebiti pokonci. Neki normalni učitelji slovenkega jezika in biologije ga kličejo tudi na Koroškem - ZADNJICA. Neki spodobni pisatelji mu pravijo - ZADNJA PLAT, izobraženi Slovenci, ki dajo na oliko, pa ga kljub njegovim pomembno življenjskim funkcijam sploh ne omenjajo, še posebno ne v damski družbi in pred polnočjo, če vino še ni zlezlo v vse glave, da bi tam proizvajalo resnico, kakor so to vedeli in upoštevali pred nami že slavnoslavljeni Rimljani v svoji reklami za IN VINO VERITAS. Neki manj spodobni pisatelji - in taki poganjajo tudi v naših dneh kakor pasji zob, da jih kar mrgoli po širnih slovenskih livadah - pa ta najdelikatnejši del obrekujejo, zmerjajo in psujejo, saj mu pravijo meni nič tebi nič - RIT, postavim, arogantni Ciril K., neotesani Voranc P., izpornografirani Pavle Z., pa še moj prijateljsko arivirani Florian L. - kajpada v oporečni družbi z mojo avtorsko malenkostjo in umetniško ničvrednostjo.

Toda ironijo na stran!

Naj zdaj z vso ustrežno resnostjo osvetlim ta velevažni, velezanimivi in velezaslužni predmet traktata najprej iz

komparativnofilološke perspektive: naši jezikovni in siceršnji sosedje ga imenujejo - odvisno od potrebe in govorniškega položaja - Gesäss, Hinterer, Hintern, Hinterseite, Hinterviertel, Hinterquartier, Hinterster, vier Buchstaben (tu se sicer motijo, ker jih je pet), Podex, latinskega izvora, in njegovi dve nežnomili manjšalnici Popo in Po, dalje *Allerwertester*, kar močno podkrepljuje našo gornjo trditev o njegovi velevažnosti in velezaslužnosti in kar bi mogli posloveniti z » najžlahtnejši del«, kajti samo tako bi mu mogli zavarovati tisto drugo mesto takoj za glavo, kamor smo ga postavili v ekspoziciji našega traktata. No in last not least mu pravijo tudi še - *Arsch*. Ta odgovarja naši domači riti, iz germanskega arsz oz. indogermanskega orzos. Dal mu je svoj literarni sanktus ne samo Johann Wolfgang von Goethe v Götzu iz Berlichingena, ampak tudi priljubljeni H. Heine. Stoletja pred njima pa seveda tudi že Martin Luther.

Ker pa smo tudi Slovenci že kar star kulturni narod in vsaj z jezikom nikakor ne zaostajamo za Nemci, zdaj še beseda o kulturnozgodovinskem in sociolinguističnem aspektu tega najdelikatnejšega dela: kakor je Martin Luther v svetu znan bolj ali manj le po svoji simpatični iskreni in iskri vulgarnosti, tako tudi naš veliki Jurij Dalmatin, avtor slovenske knjige vseh knjig, če ga pregledamo nalice in narobe, ni nič kaj drugače izobražen in hodi brez pridržkov po stopinjah svojega občudovanega učitelja, saj ima v svojem »Registru nekaterih besed, katere kranjski in koroški se drugače govore« zabeleženo resda kranjsko »zadnjico«, vendar tudi iskreno koroško »Rit«. Kot lokalni patriot, vdan svoji koroški domovini, bi se v pričujočem odgovoru recenzentu Pepetu kajpak lahko zadovoljil že s tem enim, vsekakor merodajnim zgodovinskim podatkom, ali da ne bom po neprevidnem nalovil novega vetra v njegova kritična jadra, naj ga pravočasno opozorim na to, da se mi - tako mi duše - veliki »R« v gornji riti ni zapisal ne po pomoti ne po kaki tihi podzavestni freudovski packariji in že sploh ne iz kake pregrešne škodoželjnosti, da bi jo z njim gospodu recenzentu znova zabelil, ne, ta veliki »R« je dejansko dal nadrukati iz same lepe žlahtnomiselnosti in iskrene spoštljivosti do riti kot takšne taisti gospod Jurij Dalmatin. Jasnoda ta »R« razveseljuje moje lokalno patriotske oči vsaj tako kakor sinjina koroškega neba po dolgem deževju, saj postavlja zadnjico gospoda Pepeta neovrgljivo če že ne na laž pa vsaj na drugo mesto zad za mojo navadno, iskreno starinsko kmečko rit. To specifikacijo bi mogla pri priči s prisego potrditi tudi kaka lična, mična, dična gospodična, ki ima pripravljen nosek za takšno fino razkazovanje, nikakor pa seveda ne kaka ritasta širokotirnica, mila in mehka ko čebulov olupek, ki za vse življenje samo pod-*rit*-uje kakemu širokoustnemu recenzentskemu širokoritnežu.

S tem pa smo že tudi pri psihosomatičnohigienskem aspektu našega raziskovalnega predmeta: odvisno od kakovosti mila in od količine tople vode, ki jo naše vrle koroške patriotke spuščajo čezenj, ga v zanosu trenutka nakateri nasladneži imenujejo »napetolična fiziognomija« ali »kelih naslade«, da, neki poetski pohotneži celo »roža mogota«, neki vrli šaleži in vražji tešilci srčnih želja, ki najrajši berejo kakega vrlaka Antona Debeljaka, - naj mi bo dovoljeno tudi to povedati z vsem odličnim spoštovanjem za lepi spol - pa ga imenujejo zdaj »migomigavzica ti srčkana«, zdaj »tarčica ti rajska« ali pa »dražestni polutki moji«, »mrcinica ti sladkana, zlatkana«, pa tudi »oh, ah, mojica ti moja« in še kako drugače, ne samo »ritkica«, ljubkovalno, kakor to počno vse mlade slovenske mamice, kadar previjajo svoje srčkano polulane malčke.

Potemtakem se nam zdi, da je ta najdelikatnejši del človeškega telesa za prvo silo dovolj osvetljen, saj je s tem hkrati jasno postavljeno na videz, da bi morala biti voda z ritjo pravtako nerazdružno povezana kakor rit s človekom. Tako je nedvoumno zapisal sam France Prešeren, ko je prebival na Koroškem. Pa še to:

ko pride ta bela ponje z rdečo hadrco, grejo vsi Slovenci *po riti k maši*. Vprašam Pepeta Tedenskega, ali pojde ravno on tja po *sedalu*, v rakvi sede, da se ga bog usmili.

Naj se tedaj kakor za uvod tega družbenomoralno brizantnega traktata tudi za njegov zaključek poslužim vsaj treh komparativno - filoloških paradigem: kakor bratsko nam zavezani Čehi, ki jih prav gotovo ne moremo imenovati neizobražene, nadležneža ne prosijo, naj jim polži sedalo, ampak »liš mi prdelj«, in kakor se olikani Francoz takšnemu tipu priporoča z »baise moi le cul«, kar dobesedno pomeni, naj mu poljubi ritno luknjo, Nемеc pa goethejevsko dostojanstveno »leck mich am Arsch«, nikdar pa »leck mich am Hintern«, tako bo po vsem povedanem, upam vsaj, tudi moj zaskrbljeni recenzent laže razumel, da pričujočega traktata njemu na ljubo zdajle nikakor ne morem zaključiti s »piši me v zadnjico«, pač pa z neprimerno blagodejnejšim, iskrenim domačim koroškim »piš me v rit!« - Pa srečno.

P.S.

Za spominsko knjigo Pepeta Tedenkega pa sem še posebej napel svojo tako že nabreklo poetsko žilo. Poklanjam mu teh pet izvirnih verzov, rimanih in uštimanih za spodoben premislek v postnih dneh:

*Da riti po riti mi, skrbno umiti,
naloga ni kritike, Pepe naj ve;
če ne, se utegne pri tem mu zgoditi,
da prdec oplazi ga mimogrede
in jaz si nedolžen umijem roke.*

(Besedilo, ki je izšlo v knjigi Gorše štorije - Založba Drava, 1988 - smo ponatisnili na izrecno avtorjevo željo)

Anton Repnik, Podoba naivneža, 1969, olje, juta, 67x53,5 cm

Milena Cigler

Toni - če ni dvojniki

*Saj Toni, kadar ni njegov dvojniki,
je tudi blazno odštekan,
da se moraš zaljubiti vanj:
neprestano skače po stanovanju
in čaka, da bo ujel komarja, ki ga
je pičil ponoči na nešteto mestih,
vključno v njegovo ljubko zadnjico
in potem tudi jaz pol noči prebedim
zaradi komarja in ponoviva gimnastično
vajo, ker se telovadbe s Tonijem
nikoli ne naveličam,
ko tako ljubko skače v spodnjicah ali
brez za omenjeno živaljo, potem
se že vsa omotična zahvalim
komarju za nočni blues.*

Pomanjkanje

*Celo naš kuža, če čuti pomanjkanje
ljubezni, privleče od bogsigavedi kod,
s kakega dvorišča,
otroške rokavičke in
se obda s starimi čevlji in
drugo kramo, kaj bom
potem reva jaz,
ko Toni več pozornosti
posveti jetrnim cmokom
v juhi
(kot meni).*

Toni - dvojniki

*Kaj dela Toni, če je njegov dvojniki:
z menoj posluša klavir ali jazz.
Bere knjige, sediva na balkonu
in skupaj iščeva veliki in mali voz,
ugibava, ali se bo utrnila zvezda in
kaj si je kdo zaželel,
potem me objame čez rame,
obujava spomine na čas, ko sta na mestu
pod nama še rastli hruški moštnici
in se debelili in debelili,
dokler ni prišel Toni,
ampak, tisti, pravi,
ki nikoli nima časa.*

Martin Kojc se ni zmotil

*Martin Kojc se ni zmotil, ko je rekel:
vse, kar se dogaja, je dobro, modro in
pravično.
Tudi če Toni pomaga sosedi loviti
svinje okoli vogalov hiše
(pomislim, da jih ona
nalašč napodi ven),
in ju jaz opazujem skozi okno,
ko vsa blatna skačeta za cvilečimi
mrcinami, in razmišljam,
da svinje pač rijejo po blatu;
tako torej nikoli ne boš naredil
iz svinjskega pastirja dušnega
pastirja,
čeprav me po tihem jezi, kajti
Toni
je še popackan z blatom
cool in ful!*

Herman Vogel

(1941 - 1989)

OBUJENKE 2

Posvečeno Gregorju Strniši

1.
*Od zvona glas
kot kupola srebra
polega na ozare.
V sanjah hrastov les
zori
za moje pare.*
2.
*Tja, kamor nič
ne stopi in nič noče,
tja pelje moja cesta.
Sred gradu iz kamna
in sred davnih dni
čaka me nevesta.*
3.
*Gre popek v plod,
cvetovje zgublja liste,
pomlad je večna slast.
In napačen korak,
namenjen soncu,
se izgubi v podrast.*
4.
*Ne reci nič,
v zadnji grob gre preživeto.
Med prsti teče ura,
v uri čas,
in sivi sosed,
ki pomerja dreto.*
5.
*Kaj bi še pel,
ko je vse rečeno,
pretehtano v zadnjih dneh.
O murnih morda
ali prepelicah,
balado o ljudeh?*
6.
*Čez streho dež,
pod kapom živa mōra
in v preblisku prah.
Od želje senca,
trava od vonjave,
v očesu strah.*
7.
*Nad skalo puh
in rudna žila
z delto onstran meje.
Pod mano loč,
v daljavi kmet
pšeničo seje.*

8.
*V nebesih raj,
po zraku let
razveseljēne ptice.
Iz prstov kri
v gejzir se boči
in brzice.*

9.
*Luč za oko,
za prsi dih
iz zapuščene lipe.
Krog bokov
moje ljubice
lovke stare sipe.*

10.
*Na travo kaplja,
v žilo strup,
oblak čez jutro,
dolgčas v trup.
Iz skrinje led,
omet na zid,
potem čakati na izid.*

11.
*Rez čez šiv in bok,
na hrbtu malha,
še več otrok.
Živa meja trdnih mož,
zēlen pelin
sredi rož.*

Gustav Gnamuš, Brez naslova I., 1985,
tempera

Franček Anželak

PLANIKA

*V razcefranih sevih
krpa rese stene.
Planika iz vira,
je plahtica v zibeli,
oblizki na licih
so iztočnica s planine.*

POTEN ČAKAM

*na dotik prsi
in selitev mladosti.
OSTAL BOM
med drevje vtikan
in se z njimi debelil,
ob vsoti zelenila
jim bom risal kroge.*

KDO

*V črnino se pogreza
zelena panorama.
Hitremu času ni mar.
Kdo bo rešil
bitja pomladi?*

ČIVKANJE

*V žepih debeli
so pernati krilčki
pomladili člane zbora.
Eho je vzvaloval
do konic molka.*

VZETEK IZ TEME

*Na zgubani dlani
dneve stresa,
bledi ostanejo v vesti.
Pred venenjem
vzetek iz teme bdi,
ob stiku mečev,
vodec na zanki
brez para ždi.*

DRUGI ČASI

*V spletki na preži
je starec zadavil vročico,
jezi se nad ohlapnostjo
zvibanih cedranih lokov.
Pod vnukovim peresom
se prevračajo črke,
čas zanje zahteva plačilo.
Na klinih se žarišča
stikajo s stenami dneva,
pod razmajanim zvonikom
je v okove vezana usoda.
Pred ciklamami
tonejo žigosani stebri.
Jarem je razmaščen,
zgodba v prazni skledi
pa sega pod korenine
zatajene sivo obdane lipe.*

Jani Rifel

ISKANJE IZGUBLJENEGA DNE

Dan se mi je obesil okoli vratu. Iskal sem ga zunaj, po stanovanju, med jedilnim priborom, knjigami, po stopnišču in med umazano posodo. Vendar ga nikjer nisem našel.

Nisem odnehal iskati; kako pa naj bi zvečer šel spat brez dneva. Pustil sem pižamo pri miru in se zatipal med kramo.

Najprej sem skušal ugotoviti, kje tiči zora. Zjutraj je še bila na svojem mestu. Zdaj pa je nikjer ni. Le kam se je skrila? Brez nje se ne da pogasiti zvezd. Mesec je zdrknil v morje, še preden se je znočilo, zato pri tem ni bil pomemben. Pomembnejše je bilo sonce, ki je sprožilo svoje lovke na to stran zemlje in nas postavilo na noge. Nekateri še spijo.

Vstal sem iz postelje, to vem. Ne vem pa, kam se mi je izmuznila zora. V sajasti svetlobi sem ujel svoj pogled, potem sem spet zaspal. Najbrž jo je medtem ucvrla.

Zdelo se mi je ali pa sem sanjal, ne vem, da sem v službi. Da vse teče kakor namazano, da sem prvi rešil zapleteno nalogo, da so me zato nagradili. Predstojnik me je potrepljal po rami in mi tiho, da ga drugi niso slišali, prišepnil:

»Kar tako nadaljujte. Zaslužili ste si nagrado. Ja, kar tako naprej!« Potem je neslišno izginil.

Za hip sem se prebudil in pogledal na uro. Dan se mi je, še preden sem se ozrl v kazalca, spet povetil. Bila je že tema, ko sem se prebudil. Trdno sem sklenil, da pojdem takoj ob zori iskat ta izgubljeni dan. Pritisnil sem gumb na budilki in zaspal.

Budilka bi bila ob glas, če je ne bi po naključju sunil z roko. Telebnila je na tla in ko sem jo pobral, sem se spomnil, da še nisem poravnal dolgov včerajšnjega dne.

Naglo sem se oblekel in odhitel pogledat, če je zora že pripravljena na nastop. Nisem je takoj opazil. Zgrbančena in sramežljiva se je stiskala za obzorjem. Angelski obrazi so se sklanjali nadnjo, kakor verne duše ob prejemanju svetega obhajila. Enemu od njih so zadrhtele roke, ko se je zora gola obesila na noč. Zvezde je pometala v morje in dala soncu pot. Sonce je vrglo žarke skozi pramene oblakov, ki so se razbili in so vse bolj spominjali na dimne signale, kakršne Indijanci uporabljajo za sporočila.

Ptiči so šinili mednje in jih razpršili v dlan. Sonce je dvignilo zavese. Zora je odšla. Vedel sem, da se tega dne ne bo več vrnila. Povabil sem jo na včerajšnji dan. Ozrl sem se v modro nebo in med plastmi neba opazil neki dan. Le za trenutek se je prikazal in to je bilo dovolj, da sem ga ujel. Ves poten se je vlegel predme in lovil zrak.

Potem ga je vzela zemlja.

Slavka Dragolič

VČERAJ ZA JUTRI

Otrdci. Kako ti spremenijo življenje! Vedno so obešeni nate, eden na rokah, drugega vodim za roko, tretji raca pred mano z rokama na hrbtu ter me pogleduje, ali ga bom pohvalila, da je dober vodnik, četrti pa čaka že doma pred hišo. S seboj vlačim vedno torbe, borše in vrečke ter sem kakor novoletna jelka ali pa otovorjenka, kakor da bi se selili.

Šola. Številke enake vsakdanji rabi, vendar drugačne; debele in suhe.

Črke. Zlivajo se v besede in nastajajo stavki, klobase, ki nič ne povedo. Nazadnje samo še skrivnost, ki mi ne sme biti mar, če se ne ponesreči.

Čas. Leta odhajajo, poslavlja se tudi drobiž in nastaja človek z magistralno propozicijo, ki odhaja, ker si doma ne more dovolj nasoliti pameti, ter sem nazadnje še vesela tega. Samo tista redka vračanja z vrečami in potovalkami umazanega perila ter odhajanja so ubijajoča.

Življenje. Tisto dirjanje za njim je bilo tako pronicljivo, kot bi hodila po rešetju, vse je padlo skozi: minute, ure, dnevi, meseci in leta. Za tolažbo so prihajale le razglednice evropskih mest in rahla opravičevanja, moram tja, pa še tja in tja.

Snidenja. Vsa v pričakovanju nečesa veselega in redka ter še takrat telefon. Zame je samo:

Franc Berhtold, Školjka in kamen, 1982, barvni sitotisk, 70x50 cm

»Madmoselle, o pardon, madam« ali pa »Lady« in presenečeno ponovim: »Mon Dieu!« Klepetanje ali žlobudranje je polno smeha in komaj čakam na »Goodbye«, da bi bila še jaz deležna nekoliko te prešernosti, predno bi zadrnila potovalke.

Jutri. Dan enak ostalim, le vihrav klic me pošteno preseneti ali pa tudi sporočilo:

»Morala bi priti, ker bo jutri nekdo klical, ti mu samo reci: Tomorrow. Nimam več drobiža, debeli pa je že pošel.« Telefon je utihnil, kakor da bi nekdo prerezal žico. Kdo bi razumel te otroke od TOMORROW, ko so še včeraj kar naprej spraševali: »Zakaj?« V beležnici je nastal zmazek in besedo še enkrat izpisujem, jezik molim ven do brade in strokovno ocenjujem svoj izdelek.

Čakanje. Sonce me je zvabilo na balkon, predala sem se mu in hotela preskočiti zvonjenje. Zaželela sem biti nekje bogu za hrbtom, da bi imela mir, vendar je bilo cingljanje preveč vztrajno. Slušalka mi je začela plesati, ker nisem razumela ničesar od plohe besed razen »please«, potem bo že angleščina. Moji možgani so začeli delati kot kompjuter in sem pravzaprav iskala besede, vse, kar znam v tujih jezikih. Nikoli se nisem učila angleščine. Grlena francoščina mi je španska vas. Ostalo mi je nekaj nemščine, ki sem jo pobrala čez mejo. Srbohrvaščina in ruščina, ki sem se je učila pred štiridesetimi leti, nič ne bo. Ne vem, zakaj se mi nekaj mehkih italijanskih besed zlije z jezika in nastane:

»Please, uno momento, sprechen, speak slowly, molim«. Listam in iščem po beležnici in tiste besede ne najdem, čeprav sem jo na veliko izpisala s tiskanimi črkami in debelim flumastrom.

Sladek smeh na drugi strani žice me postavi na noge:

»Good looking, esperanto made in Slovenija, Lady.«

Tisti trenutek najdem besedo v notesu, v grlu me tišči in se mi zatika kdove zakaj, vendar le iztisnem:

»Please, frau, koll me Tomorrow!« Čelo imam rosno, kakor da bi krampala cel dan v kamnolomu, noge se mi šibijo, moram sestiti, le slušalka kar sama skoči na aparat. Groza, jaz, vsi moji evropski jeziki in tristo podkovanih štrukljev, se smilim sebi.

Spet zvončkljanje; prekleka sem ga, da bi se še mati obrnila v grobu, in si zaželela, da bi bila vsaj v Sahari, kjer bi rabili kolono kamel in teden dni, da bi me našli. Vseeno sem prislonila slušalko na uho in čakala, ne vem kaj; morda sem se zbala, da bi bilo treba povedati še kaj v francoščini, in samo tega bi mi bilo še treba. Glasno sem požrla cmok, ki se mi je naredil v grlu. »Končno,« sem izustila sproščeno, ker sem občutila, da se mi cmok razblinja v želodcu.

»Kaj je končno?« se je drla v slušalko moja potomka.

»Kaj se je zgodilo?« Glasna vprašanja so mi skoraj predrla bobnič, zato sem se oglasila:

»Sem tu in vse je v redu.«

»Tako smešna si, kakor da bi imela telefon prvič v roki, in ne morem kar naprej dirjati v telefonsko govorilnico. Učim se kot nora, ker imam jutri izpit, ti pa samo: končno!«

»V štirih jezikih sem povedala za TOMORROW, upam da bo zadostovalo? Kakšna tepka!«

Oglasil se je spet smeh in me v hipu potolažil:

»Presneti Angleži, sedaj se bodo pa res imeli čemu smejeti, ker so vedno tako resni! Sladka si kot medenjaki. Oprosti! Kakšen strokovnjak, vredna najmanj skledo angleške paštete in puding? Ho - ho, ha - ha!«

»Paštete in samo puding? Tehnica tega ne bo prenesla, vzmet tega ne bo vzdržala. Skledo paštete in samo en puding? Presneto!«

Aleksander Peršolja

*Med tistim in med svojim je čas.
Lahko je nek luciden preblisk
neke lucidnosti in neumnosti.
V žrelcih kaplja že zastarela omama
bedastih kipov neke poti.*

*Umirati s tabo je
umiranje s sabo,
je umiranje
z nekim trenutkom.
Povedal ti bom moči.
Povedal ti bom moč.*

**
Lepa reč.
Tvoj vrat je včerajšnji.
In tiho bova brodila.
Ob sebi in s sabo pozabila
nemir.
Nemir v sebi čakanja.*

**
Čez noč te peljem v nekaj.
Noč tvojih sanj so čas časa.
Noč te čez pelje s končkom nič.
In vendar bo tista noč iskra iskanja
v noč čez noč
in misel
nate.
Čez noč.*

**
Prišel je tisti čas,
ki mu rečemo mimo časa.
In ustnice tudi nemo ščebetajo
dolžino nekega časa.*

*Vendar je ta neusmiljen zaročenec
preslepil vse vijuge,
ki se naslanjajo na nekaj,
česar ni.
Ali je.
V končnem objemu ostaja sam.
Ni sam.
Samoten je.*

**
Smejal sem se ti.
Nisi sprevidel pasti
iz sebe.
V sebi si bil sam.*

*Tisti smeh,
nad glavo.
Tisti mir,
nad glavo.*

*Kako je grozna tvoja krinka,
ki je nimaš.*

*Smejal sem se ti,
kot se brezdušnež
poglablja v globel
in išče morda samo kamen.*

Mira Cajnko

ABRA ČMRK JE KRIV,

DA ROŽNATA PLASTIČNA KOKOŠKA DOBESEDNO PONORI

Na belem čipkastem prtičku je prijazno in Abra Čmrk je daleč na drugem koncu igralnice. Kapljici spet popade radovednost. Zadrsta se po dogi mizi in štrbunkneta v mlako cedevite.

»Fej, ogabno,« pljuva kapljček in se poganja na kopno.

»Njam, njam,« se obližuje kapljica in zadovoljno čofota po rumenem morju. Pogoltno srka, dokler kapljček ne zajoka:

»Poglej se vendar, kakšna si!«

Res! Kapljica je čisto rumena, kot bi jo po pošti poslali naravnost s Kitajske in po vrhu je je en sam trebuh. Horuk, niti prepogniti se ne more. Pa je niti malo ne gane. Z debelim trebuhom se jadrno zapodi med stoli in zatrobenta:

»Kapljček, pridi, greva se potepat!«

Opazi ju bela plišasta opica in se zakrohoče:

»Hihihhi, kakšna špasna miška!«

»Pardon, midva sva sneženi kapljici,« pojasnjuje kapljček.

»Hihihhi, rumena miška, hihihhi,« žene opica topoglavo svoje in se praska zdaj pod levo, zdaj pod desno pazduho.

»Oprostite, gospodična,« poskuša kapljček vljudno razložiti. Opica pa kot da ničesar ne sliši, kot da bi ji iz ušes raslo korenje.

Henry Moore, Uho, 1962, bron, višina 18 cm

»Hihihhi, špasna rumena miška, hihihhi! To morajo zvedeti plišaste mačke,« vrešči zoprna žival in v štirih dolgih skokih je že pri mačjem predalu.

Kapljček modro molči, kapljica pa je divje togotna na opičjo prismodo. Povrhu ji je zdaj že jasno, da tovoriti takšen napihnjen trebuh niso mišje solze. Nekaj bo treba ukreniti. Mogoče malo telovadbe. Ho-ho-ho... ne gre. Ho-ho-ho-ruk, končno! Posrečil se je polpočep, pa s kakšno težavo. In potem še eden, pa bum!

V trenutku ji požene buška, kajti z vso silo debele kapljice je butnila v nekaj hladnega in trdega.

»Kukoko, kukoko,« prihaja z višin in kapljica prestrašeno odskoči. Dregnila je namreč v ogromno rožnato plastično kokoško, ki čepi pod cvetličnim loncem kot prevzetna kraljica.

»Kukoko, če premišlujem, hočem imeti mir, to je menda jasno,« našpičeno kukokne plastična žival.

Kapljček je koj spet pripravljen, da bi se v prijateljičinem imenu opravičil, toda plastična steguje rožnati vrat nekam nad cvetove in naklada dalje:

»Jaz nisem navadna kokoš, to je menda jasno, kukoko. Najlepše perje imam in najlepše prepevam, kukoko. Nikakršnih umazanih muh ali pa nagnusnih črvov mi ne ponujajte, prosim. Moj zajtrk so pisani cvetovi, samo en cvet na dan, zato tako očarljivo dišim, kukoko.«

Kokoška govori vedno glasneje in hitreje, da se celo barvni svinčniki nehajo pričkati in prisluhnejo.

»Prav nekaj posebnega sem, kukoko, to je menda jasno. Obvladam cel kup tujih jezikov, kot so miščina, paščina, slonščina in medveščina. Brez napak, prosim! V najkrajšem času vam preštejem, koliko lutk ima strgane copate, koliko opic se praska zaradi bolh in koliko kužkov si trebi nos.« Kokoška zdaj že vpije, da se zatresejo kocke in poskočijo svinčniki. Vsa Velika igralnica je pokonci.

»In moja izjemna barva, kukoko! Ste morda že videli kokoš z odenki rožnate pomladanske potonike na vratu, ki se na perutih preliva v nekoliko temnejši ton junijske češnje in na repu prehaja v barvo dehtečih pariških vrtnic, kukoko?«

Zaspana volnena medvedka krmežljivo potisne nos izpod tople odeje: »Kdo vendar bo to poslušal!«

Plastična kokoška je že vsa zaripla, čudno zavija oči in sape ji zmanjkuje.

»Kukoko, samo ena je rožnata kokoška v Veliki igralnici, to je menda jasno. Jaz sem najpametnejša, najlepša, najbolj šarmantna, jaz, jaz, nisem kakšna navadna kokoš.«

»Hopla, mojih otrok pač nihče ne bo metal v takšnole samovšečno prismodo,« poskoči velika lego kocka in iztrga medvedki manjšo kocko iz šap.

»Jaz, jaz, jaz...« nori plastična in prhuta z rožnatimi krili, kot bi pihal razbesneli novembrski veter. Mahoma pa se ji iz globin rožnatih prsi izvije olajšani kukooooo! in na tla šklopotne ogromno plastično rožnato jajce. Kokoška mirno obsedi, zazre se v pisane cvetove, ki prestrašeno pogledujejo iz lonca, in ne reče ne u ne a.

Oddahne si vsa Velika igralnica in volnena medvedka si spet navleče odejo do nosu.

(Iz zimske pravljice ABRA ČMRK JE KRIV ZA VSE)

Marijan Mauko

ZGINI

Zvezde žgečkajo polja
in začutiš neljubega gosta
od vsepovsod prihaja
se mu umakneš
in se razliješ po strehi
navzdol po žlebu
in odzvoniš v kloako
pa te reka očisti
in te odnese
daleč tja v Jutrovo
kjer se dvigneš
kot meglica
in padeš na presušeno travo
in se kot dež dvigneš
in zvečer si spet doma
Pozvoniš
in rečeš gostu da je srečen
ko lahko gre spat
kadar
hoče ti pa ne moreš
ker imaš gosta
Zini že tisto besedo
z g i n i

NAJ TE POKLIČEM

ko mi poljub zdrkne
po nosu veje,
ko je cvet dišeča noga
ptice in
ko počiva veja
in se vrabci
razletijo v ognjemet?
Naj te pokličem,
ko klečim v templju
tujega boga
in sem v
svetišču moje duše,
kjer se bom odžejal?
Naj te pokličem,
ko trebam v vrtu plevel
in mečem bogu muh
nesnago
in lešnik gre
skozi plamen,
le naprej,
svetišče je
pometeno
in zadosti je
ena sama beseda,
ena sama molitev,
da bom našel steno,
od katere se bo odbil
moj hrepeniči
nasmeh čiste
zemlje?
Naj te pokličem,
ko se bodo
tesnobe vkrcale in odplule?

Ali ko oči pijejo mehko
vonjav lesa,
ognja in vode?
In sploh,
zakaj naj te pokličem,
ko pa je zastavica padla
v delirij hrepenenja?

ČEVLJI

Leta
bežim pred njim skozi labirinte
padajočega listja v jesen pohojenega.
Videl sem (spotoma),
kako brsti in raste.
Videl sem črnico od kačje slin
osamljeno, pokrito z injem na snegu
in dočakal, da sonce vzide dvakrat -
izza Štalekarce in izza Jesenika.
Le kaj lahko naredi otrok,
ko ga posadijo v premrzlo vodo
in mu milo milo zapira oči?
Res so na mlečni poti globoke kolesnice
od gum globoke rake, zneraj isti trušč,
smrad konjskih fig in izpuhov
v ogledalu, ki ga lahko preklopiš,
bežim po kalužah, lužah in močvarah.
Nekoč mi je podaril svobodo
in zdaj besnim z besom.
Zato bežim pred njim bos,
ker
ne maram tesnih čevljev.

Rade Nikolić, Portret dečka, 1984, žgana glina,
27x17x17,5 cm

Vladimir Gajšek

PISAVE

1
Bilo je v beli stisnjeni minuti
razbeljenih želja, ko dan se vname
in čudne so sledi iz vse omame,
ko jame luč z rezilom rezat kruti

svetlobni čas, ko nam srce prevzame
beseda z delom, da so sni nasnuti
na votek dnevnih sanjarij in sluti
še vsakdo drugo noč, tam onkraj jame,

da nas objame, kar bilo je prazno,
a zdaj je polno kot telo mrjoče,
telo osame, o telo porazno,

da v tej minuti vsakdo se razjoče,
nikoli več ne bo smejal se blazno -
kar čuti glas, to petje vroče hoče!

2
O, telo je, ko sem se zbudil v jutro,
za belo milost, v soju vso prosojno:
bilo je kruto, gosto mlečno jutro,
bilo je večno le z odvečno vojno,

bilo je, kar še bo, nikdar pogojno,
bilo je, ni bilo, in z mano suho
kot suha usta, čas odžejan, bojno
ozračje, v grenkih grozah sonce gluho...

Bilo je bratomorno, ne za vedno
s sikljavim švistom strelc v kri, v strjeno
jezikavo meso, v resnici, v sanjah,

bilo je kot v budnih grapah in kotanjah,
v lobanjah luknje, jutro poogljeno -
prebudil sem se v božje nezavedno...

3
Ponovno prerojen v dejanju smrti,
ponovno zdaj in tu brezskrbno isti
si zaželiš le v duši čisti,
da skoro se razločiš v luči strti.

In boš, kar si v ljubezni, do obisti
poseben v sebi, mrtev sam med krti,
le v jami sam, v tej zemljici izžrti,
ko več ne veš, kaj škoduje, koristi.

Je čas za čas v trenutku, s staro moro,
ki jo poznaš imenoma in večno,
je čas brezčasa za ihtavo in noro

resnico sebstva, z urico nesrečno,
je čas med časi, ko gre nič v maloro.
Oj, mlečnozobi mrtvec, srečno, srečno!

4
Dani se že, zapahnjene so duri.
Kdo si, ki sam uzreš v izviru,
kar bil nekoč si v blazno strašnem diru,
kdo si, ki pridaš vdano v hudi uri?

Saj se poznava, v miru in prepiru
prijateljčka sva, ki ju ogenj kuri,
brezkrvno živa sva, ki ju dihuri
brevirjev Satan, z grozo vse razburi.

Dani se že. Ubite rože spijo.
Nekje bo sonce z rano kraljevalo,
nekje nekoč in v prebujen Adijo.

Dani se že. Slepiš se v ogledalo,
ne veš, kje na površju lune spijo.
Nikamor več. No, le počakaj malo!

5
Nikamor večno. Lepo. Čakaj malo,
prijateljček v izviri, slep s prividi,
le pridi v krvno sliko, semkaj pridi,
kjer je sekira glav, je črno tnalo,

v svetost le pridi, da te ne izpridi
srce sveta, srčika svinj, to zalo
kazalo zlodja, judežno zijalo,
s poljubom pridi, ker nezvest si gnidi!

Igral si se, razbičani neznanec,
igral si se z ozvezdji, s srečo našo,
igral si se, otroški neugnanec,

da dušo bi prodal za črno mašo.
Nikamor večni, več nikdar čez klanec.
Izpij do dna strupeno žolhko čašo!

6
Ni...- kamor večno? Lep, o, čakaj malo,
godalo smrti se v bolest oglašča,
daljave sinje z nemim glasom vpraša,
- kje sam - in daleč kje bo žalovalo

igrivo sonce, kje bo črna maša,
zadušnica za dete, ki čakalo
je na življenje in se je smejalo -
godalo smrti z molkom ne odlašča.

Nikamor zdajle. Slepo žvenketavo
godalo smrti se v srce prebuja
in najde glas in lastno struno, pravo.

O, kje bom sam, o, kje bom sam, o, tuja
dežela tihih gajev, sonce zdravo -
sem dete in mrtvak, ki se prebuja?!

7
Bilo je, ko sem se prebudil v jutro,
spoznal, kar je klicalo nepoznano:
bilo je, kar bo plen z odvečno rano,
bilo zvečer je, v suho gluho jutro?

Bilo je, kar naj bo, nikdar izgnano,
bilo je, vmes bilo, še z mano šumno
je tlelo, šelestelo zgodnje gumno,
med molkom bit, telo v temo vkopano.

In v sveti pesmi mirno je zapelo,
v molitvi skoraj, zemeljsko in vdano,
otroško v prvem soncu zagorelo

je blaženo življenje, vzvalovano
neštetokrat z besedo razbolelo.
O novo jutro, poj nam razigrano!

Tone Kuntner

KAKŠNI SO TO CASI

Kakšni so to časi,
ko je resnica grdota,
ko je pravica sramota!?

Kakšni so to ljudje,
ki so brezsrčni do svojih src,
ki niso zvesti svoji zvestobi,
ki niso ponosni na svoj ponos,
ki so brezvestni do svoje vesti!?

Kakšno je to življenje,
ki se življenja ne radosti!?

DOBRODOŠLI

Dobrodošli,
ob slednji uri dneva in noči!

Ki ste bili z nami
slednjo uro dneva in noči!
Ki ste orali in varovali polja,
ki ste pekli kruh,
ki ste ravnali po srcu in vesti
slednjo uro dneva in noči;
ki ste sanjali
vse ure dneva in noči,
ki ste branili svoje sanje
z besedo
ali s puško,
ki ste verjeli,
ki niste obupali...
In ki ste ostali zvesti!

Dobrodošli,
za družinsko mizo,
v hiši naših sanj!

Božidar Jakac, France Prešeren, olje, platno,
1948

SAJ RES

Saj res si pridno služil
dolgi vek, -
da bil bi končno
sam svoj gospodar.

Saj je bila to
tvoja davna sanja -
in resnica in pravica,
cilj in volja.

Saj si si postavil
svojo hišo, -
a nisi poskrbel
za svoja polja.

V HIŠI

V hiši so se zaredile miši.
Male, sive, ljubeznive -
skrivne gostje naših miz.
Saj nam od vsakdanje hrane
nemalokrat še kaj ostane.

A zaredile so se še podgane,
ki žro vse živo in neživo.
In se zažro v misli in v sanje
ter nosijo bolezni v stanovanje.
In ni gotovih strupov zanje!

NI DOBRO

Ni dobro
in ne more biti dobro,

ko se laž
z resnico zamenjuje,
ko pravica
pred krivico omaguje,
ko se zaupanje ne obrestuje,
ko se pokončna drža zasmehuje,
ko se razum brez duše povzdiguje,
ko se praznuje zmagoslavje
nesvobode in nasilja,
ko se domačin počuti
v svoji hiši tuje...

Ni dobro
in ne more biti dobro!

DOBRO JE

Dobro je
in mora biti dobro,

ko v hiši upanje domuje,
ko hrepenenje upanju botruje,
ko dobro
kljub porazom še kljubuje,
ko se srce
še srcu ne odpoveduje,
ko je hudo
in bi lahko bilo še mnogo huje...

Dobro je
in mora biti dobro!

Vinko Ošlak

ESEJ O KOMUNIZMU

(Odlomek)

Avstrijski kipar profesor Alfred Hrdlička je v televizijskem pogovoru kmalu po razpadu Sovjetske zveze in vzhodnoevropskega komunizma na vprašanje novinarke, kaj kot profiliran levičar in »zasebni komunist« o tem sodi, neprizadeto odgovoril, da to nanj ne naredi kakega posebnega vtisa in da pride na koncu človeške zgodovine komunizem tako samoumevno, kakor »amen« na koncu Očenaša. Pater dr. Johannes Schasching, doyen avstrijskega katoliškega družbenega nauka, je pred kratkim izjavil, da bo treba na novo in zelo pozorno brati Marxa. Papež Janez Pavel II. je v svojih nastopih večkrat namignil, da si bo treba kaj dobrega za oblikovanje prihodnje družbe izposoditi tudi od komunizma. Tako je v letu 1993 za italijanski časnik La Stampa izjavil: »Divji kapitalizem je hujše zlo od komunizma...« V Združenih državah Amerike nastajajo nove komunistične skupine, katerih geslo je: »Sedaj še prav posebej...«. V Ljubljani, Budimpešti, Moskvi, v Vilni in drugih mestih nekdanjega vladajočega komunizma je postalo komunistično levičarstvo salonska obveznost. Na desni strani romarske cerkve pri Gospe Sveti na Gosposvetskem polju Jezus na Böcklovi upodobitvi iz leta 1926 še vedno rešuje iz vode Petra z nezgrešljivo Leninovo glavo...

Kako je potemtakem s komunizmom? Je to res »crknjen pes«, ki ga ne kaže več tepsti, kakor se je pred leti slikovito izrazil dr. Franc Rode - ali pa je to stalni sopotnik človeške zgodovine, ki sicer spreminja obličje, njegovo bistvo pa ostaja isto? Ali pa je to celo pozitivna alternativa, katere prednosti se še niso pokazale in naj bi jih spoznali tudi njegovi dosedanji nasprotniki, kakor, recimo, kristjani?

Zadrega se začinja že na pojmovni ravni. Ali naj štejemo h komunizmu pojave z določenimi zahtevami in programskimi točkami (skupna lastnina, enakost, bratstvo, odsotnost razredov in slojev, pospeševanje ustvarjalnosti in izobraževanja...); ali naj štejemo sem sisteme, ki so se sami za takšne razglašali (ta rubrika bi ostala prazna); ali pa naj bi šteli sem sisteme, ki so si komunizem postavili kot dolgoročni cilj, sami pa se razglašajo za zgodovinsko fazo na poti k temu cilju (socializem)? Je komunizem predvsem doktrina, je to predvsem sistem, je to predvsem državna oblika, je to nemara celo religija, filozofija ali kaj?

Je kdo komunist, če je kritičen do nekaterih sadov liberalnega kapitalizma? Je bila celjska Mohorjeva »komunistična«, ker je pač morala delovati v okoliščinah komunistične diktature, ki si jih ni izbrala sama (tako jo je namreč označil neki slovenski emigrant, ki je zažugal celovški Mohorjevi: »Ena komunistična Mohorjeva je dovolj!«)... Naj razumemo besedo »komunističen« kot pohvalo ali kot žaljivko?

Predvsem pa: ali je komunizem kot miselni, morda celo verski, predvsem pa kot politični sistem po padcu Sovjetske zveze, njenih satelitskih držav in Jugoslavije res »mrtev«? Ali pa ima profesor Hrdlička, ki se ga ne da preprosto odkrižati tako, da ga zreduciramo na sintagmo »pač umetnik...«, saj sodi med filozofske in politično dokaj izobražene Avstrijce, v svojem nazorskem optimizmu vendarle prav - ali vsaj po svoje prav?

Beseda »komunizem« prihaja iz latinske besede *comunus*, ki pomeni »skupen«. Gre predvsem za skupno lastnino zemlje, naravnih zakladov, tovarn, javnih ustanov in naprav. V skrajnem primeru celo skupno lastnino uporabnih predmetov. Po tej definiciji bi bili prvi kristjani pravzaprav ne le zmerni komunisti, temveč celo njihova skrajna sekta, saj so imeli, kakor poročajo Apostolska dela »vse skupno«, (Apd 2, 44-47). So se srednjeveški, novoveški in sodobni kristjani, ko so se oddaljili od svojega »prakomunizma«, s tem oddaljili tudi od krščanstva samega? Ali pa je bil ta prakrščanski komunizem samo vzporedna epizoda krščanske zgodovine, ki nima kakšnega posebnega pomena za razvoj Kristusove Cerkve?

Preden se lotimo premisleka o teh vznemirljivih in še vedno aktualnih vprašanjih, se moramo dogovoriti, kaj bomo s čim primerjali. Komunisti so imeli nečedno navado, da so primerjali svoja lepa načela z nelepo prakso kristjanov. Kristjani pa smo imeli nečedno navado, da smo primerjali svoj evangelij in svoja lepa načela z nelepo prakso komunistov. Ta »metodična« napaka je tako vsesplošna, da je navadno niti ne zaznamo. Čutimo jo samo, kadar smo v vlogi »žrtve« takega nešportnega primerjanja, gluhi za razlikovanje pa postanemo, kadar nastopamo v vlogi »storilca«. Da sta obema nazorskima skupinama obe vlogi enako domači, o tem ne kaže izgubljeni besede... Ker skušamo prinesiti na Slovensko nekaj športne ali viteške drže, bomo primerjali teorijo s teorijo in prakso s prakso. Evangelij s Komunističnim manifestom in inkvizicijo s stalinskimi ali titovskimi procesi. Kajpada tudi dobre stvari, kolikor jih je kje najti.

V to primerjavo bomo vključili tudi vprašanje, ali je sploh kaj v smislu komunizma »umrlo« in kaj je to. In če ni morda umrlo tudi kaj v smislu krščanstva...

Komunizem je po navedku v družboslovnem leksikonu Cankarjeve družbe iz leta 1986 (torej gre za samodefiniranje) »teorija in svetovni nazor o družbeni ureditvi, ki naj odpravi privatno lastnino, družbene razrede in s tem eksploatacijo, kot smoter pa si postavlja brezrazredno družbo, v kateri bi bil svoboden razvoj posameznika pogoj svobode vseh, in sicer v skupnosti, ki bi se v njej dobrine delile po načelu vsakemu po njegovih potrebah«. Ta definicija je nekoliko sramežljiva. Zamolči namreč dvoje, kar pa vendarle sodi k bistvu komunizma: da je namera komunizma globlja kakor samo odprava ekonomske odvisnosti in izkoriščanja (dezalienacija) - in da se ima ta teorija za znanstveni sistem, dostopen družbeni eliti, ki ima v komunističnem žargonu ime »avantgarda delavskega razreda«. Sramežljivost kajpak ni čisto naključna, saj to, kar definicija navaja, navsezadnje ni tako sporno; sporno je to, česar ne navaja, vendar velja kot bistvo sodobnega komunističnega gibanja v Marxovem in Leninovem duhu. V drugem delu leksikonske opredelitve avtorji sicer omenjajo Marxa in Engelsa, ki da sta dvignila svoj nauk nad raven »utopičnega socializma« (kakor da bi lahko obstajal tudi neutopični socializem, pa naj mislimo to v negativnem ali v pozitivnem ključu...), zamolčujejo pa bistvo zadeve, da je Marx svojo doktrino imel za znanost in da jo imajo za znanost njegovi totalitaristični učenci in nasledniki. Socialdemokrati (za komuniste: revizionisti) so od takega razumevanja odstopili in so se nekako naučili razlikovati med pravo znanostjo in pa med ideološko, politično ali družbeno doktrino.

Zakaj je to »dlakocepstvo« pomembno? Kdo naj vse to razume? Prav v teh rečeh je »dlakocepstvo« na moč primerno. Bolje je »cepiti dlake« v jeziku, kakor pa sekati glave v življenju. Do tega pa rado pride, kadar pojmi niso čisti. Avstrijska pisateljica Gusti Strindsberg v svoji čudoviti knjigi Mojih pet življenj opisuje, kako so v Kraljevini SHS orožniki preganjali nekoga, ki

so našli pri njem nemško knjigo o evharistiji in v njej našli besedo »Kommunion« (obhajilo). Tako se zgodi, če pojmi niso čisti. Nekateri slovenski emigranti onstran Atlantika so imeli za komunista ali vsaj kriptokomunista tako nekomunističnega človeka, kakor je pisatelj Alojz Rebula... Najbrž ne vsi iz hudobije. Marsikdo preprosto zato, ker ne ve, kaj ta beseda pravzaprav res pomeni. Ne bom se ustavljal pri tem, koliko pristnejših komunistov od sebe so preganjali in večkrat tudi usmrtili komunisti na oblasti. Iz podobne pojmovne zmede so jih imeli za »antikomuniste«. A ne bi se rad kar tako poslovil od žalostno pristržne anekdote z Aleksandrovimi žandarji, ki so obhajilo zamenjali s komunizmom. Kaj pa, če so v nekem smislu ti preprosti ljudje imeli prav? Kaj če je v evharistiji, v spremenitvi in delitvi kruha, več komunizma, kakor si utegnemo misliti?

Za definicijo komunizma se je mogoče samo dogovoriti - ali pa lahko vsakdo, ki o tem razpravlja, predlaga svojo. Važno je, da se lastne definicije drži. To namreč ni kaka objektivna kategorija, ki bi jo bilo mogoče opisati z lastnostmi, ki se jih da instrumentalno zaznavati in meriti. To je konvencija, kakor je konvencija, če rečem »sreča«, »zanimivo«, »plehko«, »ljubezen« ipd. Ker za politično tako občutljive kategorije niso možni dogovori, je edino realno, če vsakdo ostaja pri lastni definiciji. Njegova prepričljivost bo pač toliko večja, kolikor več objektivnih prvin bo vgradil v svojo preiskavo in svojo umotvor.

Zame je komunizem organizirano in disciplinirano prizadevanje za harmonično človeško družbo na osnovi treh predpostavk:

1. komunisti menijo, da razumejo pojav človeka v naravi, zgodovini in družbi in da vedo, kaj so odtujene in kaj neodtujene oblike človeškega individualnega in družbenega bivanja;

2. komunisti menijo, da poznajo zakone človeške družbe in da so sposobni izdelati znanstveno osnovano metodo za odpravo vseh vrst alienacij (odtujitev) in ustvariti komunizem kot najvišjo in najmanj odtujeno obliko človeške družbe;

3. komunisti menijo, da zaradi tako velikih ciljev pri uporabi metod in sredstev niso vezani niti v moralnem niti v pravnem smislu (cilji posvečujejo sredstva...).

Največ nesporazumov nastane že kar v prvi točki. Komunist razume človeka kot zgolj naravno bitje, hkrati pa njegov položaj presoja s položaja nevidnega razsodnika, ki ve, kaj je prav in kaj ni prav. Narava sama sebi pač v nobenem primeru ne more biti odtujena. Nikomur ne bi prišlo na misel, da bi razglasil predpravico močnejšega, spretnejšega ali lepšega samca do atraktivne samice kot krivico. V naravi je marsikaj zelo kruto in krvavo urejeno, vendar nihče v tem ne vidi in ne more videti kakšne moralne izprijenosti. Velika uganka (ali pa tudi ne, če

Benjamin Kumprej, Brez naslova, 1984, akvarel, 50x70 cm

poznamo rodovnik marksizma...) je, od kod komunisti »vedo«, da je s človeško družbo nekaj narobe, čeprav v človeku ne vidijo ničesar, kar bi presegalo naravo. Napako v človeku in človeški družbi bi lahko našli pač le tedaj, če bi imeli pred seboj vzorec »pravega« vedenja in odnosov in bi ta vzorec potem primerjali z vsakokratno resničnostjo. Tak vzorec vsekakor imajo religiozni ljudje, ki se sklicujejo na božje razodetje, na od Boga poslane preroke in na po božjem duhu prosvetljene svete ljudi. Zaenkrat načelno ni pomembno, ali se v tem vzorcu motijo ali imajo prav, pomembna je ugotovitev, da zanje ni nelogično, če razglašajo človeške reči za odtujene in potrebne spremembe.

Odkod komunisti, ki nadnaravo in tako tudi vsakršno možnost »idealnega vzorca« zanikujejo, »vedo«, da je s človekom in njegovo družbo kaj narobe, odkod vedo, kako bi pravzaprav moralo biti, je vprašanje, na katerega niso še nikoli dali kakšnega odgovora in česa takega niso niti poskušali. To »vedenje« je prvi fantom komunistične doktrine, ki pa se ga njeni ideologi na daleč izogibajo, kakor se izogibajo največje in temeljne človekove »odtujenosti« - smrti...

Druga točka ponuja v logiki vsaj nekoliko večjemu opazovalcu prav tako dovolj zabave. Tu se ne kaže pretekati, ali ima podoba, ki si jo je komunistična doktrina ustvarila o svetu, človeku in človeški družbi, o »zakonih«, ki vse to urejajo, kaj zveze z resničnostjo ali ne. Gre za koncept »zakonov«, ki prikrivajo drugo fantomsko sliko. Če so zakoni - kdo je zakonodajalec? Zakoni se namreč od velike verjetnosti razlikujejo prav v tem, da je za njimi načrt in garancija nadnaravne inteligentne moči. Po Kantu ali vsaj po Poppru si noben razumen človek naravnih fenomenov ne bi več upal razglašati za zakonitosti. Strogo vzeto je vse to, kar šolski učbeniki imenujejo »zakonitost«, samo neizmerno velika verjetnost. Kdor pa govori o zakonih, ta ne more mimo zakonodajalca. In to je drugi fantom komunistične doktrine.

Naslednje protislovje v tej točki pa je vera v »nujnost zgodovinskega razvoja«, ki naj bi človeško družbo z železno zakonitostjo pripeljala do brezrazredne komunistične družbe - in zahteva po revolucionarnem posegu delavskega razreda in njegove politične avantgarde, take ali drugače komunistične partije.

Tu ne gre le za to, kakor nekateri narobe interpretirajo to Marxovo protislovje, naj bi komunisti voz zgodovine pač nekoliko porinili, da bi se njegova kolesa hitreje vrtela. Drža komunistov je bila vselej drža človeka, ki izhaja iz tega, da je vse odvisno izključno od njegovega posega, od energije in zavzetosti tega posega, pa tudi od neizprososti tega posega. Prav to slednje kaže, da »pravi« komunisti avtomatizma »železnih zakonov zgodovinskega razvoja«, »zgodovinske nujnosti«, kakor se imenuje komunistični ekvivalent »božje previdnosti«, nikoli niso jemali resno. Če bi ga jemali resno, če bi torej hoteli samo nekoliko pognati kolo, ki je tako ali tako že zanesljivo naravnano in pognano v pravo smer, potem bi si lahko privoščili veliko več strpnosti in spravljivosti. Svoje nasprotnike bi obravnavali kvečjemu kot nekoliko pomilovanja vredne čudake, ki se jim ne sanja, kakšno srečo jim pripravlja »zgodovinska nujnost«, pa naj si to srečo želijo ali ne. A naj bo kakor koli: »zgodovinska nujnost« je bila zaželena kategorija za filozofsko obarvane ideološke priročnike, za prakso pa je vedno služila doktrina revolucionarne akcije. Ob tej ugotovitvi pa ne bi bilo prav, če bi se zelo široko smejali našim komunističnim bratom in sestram v boju za boljšo družbo in boljšega človeka. Tudi kristjani največkrat samo na ravni, ki ni zelo nevarna, verjamemo v nujno odrešenost stvarstva in človeštva, v nujno delovanje »božje previdnosti«, v to, kako brez božje volje človeku niti las ne pade z glave. Kadar gre za prakso, se tudi mi delamo, kakor da je vse odvisno izključno od nas in našega zavzemanja. In ker je tako, smo se v zgodovini tudi

mi obnašali natanko tako kakor komunisti: namesto da bi mirnega srca in pameti zrl prihodnosti v oči, vedoč, da se nam na božji dlani ne more nič zgoditi, namesto da bi bili do naših nasprotnikov, sovražnikov in preganjalcev sproščeno široki in prizanesljivi, smo se tudi mi vedli tako, kakor da je vse odvisno od našega posega, od energije in zavzetosti tega posega - in tudi od neizprososti tega posega. Ravnali smo tako, kakor da Bog svoje kozmične bitke z zlom ne bi mogel dobiti, če mi na zemlji ne bi uničili naših oz. Njegovih nasprotnikov.

Tu pa smo že pri tretji točki naše opredelitve komunizma: biti prost vseh pravnih in etičnih ozirov pri uresničevanju svoje vizije. To je točka, ki nam nekako najbolj požene strah v kosti in srh v živčni sistem. Ob tem moramo seveda takoj povedati, da geslo »Cilj posvečuje sredstva« ni nastal šele z nastopom komunizma, temveč je del dobre krščanske tradicije, čeprav so ga po krivici pripisovali jezuitom. Z nekoliko cinične dialektike se ga da izpeljati že iz Avguštinovega rekla »Ljubi - in delaj, kar hočeš!«. Prepričan sem, da sv. Avguštin ni računal s tem, kakšno tempirano bombo je tako vrgel v prihodnja stoletja. Ni računal s tem, kako je mogoče simulirati ne le simpatijo, ne le prijateljstvo, temveč tudi ljubezen samo. Pa ne simulirati z računom in figo v žepu, temveč z največjo iskrenostjo in predanostjo. Fanatik, ki »ubija iz ljubezni«, ni lažnivec, temveč je obsedenec. Verjame v svoje iskreno čustvo - in to čustvo ter prepričanost v njegovo pristnost mu daje v njegovih očeh pravico, da uporabi vsa sredstva, samo da bi vrezal in vžgal svojo ljubezen v reveža, ki mu jo namenja. To je podlaga inkvizicije, to je podlaga moralne in kulturne cenzure iz časa, ko je bila Cerkev povezana s svetno oblastjo, to je bila še v tem stoletju podlaga za vse tiste tragično zmotne odločitve, ki so se sklicevale na »boj za vero in Boga«.

Rodovnik nasilja in nasilnosti pri komunistih je v dokajšnji meri podoben genealogiji nasilja in nasilnosti pri kristjanih. Tudi komunisti so bili od vsega začetka preganjana skupina, kmalu so imeli vrsto mučencev in preganjancev, prav kakor prvi kristjani. Današnje zgražanje nad »prirojeno« nasilnostjo in grobstvo komunistov ni povsem utemeljeno. Dejstvo je, da vladajoči sloji nobenega od svojih privilegijev niso izročili prostovoljno in zaradi kakega višjega moralnega spoznanja. Vse, kar se nam zdi danes samoumevno: svoboda govora in tiska, svobodne volitve, delavska zakonodaja, socialni sistem - vse to je moralo biti izbojevano s hudimi, skoraj vedno tudi s krvavimi žrtvami. Ko so komunisti nastopili na politični sceni s svojo vizijo družbene preobrazbe - kakor koli je že bila ta vizija vprašljiva ali tudi čisto zmotna -, niso nastopili v okolju, ki bi prijazno poslušalo njihove argumente, potem pa njihov projekt vljudno zavrnilo in predlagalo poskus v manjšem družbenem obsegu. Vse vlade v Evropi in v Ameriki so z največjo brutalnostjo skušale zadušiti tudi najbolj nedolžne poskuse izboljšati položaj delavstva in zagotoviti nekaj najosnovnejših delavskih pravic. Kdor je hotel nastopiti proti taki resničnosti, ta ni imel veliko izbire med miroljubnim prepričevanjem in legitimističnim parlamentarnim nastopanjem ter med nasilnim poskusom spremembe. Cinizem kapitalističnih vlad je šel še dlje. Ista Wilhelmova Nemčija, ki je z ogromnim denarjem financirala Leninovo pot iz Züricha v Petersburg in njegov puč zoper demokratično vlado Kerenjskega, je doma z največjo grobstvo pobijala nemške delavske voditelje: ne le tiste z leninsko doktrino, temveč tudi take, ki so iskali bolj demokratične opcije, kakor npr. znamenita Roza Luxemburg, ki je bila v tistem času morda najbolj prodorna kritičarka Leninovega despotizma. Iste vlade, ki so po letu 1924 (med njimi prva seveda angleška!) tekmoval, katera bo poslala moskovskim despotom imenitnejši avtomobil in imenitnejšo kulturno delegacijo, so v letu 1918 sprožile proti Leninovi vladi intervencijsko vojno, ki ni slabila komunizma, vsekakor pa je krepila njegovo militantno sestavino.

Po intervencijski vojni Stalinu res ni bilo težko argumentirati, kako naiven je vsakdo, ki v ruskih filatelistih, esperantistih, v tujini nastopajočih umetnikih in preprostih dopisovalcih s prijatelji in sorodniki v inozemstvu, ni takoj videl špijonov imperialističnega zahoda in sovražnikov »mlade socialistične države«. Na ozadju intervencijske vojne, ki so jo sprožile zahodne zavezniške sile proti Leninovi Sovjetski zvezi, tako Stalinovo stališče ni bilo videti tako močno smešno in noro...

Predno bi kdo zelo odločno obsodil komunizem zaradi njegove notorične nagnjenosti k nasilju in zaradi dejansko izvedenega nasilja, ki ga ni bilo malo in ki skoraj ni poznalo mere v svoji silovitosti in krutosti, bi ta moral znati odgovoriti na vprašanje, kdaj in kje so komunisti pred svojim revolucijskim nasilnim nastopom dobili priložnost, da bi sooblikovali družbeno ureditev in življenje, da bi celo v miru izvedli svoj družbeni eksperiment v majhnem merilu (tovarni, vasi, recimo, na kakem otoku...). Angleškimi kaznjencem je bila dana možnost, da si na avstralskem kontinentu oblikujejo družbo po svoji všeči, samo da je krona v Londonu dobila svoje dajatve; angleškim chartistom, ludistom, laburistom in drugim delavskim skupinam taka možnost nikoli ni bila dana! Verodostojnost zgražanja demokratov nad nasilnostjo komunistov je vsekakor vsaj na moč vprašljiva, če že ni povsem neverodostojna.

Ob tem ne smemo pozabiti osnovne družbene zakonitosti: vsako mlado gibanje prihaja na oder zgodovine bodisi kot žrtveno jagnje ali pa kot rjoveči lev. Ni tako redko, da se včerajšnje jagnje spremeni v današnjega leva. To je bila zgodba o nas, kristjanih. Komunisti so stopili na prizorišče kot rjoveči in trgajoči lev. Bodo končali kot jagnje? Zaenkrat nimamo podatka, na osnovi katerega bi lahko to možnost popolnoma izključili. Imamo pa zgodovinsko izkušnjo, kako so nekoč izrazito krvoločna ljudstva, ki so stoletja ogrožala cele narode in civilizacije, danes dokaj miroljubna in celo v konici civilizacije, ki jo je nekoč skušala uničiti. Naj imenujem samo Švede, ki so tri stoletja strahovali Evropo - ali Madžare, ki so prihajali na svojih konjih celo do Kölna. A tudi verske in nazorske skupine, ki so bile nekoč strah in trepet, danes niso več neprijetni sosedje. Od tridesetletne katoliško-protestantske vojne nazadnje še ni tako dolgo. Danes so, izvzemši Irsko, katoličani in protestanti v glavnem prijatelji in celo konfesionalni zavezniki.

Lojze Logar, Bazen, 1991, akril, 140x140 cm

Prav primerjava s protestanti utegne biti za premislek o komunizmu še najbolj ustrezna. Komunizem v svoji marksistični in leninski varianti je namreč v veliki meri nadaljevanje in po svoje tudi sklenitev napredujočega cepljenja protestantskih skupnosti v vedno manjše in zato tudi radikalnejše sekte. Marksizem kot komunistična doktrina je pravzaprav sekta, ki ima za svojo matico kar dve veroizpovedi: judovstvo in krščanstvo. Marksizem je od judovstva prevzel (kvazi) preroško naravnost, socialni srd in nagnjenje do dialektike in paradoksa; od krščanstva pa je prevzel celotno shemo odrešitve in paruzije, le da jo je prenesel na izključno ta svet. A to prenašanje božjega kraljestva na ta svet ni specifična komunistov, saj gredo v to smer vse protestantske sekte, vsaka za spoznanje dlje in za spoznanje bolj. Med vizijo adventistov ali Jehovih prič o skorajšnji vzpostavitvi tisočletnega Kristusovega kraljestva na tej zemlji in pa vizijo komunistov o prav tako ne zelo oddaljeni vzpostavitvi brezrazredne družbe ni tako širokega prepada, kakor se zdi na prvi pogled.

To, kar daje komunizmu tolikšno bojevitost in neizprosnost, ni toliko njegova revolucionarna naravnost, temveč predvsem njegova skrita konfesionalnost. Samo religija je lahko tako nestrpna do druge religije. Samo religija lahko da človeku vtis splošne moralne odveze za dejanja, ki naj bi prinesla izpolnitev religioznih prerokb. Med vsemi religijami pa je najbolj ekskluzivna in napadalna prav tista, ki prihaja na oder zgodovine zadnja in ki je prisiljena svojo v bistvu religiozno naravo celo prikrivati. Drugače kakor deklarirana krščanska sporočila, ki v veliki meri nagovarjajo predvsem razum - samo pravoslavje in katolicizem sta razvila jezik, ki nagovarja tudi čustva - pa jezik marksistične religije nagovarja segment, ki je globlji celo od čustev. Ta apel deluje v resnici subliminalno, kar pomeni, da obide cenzuro ega in superega (kritičnega razuma in moralne vzgoje) in prodre neposredno v komandno središče človekove duševnosti. Zato dajejo verniki te sekte večkrat vtis verske blaznosti ali vsaj fanatizma. Bistvo marksistične religije tako ni njen psevdofilozofski sistem, ki ga pravzaprav ni težko falzificirati, ga razkriti kot sinkretistično zmedo sestavin, ki jih v resnici ni mogoče povezati v konsistentno in konsekventno celoto, temveč nonverbalni sublimni verski apel, ki sega nekontrolirano in necenzurirano neposredno v človekovo središče, od koder krmili mišljenje, vedenje in delovanje takega človeka, ne da bi ta prav vedel, zakaj tako misli, se tako vede in tako ravna. Mišljenjska »nadstavba«, kakor je Marx označil vsako ideološko strukturo, je res samo nadstavba, je nekaj takega, kar je pri osebnih računalniških program »oken« (Windows), ki ga programer natakne na manj prijazen operacijski program, da tako poveča komunikacijsko prijaznost do uporabnika. Pravi program marksizma, njegov »DOS«, tako ni »dialektični in zgodovinski materializem«. »DOS« marksizma in komunizma je isto Sveto pismo stare in nove zaveze, kakor ga uporabljajo vse druge krščanske Cerkve. A v 19. stoletju s tem programom ni bilo več mogoče neposredno delati. Zato je bilo treba oblikovati ideološki korzet, računalniška »okna«, ki jih je Marx nataknil na izvorni program, ki ga je moral skriti pred samim seboj in drugimi uporabniki judovsko krščanskega »operacijskega programa«. »Dialektični in zgodovinski materializem« je torej samo nemške filozofske nerodnosti vredno ime za nekaj, čemur današnji računalnikarji preprosto in slikovito pravijo »okna«...

Vsaj štiri generacije ostro mislečih in dobro informiranih ljudi so nasedle tej optični prevari. Zapravljale so čas in človeške usode za spoprijemanje z nečim, kar je bilo v resnici fantom, kar so bila zgolj računalniška »okna«... V tem smislu je marksizem tudi popolnoma neobčutljiv za kakršno koli kritiko. Medtem ko skoraj vsi kritiki obračunavajo z optično atrapo, z »okni«, ki ne krmilijo

ničesar, razen pozornost teh kritikov, pa pravega komunista krmilijo religiozna povelja, ki segajo skozi sublimni kanal neposredno v človekovo krmilno središče. Marksizem ni tako nič drugega, kakor skrajno revidirano, skrajno protestantsko branje Svetega pisma: branje mimo razuma in mimo čustev, mimo moralne vzgojenosti in civilizacijskih ter kulturnih shem. Tako neposredno prenašanje informacijskih in krmilnih impulzov iz svetih knjig v človeku seveda ne more puščati kaj drugega, kakor splošno razdejanje.

Problem ateizma namreč ni v tem, da bi kdo v resnici lahko živel brez vsakršnega odnosa do Boga. Problem ateizma je v tem, da se odnos do Boga tu reducira na sublimne impulze, ki ignorirajo kontrolo vrhnejših človeških instanc, kakor so razum, čustvo, vzgoja, navada, civilizacijski in kulturni modeli. Ateist Boga ne taji v vseh svojih plasteh, temveč samo v svojem miselnem korzetu, v svojih »oknih«. Prav ta »okna«, ki mu po svoje olajšujejo shajanje s svetom, kakršen je, predvsem pa z nedoumljivo božjo voljo, kakršna je, mu hkrati onemogočajo, da bi svoj odnos do Boga reflektiral, ga preverjal in falzificiral (v smislu Poppejeve filozofije falzificiranja napak). Takemu človeku se godi nekako tako, kakor komu, ki bi jedel kemično čiste beljakovine, hidrate, maščobe, vitamine in minerale. Čeprav so vse te sestavine resnične v odnosu do človekovih telesnih potreb, jih telo v taki, kemično čisti obliki, ne more asimilirati. Tako je tudi z verskim impulzom. Človek ga ni sposoben asimilirati brez refleksije na razumski, čustveni, vzgojni in civilizacijsko kulturni ravni.

S tem pa smo nehote opredelili tudi problem vere. Problem vere ni v priznavanju in sprejemanju Boga, temveč v tem, da vsemu svojemu bitju dovolimo, da se sooči z odnosom do Boga. Vernik je torej tisti, ki tudi svoji civiliziranosti, svoji kulturi, svoji vzgojenosti, svojim čustvom in svojemu razumu dovoli in omogoči, da se dialoško vključijo v odnos z Bogom. Ateizma tako ne kaže gledati kot zanikanje Boga (tako je videti samo tako dolgo, dokler je naš pogled priklenjen na korzetni program »oken«), temveč le kot prepoved naštetim kontrolnim mestom, da bi reflektirali in sooblikovali odnos z Bogom.

Ateizem se tako pokaže predvsem kot komunikacijska težava in zadrega, ne pa kot uvrstitev v Bogu nasprotujočo stran, kakor po površnem vtisu menijo verujoči. Če je tako, potem tudi težav, ki so povezane z ateizmom (in ateizem ne more biti netežaven, ko pa temelji na prikrivanju, tabuiziranju, izmikanju, ...) ni mogoče reševati v bojevitim spoprijemu, saj ta ateistično držo šele dokončno legitimira in zacementira, temveč z metodami in dejanji, kakršne uporabljamo za razvezovanje zavrte komunikacije nasploh. Komunikacijo pa je mogoče sprostiti samo tedaj, če znamo partnerju dovolj jasno in verodostojno signalizirati, da ga jemljemo takšnega, kakršen v tem trenutku je, brez postavljanja kakršnih koli pogojev. Ameriški terapevt in oče skupinske dinamike Rogers pravi: Kdor želi človeku pomagati, da bi se lažje spremenil, ga mora najprej sprejeti takega, kakršen je pred zaželeno spremembo. Sprejetje pa samodejno vključuje tudi spoštovanje komunikacijskega partnerja z vsemi njegovimi nazori in verovanji vred, pa naj se nam zde še tako čudni in nerazumljivi.

Za intelektualca je mogoče najtežje sprejeti prav to nalogo: spoštovati nazor drugega, ki se zdi od vsega začetka nesmiseln. Kako je mogoče sprejemati in spoštovati za nas absurdne trditve drugega? V tem sprejemanju in spoštovanju kajpak ne gre za spoštovanje do absurda, kolikor res gre za absurd, temveč za spoštovanje identitete drugega, katere del je zaenkrat tudi njegov svetovni nazor ali njegovo verovanje oziroma neverovanje.

Morda to ni tako lahko razumeti. Poskusimo s tvegano primerjavo (kakor so pač vse primere tvegane, a brez njih navadno

ne gre)! Nihče ne bo gojil posebnega spoštovanja do divje izrastline na človekovem telesu. A dokler je ta izrastlina del tega telesa, je za nas prav tako nedotakljiva kakor siceršnji, zdravi del telesa. Šele ko se prizadeti z zdravniškim posegom po lastni odločitvi loči od svoje divje izrastline, postane ta nekaj, do česar lahko dobimo sproščen, stvaren odnos in kar lahko po potrebi tudi uničimo ali odvržemo. Tako je tudi z našimi nazori in verovanji. Dokler jih v svojem duhovnem razvoju še ne znamo ločiti od svoje identitete in jih imamo za sestavni del samega sebe, smo nanje prav tako občutljivi, kakor smo občutljivi na svoje telesne organe ali pa na svoja čustva. Če kdo začne drezati po naših nazorih in verovanjih, to doživljamo čisto tako, kakor če bi kdo začel drezati po naših ušesih, ustni votlini ali očeh. Še enkrat si lahko pomagamo z našo šepavo primerjavo: kakor s tem, ko bi neprestano opozarjali prizadetega na njegovo izrastlino ali če bi celo bezali vanjo, temu ne bi veliko pomagali, da bi se odločil za operativno odstranitev, temveč bi skušal to izrastlino braniti in bi jo tako še bolj čutil kot del samega sebe, kakor je bilo to na začetku, tako tudi bezanje po domnevnem »absurdu« drugEGA ne pripomore k temu, da bi se distanciral od lastnega naziranja in ga tako izpostavil kritičnemu pretresu in nazadnje tudi sesutju.

Svojemu komunikacijskemu partnerju še najlažje pomagamo do tega, da svoje naziranje in verovanje izvzame iz svoje identitete in ga tako izpostavi kritiki in tudi morebitni falzifikaciji (v Popperjevem pomenu te besede) tako, da spoštujemo in sprejemamo njegovo celotno identiteto, četudi je del te identitete zaenkrat še nazor ali verovanje, za katera mislimo, da ne bi vzdržala našega poskusa kritike in falzifikacije. Če dobi naš partner občutek, da njegov nazor in njegovo verovanje kot dela njegove identitete po nas nista ogrožena ali vsaj motena, potem se mu ne bo treba toliko ukvarjati z obrambo obojega, potem mu ne bo treba postavljati obrambnih zidov in kopati obrambnih jarkov, potem bo lahko do obojega vse bolj sproščen - in morda bo nekoč v tej vse večji sproščenosti ugotovil, da to pravzaprav ni on sam, da lahko vse to mirno postavi na mizo, pod mikroskop, na tehtnico, na kakršno koli napravo za ugotavljanje konsistentnosti, logičnosti in siceršnje pravilnosti nazorov in verovanj. Šele od tu naprej je mogoče začeti pogovor, tu šele dobi naš partner možnost, psihično možnost, da lastne nazore premisli in lastna verovanja podvrže kontroli razuma, srca, vzgoje, kulture in civilizacije.

Da pa bi lahko to distanciranje med osebo in njenim nazorom in vero sprožili in pospešili pri drugem, moramo to storiti najprej pri sebi. To pomeni, da moramo tudi lastne nazore in verovanja ločiti od samega sebe in jih dojeti kot nekaj, kar je sicer v nas, a to nismo mi sami. Naj se sliši še tako heretično, a tudi vera, za katero bi sicer dali življenje, ni naša oseba. Vera nismo mi sami, vera je v nas, še boljše, mi smo v veri. Če bi ne bilo tako, potem tudi nikoli ne bi imeli možnosti sprejeti vere, na katero zdaj prisegamo. Predno smo se dali krstiti krščanstvu, smo morali vzpostaviti distanco med seboj in svojo prejšnjo (pogansko) vero. Šele tako smo se lahko odločili za kaj drugega. Če torej pričakujemo, da naj drugi sprejme vero, ki jo imamo za najboljšo, potem mu ne smemo iti naproti z vero, ki smo jo vgradili v svojo identiteto in jo tako v vsakdanjem življenju odtegnili kritičnemu pretresu. Sami se moramo k partnerju prvi napotiti v distanci do lastnega nazora in do lastne vere. Ne v distanci na zahteve doslednosti, temveč na poistovetenje. Bolj se bomo približali drugemu, izvzeti iz vsega, kar ni del našega jaza, bolj bomo to izvzemanje spodbujali tudi pri njem. In v tej držki distanciranega jaza bo drugi lahko začel trezno premišljati o vsem tem, kar je prej imel za nedotakljivi del samega sebe, čeprav je bilo to v resnici samo bolj ali manj koristna pritklina.

Mar ne spominja ta zahteva na stare dobre viteške navade, ko je moral obiskovalec v preddverju gradu ali salona odložiti svoje

orožje, oklep, vse, v čemer je bila njegova moč, vse, kar bi lahko ogrožalo gostitelja? Metodična odložitev orožij, ki jih apostol Pavel sicer priporoča za na apostolsko pot: pas resnice, oklep pravice, obutev pripravljenosti za oznanjevanje, ščit vere, čelada zveličanja in meč duha (Ef 6,14-18) ni taktična zvijača, ki naj bi obiskanega prepričala, kako k njemu ne prihajamo s kakšnim spreobračujočim namenom, temveč je upoštevanje človekove narave, človekovega duševnega ustroja, ki se na fizično ali duhovno oboroženega in opravljenega obiskovalca odzove z notranjo zaporo, z ukrepi za zavarovanje vsega tistega, kar trenutno čuti kot sestavino lastne osebe. Ravna kakor človek ob računalniški tipkovnici, ki se na vsako vznemirjenje, na vsako nepričakovano spremembo odzove tako, da najprej pritisne tipko za shranjevanje. Najprej želi shraniti, zavarovati to, kar je malo prej naredil. Če pa stopi predenj človek, ki mu še ne more čisto zaupati, se ne zadovolji le s tem, da opravljeno delo shrani, temveč ga tudi umakne z ekrana, ga umakne iz delovnega pomnilnika, kjer bi lahko kaj spremenil. Iz okolja za delo se tako umakne v okolje za skladiščenje, kjer sprememba ali izguba ni več možna.

(...)Da se je Marx v resnici odločil sestaviti lastno verzijo Svetega pisma in ne le zapustiti Luthrov prevod, h kateremu se je iz razlogov poklicne kariere zatekel njegov oče, ko je iz judovstva prestopil v protestantizem, zgovorno priča kategorialna mreža Marxovega nauka, ki se po formalni plati docela pokriva z mrežo judovskega in krščanskega verskega izročila. V Marxovih spisih in v Leninovih dopolnitvah in izpeljavah je mogoče najti vse sestavine Stare in Nove zaveze: izvorni greh (nastanek privatne lastnine), izgon iz raja (razkroj brezrazredne rodovne družbe in začetek sužnjelastniške razredne družbe), izvoljeno ljudstvo (proletariat), preroki (klasiki marksizma), satan (razredni sovražnik), izhod iz egiptovske sužnosti (revolucija), stoštirinštirideset tisoč izvoljenih (avantgardna partija), herezija (revizionizem), zakrament krsta (civilni krst, kakor so ga uvedli v nekaterih državah »realnega socializma«), zakrament sv. birme (sprejem v pionirsko organizacijo), zakrament sv. zakona (civilni poročni obred), duhovniško posvečenje (sprejem v partijo), župnik (občinski partijski sekretar), kanonik ali škof (član centralnega komiteja), papež (Stalin, ki so mu tudi dejansko pravili »očka«), Luther (Tito), spoved (avtokritika), pokora (politična prevzgoja in družbeno koristno delo), pekel (življenje v kapitalizmu), vice (prehodno obdobje), nebesa (komunistična brezrazredna družba), zveličanje (dezalienacija), pogubljenje (izključitev iz partije), posvečujoča milost (ugodno mnenje partije o moralno političnih kvalitetah), pobožnost (naprednost), post (zategovanje pasu), romanje (obiskovanje spomenikov in krajev revolucije), dobra dela (vključitev v delovne brigade in prostovoljne delovne akcije), čistost (idejna čistost), zvestoba (linija)...

(...) Ko se človek danes vprašuje, kako to, da je ideologija, ki je vsaj po besedah hotela služiti človeku in vsemu človeštvu, pustila v jarkih zgodovine še več mrtvih, v svojih mučilnicah pa še več in huje mučenih, kakor njej sorodna, a primitivnejša ideologija, ki si je zastrašujočo smrtno glavo zapičila naravnost na svojo čepico, ne moremo mimo ugotovitve, da je šlo pri komunizmu pač za vero v polnem pomenu te besede, medtem ko je bil nacizem ob vseh svojih podobnostih s komunizmom vendarle samo zbirka nazorskih odpadkov in že na prvi pogled nesmiselnih vraž. Samo vera, ki je v svojem karikaturnem posnetku tako globoka, kakor je globok njen judovsko krščanski izvornik, je mogla pripraviti človeka do istega žalostnega konca, kakor je to nekoč uspelo katoliški inkviziciji: da je podvomil vase in v svoj prav in se priklonil rablju. Nacizem je obvladoval čustva in nazore, ni pa segel do globin vere. Zato se ni mogel bistveno dotakniti človekove duše in je lahko uničeval samo telesa. Komunizem pa je deloval kot vera in je zato lahko segel tja, kamor je mogla seči starejša simulacija vere, sveta inkvizicija...

Silvija Borovnik

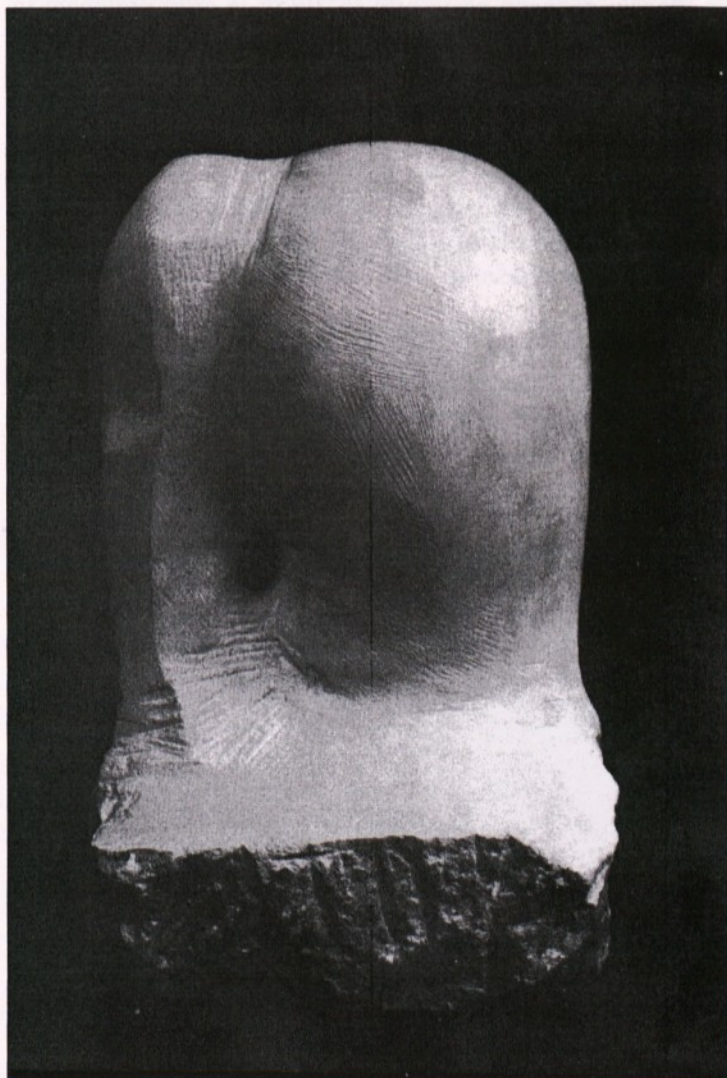
SODOBNA SLOVENSKA ESEJISTIKA:

Alenka Puhar

Esej velja po Adornu za kritično literarno obliko par excellence, obenem pa za polliterarno zvrst, pri kateri je včasih težko določiti, ali gre za esej ali ne¹. Pisanje esejev temelji na visoki stopnji uporabe različnih znanj, posebej s področja humanistike, pri čemer mora biti njihov pisec zelo razgledan. Pisec eseja ne govori le o svojem predmetu, temveč tudi o lastnem položaju v trenutku, ko esej nastaja (D. Poniž, J. Kos). D. Poniž opozarja, da ohranja sodobni esej izvirno razmerje med umetniškimi (literarnimi) in znanstvenimi (spoznavnimi) prvinami in da jih prepleta z ozirom na lastno optiko. Na eni strani daje prednost zgolj literarnim prvinam in postopkom, na drugi pa prehaja v znanstveni način pisanja tudi z ozirom na rezultate, ne le glede metodologije in zasnove. Sodobni esej deli Poniž na proliterarnega in proznanstvenega², pri tem pa opozarja, da se tudi v sodobni slovenski književnosti najpogosteje pojavlja t.i. »nečisti esej«, se pravi, mešanje eseja z nekaterimi drugimi literarnimi in polliterarnimi zvrstmi: npr. z literarnimi študijami, meditacijami in refleksijami, z daljšimi glosami, dnevniškimi zapiski in z znanstvenimi spoznanji oz. podatki.³

Andrej Grošelj, Figura iz kamna, peščenc, 50x30x30 cm

Za esej kot kraljevsko zvrst⁴ pa se zdi, da med slovenskimi pisateljicami (pesnicami, znanstvenicami itd.) ni bila kdove kako priljubljena. Esejistično pisanje se podobno kot dramsko ni le sorazmerno redko pojavljalo, temveč med slovenskimi književnicami tudi ni dosegalo pravih vrhov. Slovenka kot esejistka pa se izraziteje pojavi šele v osemdesetih letih tega stoletja in vprašanje, ki se ob tem ponuja, je samoumevno: čemu šele zdaj? Odgovor na to najdemo pri literarnem znanstveniku Antonu Ocvirku, ki je zapisal, da se esej lahko pojavi pri narodu, kadar ima le-ta že močno razvito umetniško prozo.⁵ Znano pa je, da se je umetniška proza slovenskih pisateljic pričela razvijati kasneje kot proza njihovih pisateljskih kolegov ter da je bila pogosto omejena na številne sicer obetajoče začetniške poskuse, ki pa so kmalu presahnili. Umetniško polno je zaživela sorazmerno pri redkih avtoricah.

V osemdesetih letih se t.i. ženska (in ne le literarna) dejavnost razmahne. Zdi se, da postanejo posledice t.i. ženskega osvobajanja iz začetka sedemdesetih let oz. njihove borbe za enakopravnost v sodobni družbi šele zdaj dobro vidne in da prinašajo tudi primerne rezultate. Dejstvo, da se pojavi sorazmerno mnogo pisateljic, pa tudi znanstvenic ali npr. raziskovalnih novinark, literarnih kritičark ipd. - in kar ni razvidno le iz števila najrazličnejših objavljenih knjig, temveč npr. tudi iz nastopov v literarnih in drugih revijah - pa je gotovo povezano tudi z njihovim študijem na univerzi, ki jim je ponudil ustrezno intelektualno podlago za ustvarjalno delo, oz. z njihovo odločitvijo, ki je pri Slovenkah pogostejša kakor pri ženskah v drugih, zlasti zahodnoevropskih državah, namreč, da se ne bodo umaknile iz poklicnega življenja.

V osemdesetih letih se torej tudi pri nas poleg esejistov pojavljajo še esejistke. Poleg Puharjeve so to še Spomenka Hribar kot avtorica političnega eseja,⁶ Manca Košir kot komunikologinja, ki se ukvarja tudi s temami t.i. ženskega vprašanja, Jolka Milič kot prevajalka in pesnica, poleg tega pa kot literarna kritičarka in strastna polemičarka, ter Silvija Borovnik, Tea Štoka in Ignacija Fridl kot avtorice literarnih oz. literarno-kritičnih esejev. Po svoji osnovni usmeritvi navadno niso zgolj pisateljsko usmerjene. Razgledane so tako po domači kot po tuji književnosti, pri čemer se pri tuji specializirajo npr. ali za nemško, angleško oz. italijansko, obvladujejo polemčnost oz. dialoškost kakor tudi ostrino v formuliranju posameznih trditev, premorejo izviren in pogosto izbrušen slog in so posebne pri obravnavanju tem oz. določenih vprašanj, obenem pa se tudi hitro odzivajo na posamezna pereča kulturnopolitična in umetnostna vprašanja.⁷

Na uspešen nastanek t.i. ženskega eseja v osemdesetih letih pa vplivajo tudi slovenske družbene in politične razmere, ko se sprosti t.i. »jarem socializma«, v katerem se je zlasti v sedemdesetih govorilo tudi o poostreni literarni cenzuri⁸, in ko prične ob provokativnem ozadju številnih najrazličnejših polemik razpadati skupna država Jugoslavija. V ozračju, ki je bilo naelektreno od številnih političnih in literarnih javnih diskusij ter demonstrativnih dejanj, so se oglasile tudi slovenske intelektualke (ki pa niso posegale le v literaturo, temveč tudi v politično življenje kot npr. Spomenka Hribar⁹, Alenka Puhar in Manca Košir; nekatere druge pa se ob številnih družbenih spremembah niso javno oglašale in so ostale v svojih slonokoščinih stolpih literature, literarne kritike, zgodovine ipd.)

Novinarka Alenka Puhar, po izobrazbi diplomantka angleščine in primerjalne književnosti, je avtorica treh polemično zastavljenih del: Prvotno besedilo življenja (1982),

Peticije, pisma in tihotapski časi (1985) in Slovenski avtoportret (1992). Prvo in zadnje ustrezata lastnostim, značilnim za znanstveno prozo oz. za znanstveno esejistiko, ki temelji na družboslovnih osnovah in prinaša natančno definicijo problema, izpostavitve metodologije in kritičnih pojmov, obenem pa tudi jasno zastavljeni cilj.¹⁰ Drugo delo pa je rezultat njenega raziskovalnega novinarstva, usmerjenega v razstiranje tabuiziranih tem iz slovenske politične in literarne preteklosti. V njem so esejistični samo posamezni avtoričini komentarji, medtem ko prinaša delo v celoti ponatis najbolj slavnih in inkriminiranih slovenskih javnih pisem oz. peticij, naperjenih zoper vsakokratno politično oblast (in ki so jim neredko sledile prepovedi revij oz. časopisov, v katerih so ali pa naj bi izšle). Vse tri knjige pa so mestoma ali v celoti napisane tudi v izrazito osebnem, duhovitem in inovativnem jeziku, v katerem se kot po definiciji Janka Kosa¹¹ odraža in v katerega vstopa celotna avtoričina osebnost, katere ugled je Puharjeva kot t.i. javna delavka še v času pred slovensko pomladjo glasno zastavila za varstvo človekovih pravic in svoboščin, zoper zatiranje manjšin, za pluralistično razvito sodobno in demokratično družbo, samostojno in pravno državo Slovenijo, obenem pa tudi za enakovrednejše mesto žensk v institucijah slovenskega javnega življenja¹².

Ob izidu njene prve knjige Prvotno besedilo življenja (1982)¹³, v kateri se avtorica v obliki znanstvenega eseja posveča zgodovini otroštva na Slovenskem v 19. stoletju, je v kratki spremni besedi zapisano, da se avtorica ukvarja s psihozgodovino, ki je v primerjavi z Ameriko na Slovenskem še dokaj slabo uveljavljena ter da svoje poglede na zgodovinsko dogajanje utemeljuje s psihogenezo ter raziskuje posameznika in medčloveška razmerja skozi čas. Pomislek, ki ga Puharjeva poudarja že na začetku, pa govori o tem, da je o zgodovini otroštva znano prav tako malo podatkov kot o zgodovini žensk. Otroci so bili po njenem v zgodovini prav tako brezpravna bitja kakor ženske, o njihovih željah oz. spreminjanju v odrasle pa je malo znanega. Njena Zgodovina otroštva se pričinja takole: »Zgodovina otroštva je mora, iz katere smo se pravkar šele začeli zbuhati.«

Alenka Puhar spregovori sprva o značaju Slovencev v prejšnjem stoletju. Zanje je bila značilna predvsem nizka kulturna stopnja, povezana z nizko pismenostjo (še pred sto leti npr. polovica Slovencev ni znala ne brati ne pisati). Obenem pa je bilo vse polno afer, ki so se razvemale ne le v politiki, temveč predvsem ob nekoliko svobodnejših besedah o splavu, incestu, spolnem življenju duhovnikov in kar je bilo prepovedano celo v sodni obliki. Večina slovenskih tekstov v preteklem stoletju si je tako trudila kazati svetu neproblematičen in nekonflikten obraz. Tak pa je po Puharjevi tudi slovenski odnos do preteklosti, o čemer pa priča tudi slovenska skrbno varovana in idealizirana podoba matere in materinstva.

Puharjeva tako že na začetku svojega raziskovalnega eseja zgodovino otroštva na Slovenskem neločljivo povezuje tudi s položajem ženske v takratni družbi in še posebej z značajem oz. vlogo matere. Obenem pa se revolucionarno napadalno loti podobe oz. mita matere v literaturi slovenskih klasikov, kakršna sta na primer Ivan Cankar ali Prežihov Voranc. Vprašanje, ki si ga zastavlja, zveni domala heretično: Kakšna je bila dejansko ta toliko opevana in čaščena slovenska mati? Je bila res tako absolutno dobra, požrtvovalna, zlata vredna? Kako je v resnici ravnala s svojimi otroki?

V nadaljnjem besedilu pa s preverjenimi podatki okrepjena resnica Alenke Puhar spregovori s presenetljivimi dejstvi: Slovenski starši - ne le mati - so bili do svojih otrok vse prej kot ljubeči, kar je bilo sicer pogojeno z njihovim trdim načinom življenja, ki pa nikakor ne opravičuje njihovega pogostega krutega, brezobzirnega ravnanja (mučenja, detomorov), in o čemer je posredno ter paradoksalno obenem pogosto spregovorila tudi slovenska literatura. Puharjeva dokazuje, da so bile matere otrokom pogosto nevarne ter da je bilo število detomorov na Slovenskem v tistem času izjemno visoko. Njen pregled navad ob rojstvu in vzgoji otrok priča o izjemni surovosti odraslih (pa naj je šlo za preganjanje urokov, za skrb »za ravne noge in hrbtenico«, za namakanje dude v alkohol) ter celo o njihovi težnji o pohabljanju. Tudi način in bivanjska kultura na Slovenskem odseva v 19. stoletju izjemno zaostalost Slovencev pred svetom, pri čemer pa so najtežja gospodinjstva opravila sodila že od nekdaj v pristojnost žensk.

Slovensko družino označuje Puharjeva kot patriarhalno družino, v kateri ni nasilje nad otroki in ženami predstavlja nič posebnega. Sam J. Baudoin de Courtenay pa je zapisal, da »se pri Slovencih kakor tudi pri vseh evropskih ljudstvih šteje ženske navadno kot primadone med domačo živino«. ¹⁴ Splošni obrazec za Slovence, prenešen tudi v 20. stoletje, pa se je glasil, da so očetje skrbni, strogi in gospodovalni, matere pa vdane, blage in tihe.

V podkrepitev svojih trditev navaja Puharjeva številne primere tudi iz dotlej dokaj neznanih ali celo prikritih biografskih podatkov slovenskih književnikov oz. književnic. Znano je bilo npr. očetovo pijansko nasilje nad mlado Zofko Kveder, pred katerim se je le-ta skušala rešiti celo v smrt, manj oz. docela neznano pa je bilo to, da jo je grdo pretepala in psovala tudi mati in da odrasla Kvedrova z njo ni hotela imeti nobenega stika več, čeprav si je matere želela in jo pogrešala. Puharjeva v številnih primerih odkriva, kako se agresivni naboj ni sproščal samo na razmerju starši-otroci, temveč je bil sestavni del zveze med moškim in žensko. Ob tem zaključuje:

»Odsotnost in nasilnost - to sta pglavilni potezi slovenskega očeta in s tem modela za oblikovanje identitete sinov, po svoje pa tudi hčera. In kot takšni so ostali zabeleženi v večini pričevanj.« ¹⁵

Med ideale dobro vzgojenega Slovenca, ki jih leta kasneje analizira tudi v svoji novi knjigi Slovenski avtoportret (1993), pa prišteva ubogljivost in ponižnost, pohlepnost in bogaboječnost,

Jože Kramberger, tihožitje, olje, platno

za čemer tiči predvsem globok in nenehen strah. Strah je predstavljal v zgodovini tudi osnovno komponento vzgoje na Slovenskem.¹⁶

Zgodovina otroštva na Slovenskem Alenke Puhar se tako razodeva kot študija, ki govori precej natančno tudi o zgodovini žensk in ženskega. Puharjeva dokazuje njihovo podrejenost in nemoč, pa tudi psihično in fizično nasilje, s katerim so tudi one hotele na svoj način vladati otrokom, zlasti hčeram. Podatki, o katerih spregovori Puharjeva, pa se presenetljivo ujemajo s podobo žensk, ženskega in materinskega iz proze, kakršno so pisale slovenske pisateljice in v kateri se zlasti odnos hčera do mater ter obratno razodeva kot ena najbolj pogostih in z avtobiografskimi dejstvi obremenjenih tem.

Tudi Puharjeva navaja v svoji knjigi številne izjave znanih Slovencev in Slovenk o tem (poleg Kvedrove npr. še Prešernove hčere Ernestine Jelovšek ali pisatelja Bevka, čigar avtobiografski zapisi pričajo, da se matere z otroki zaradi preobilice dela niso imele časa ukvarjati ter da so o njih poleg ponižnosti in pokornosti zahtevale tudi podrejanje svojim predstavam).¹⁷

Podobe matere, kakršno je razkrila Puharjeva, si slovensko leposlovje ni upalo odkrivati. Čeprav jo daje slutiti že mnogo prej (npr. pri Kvedrovi in Miheličevi), pa jo zarisuje šele novejša slovenska ženska proza. O siloviti posedovalnosti slovenskih staršev in še posebej mater pa pričajo tudi druge zgodbe znanih Slovencev - Louisa Adamiča, Matije Valjavca, dr. Antona Dermote.¹⁸ Esejistična študija Alenke Puhar, ki se loteva tudi številnih drugih tabuiziranih vprašanj iz življenja Slovencev v prejšnjem stoletju (spolnosti, incesta), pa s posebno tenkočutnostjo pripoveduje zlasti o nazadnjaški vzgoji, izjemno slabih materialnih in izobrazbenih možnostih deklic, deklet in kasneje žena, spričo katerih postaja tudi dejstvo, da se je prva slovenska pisateljica umetniške literature pojavila tako pozno, šele na začetku 20. stoletja, povsem razumljivo. Zaradi samoumevnosti dejstev, da pa so bile ženske na Slovenskem še daleč v 20. stoletje vzgajane za služkinje, pestrne, strežnice in kvečjemu še za poštarice oz. učiteljice ter največkrat obsojene na propad svojih sanj in želja, pa se mora tudi začuditi, da se je ženska umetniška literatura sploh pojavila.¹⁹

Delo Alenke Puhar Prvotno besedilo življenja na prenekaterem mestu šokantno pripoveduje o slovenski zgodovini, pa tudi o nekaterih dejstvih iz slovenske literarne zgodovine. V zvrsti znanstvenega eseja oz. esejistične znanstvene študije, ki operira z izjemno množico podatkov in spretno povezuje tako zgodovino kot sociologijo, literarno vedo, psihologijo in etnologijo, pa predstavlja enega najodličnejših slovenskih esejističnih dosežkov.

V svoji drugi esejistično napisani študiji in po številu tretji avtorski knjigi, v delu Slovenski avtoportret (1992)²⁰, poskuša Puharjeva odgovoriti na vprašanje, kakšno podobo pošilja Slovenija o sebi v svet in kako doživlja svojo identiteto. Po njenem se vedejo človeške skupnosti podobno kot posamezniki, ki jih konstituirajo, se pravi, da imajo svoje lastno emocionalno življenje, ki ga izražajo verbalno in neverbalno. Primer take neverbalne komunikacije je karikatura kot svojevrstna izpoved stisk, travm in konfliktov. Za Puharjevo je zgodba o narodu zgodba o vzponih in padcih nekega družinskega življenja:

»Mati Domovina ima ali hoče imeti Očeta, in to je funkcija, ki jo po tradiciji opravljajo moški - politiki, voditelji, misleci, očetje naroda.«²¹

O tem pa ne pripovedujejo le risane izpovedi, temveč tudi množica ubesedenih signalov, ki jim je treba prisluhniti, ker artikulirajo »notranjo« resnico, enako resnično, kot je »zunanja«. Pri tem velja pripomniti, da eno takih notranjih resnic izraža tudi literatura, zlasti kadar spregovori o odnosu družbe do ženske.

Slovenski avtoportret je po Puharjevi ženskega spola, zgodovina Slovenije pa je zadnjih 75 let zaznamovana z iskanjem partnerjev, ki so v njenih očeh personificiranje moškega principa. Avtorica študije o značaju in sporočilih slovenske karikature ob tem duhovito ugotavlja:

»Večino tega stoletja živi v prepričanju, da je ta moškost doma na »jugu« - dokler se ne izkaže, sprva z napovedmi, nato z dejanjem, da posilstvo lahko grozi tudi od tam.«²²

Pri tem citira Evgena Bavčarja, ki je trdil, da so Slovenci zmeraj govorili ženski jezik, to je jezik trpnega prilagajanja. Puharjeva okarakterizira Slovence kot plašne in prilagodljive, kot narod, ki se boji lastne predrznosti (in kar da se je potrdilo tudi ob osamosvajanju slovenske republike od SFRJ). Slovenija je tako tudi v karikaturah - in z ozirom na vsakokratne zgodovinske dogodke - upodobljena kot ženska oz. kot »baba«, njen Kranjski Janez pa ne zna ravnati kot moški, zato nebogljena Slovenija navadno poprosi za pomoč močnega in bojevitega Srba. V poroki z njim vidi kot plašna kmečka nevesta edini izhod pred »posilstvom« (Avstrije, Italije). Kot taka se najbolj duhovito izraža v karikaturah Hinka Smrekarja.

Pasivno in trpečo podobo Slovenije poveže Puharjeva s podobo matere v slovenski književnosti, s t.i. cankarjanskim mitom: »Ta mati je, kot dovolj dobro vemo, izkoriščana, izžeta, pasivna, trpeča, v usodo vdana, bogaboječa, mučeniška, v izpolnjevanje zakonskih dolžnosti žal prisiljena, pa zato blagoslovljena z grozdom otrok, ki jim ničesar ne nudi v zadostni količini, pa naj gre za hrano, ljubezen ali zaščito.«²³

Slovenija postane bolj samozavestna šele po 2. svetovni vojni, ko izgubi svojo otroško nedolžnost in se postavi v bran okupatorju. Toda po 2. svetovni vojni je uvedena strogo nadzorovana družba s togim vrednostnim sistemom, v katerem naj bi t.i. pozitivno čustvovanje zatrla t.i. negativno čustvovanje.²⁴ Prvo naj bi pripomoglo k neomajni veri v avtoritete in k navdušenju nad uspehom povojne izgradnje ter ukinilo drugo, to je skepso, zasebnost in užitek v individualistični, npr. intelektualni dejavnosti. Vse to je po Puharjevi razvidno tako iz propagandistične literature tistega časa kakor iz karikatur. Tudi temu sledi zajedljivi avtoričin komentar: Jugoslovani so potrebovali 45 let, da so spoznali, kako so vojni heroji eno, junaki miru in civilne družbe pa drugo.²⁵ V tedanji novi državi SFRJ namreč poudarjanje pripadnosti republikam ni bilo zaželeno, prav tako ne izražanje pripadnosti veram. Prednost je imela naklonjenost delavskemu razredu in jugoslovanstvu.

Nova oblast pa je po Puharjevi radikalno prestrigla peruti tudi humorju. Karikature v tem obdobju izražajo izjemno puščoben obraz, vse je podrejeno didaktiki (politikom ali nacionalnim oz. drugim simbolom se je bilo prepovedano posmehovati). Pojavijo se »novi ženski liki«: ljudska oblast, ki deli kruh in razlašča bogate, revolucija, ki zahteva žrtve še po vojni, partija, ki poziva k novim zmagam, in fronta kot vseljudska organizacija.²⁶ Vsi novi pojmi so, opozarja Puharjeva, ženskega spola.

Njena osveščujoča ironija pa se na osnovi zgodovinskega dotakne tudi sodobnega dogajanja in duhovito neposredno, kot

karikatura v karikaturi, spregovori o njem brez strahu pred tabuizirano temo. Podobno kot so Rusi takoj po vojni kot element zmage potrebovali še posilstvo, medtem ko so se Američani na jugoslovanskih tleh zadovoljili z UNRRA paketi, se dogaja tudi danes, na pragu 21. stoletja: Srbi za to, da bi si pridobili nova ozemlja, ropajo, koljejo in posiljujejo, Nemci pa na primer osvajajo s tehniko in s kapitalom. Samo negotovi osvajalci, zaključuje Puharjeva, uporabljajo sadizem za potešitev inferiornosti.²⁷

Knjiga Alenke Puhar Slovenski avtoportret pa ni samo študija o razvoju karikature, temveč lucidno pojasnjuje tudi sodobno politično dogajanje v obdobju neposredno po Titovi smrti in vse do devetdesetih let. Po smrti maršala Tita je namreč prišlo do vala samoprepričevanja, češ da bo državni Oče kljub smrti še naprej dovolj močan, da bo opravljal simbolno funkcijo, vse drugo pa naj bi prevzela mati – Partija. Toda »pobalini« so pričeli dvigati glave in vse glasneje vpiti, da je cesar nag, mati pa lažniva in goljufiva. V osemdesetih letih se pričnejo razcvetati vse tiste izrazne oblike in izpovedne zvrsti, ki so bile v preteklih obdobjih predmet najhujšega zatiranja - npr. satire, humoreske, epigrami. Skupno mater nadomesti nacionalna mati - Slovenija, Hrvaška... Proces osveščanja, piše Puharjeva, pa je bil na začetku silno previden in dolgo se je zdelo, da je lasten le ozkemu krogu intelektualcev. Toda Slovenija kot ženski pol SFRJ se emancipira in odide. V celotnem obdobju njenega osamosvajanja pa ugotavlja Puharjeva izrazito nezavrtost javne besede.

Tudi nastanek ženskega eseja, pronicljivih in nadvse duhovito napisanih analitičnih knjig publicistke Alenke Puhar, razumemo kot rezultat osvobajajočih se osemdesetih let.

Vida Slivnik, 1981, acryl, 120x105 cm

Opombe:

- Teoretična izhodišča o eseju so v slovenščini na voljo v več znanstvenih publikacijah, npr. v:
  - Denis Poniž, Nada Barbarič, Marjan Štrancar: Eseg in šolski esej. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport 1993. Gl. Uvod Denisa Poniža Beseda o eseju.
  - Denis Poniž: Eseg. Literarni leksikon. Študije. 33. zvezek. Ljubljana: Državna založba Slovenije 1989.
  - Janko Kos: Eseg in Slovenci. Ljubljana: Sodobnost 1979/1; 27.
  - Franc Zadavec: Slovenska povojna kritika in esejistika. Ljubljana: Naši razgledi, 1962/11, št. 17.
- Po G. Haasu: Essay. Stuttgart, 1969.
- Med značilne predstavnike takega eseja na Slovenskem uvršča D. Poniž esejistično delo pesnika Aleša Debeljaka (v Melanholičnih figurah in drugje).
- Tako imenuje esej tudi Jože Pogačnik v Sodobnikovi beležnici, gl. Dialogi 1993/5, str. 51 - 60.
- Gl. D. Poniž: Eseg. Literarni leksikon..., str. 67.
- Hribarjeva je ne le v esejih, temveč tudi v svojih številnih publicističnih prispevkih, ki so izzivali navadno dokaj močne polemike, razmišljala predvsem o pojmu naroda in se v politiki zavzemala za strpnost pri reševanju problemov. Zaradi svojih posebnih in v socialističnih časih tudi nezaželenih nazorov je bila izključena iz Zveze komunistov. Je soavtorica znamenitega Kocbekovega zbornika, ki zaradi politične cenzure dolgo ni smel iziti, in avtorica članka Krivda in greh v tem zborniku. V njem se je zavzela za t.i. nacionalno spravo z idejo, da ni zgodovina last nikogar, tudi njenih najzvestejših akterjev ne. Njeno delo pomeni ostro kritiko jugoslovanskega socialističnega sistema in vloge Zveze komunistov v njem. Hribarjeva piše kot strokovnjakinja (sociologinja), vendar vedno tudi kot človek in še zlasti kot ženska. Njene eseje zaznamujeta osebna prizadetost in zelo spontan izraz, ki ostaja odkrit in brez elementov samocenzure tudi takrat, ko postanejo teme zelo kočljive. Kot avtorica napadalnih člankov zoper dotlej nedotakljive politične in vojaške avtoritete pa je bila zelo aktivna pri osamosvajanju Slovenije. V zvezi z njeno zunanjo in notranjo podobo po t.i. pomladi pa se kritično oglašala tudi danes. Prim. bibliografijo S. Hribar, še posebno zbirko njenih spisov Svitanja, Ljubljana 1994.
- O takih in podobnih kriterijih za uspešne esejiste piše D. Poniž v Literarnem leksikonu, str. 63.
- O tem poroča npr. Alenka Puhar v knjigi Peticije, pisma in tihotapski časi. Maribor: Založba Obzorja 1985.
- Prim. npr. eseje, zbrane v knjigi Svitanja. Ljubljana: ČZP Enotnost 1994. Gl. še njeno bibliografijo.
- D. Poniž: Eseg..., str. 46.
- Janko Kos: Moderna misel in slovenska književnost. Ljubljana: Cankarjeva založba 1983, str. 346. Kos označuje esejistično pisanje kot gibčno, iznajdljivo in bistrovodno za marsikaj, česar strog sistematičar ne čuti in ne spozna: »Lahko bi dejali, da se v eseju namesto sveta urejenih pojmov zrcali celotna avtorjeva osebnost s svojimi izkušnjami, doživetji, etično voljo, življenjskim načinom in še z vsem drugim, kar je njena prava last.«
- Vse to pa ni razvidno le iz njenih samostojnih knjižnih publikacij, temveč tudi iz številnih člankov v Delu in Novi reviji.
- Alenka Puhar: Prvotno besedilo življenja. Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju. Zagreb: Globus 1982.
- A. Puhar: Prvotno besedilo življenja..., str. 108.
- A. Puhar: Prvotno besedilo življenja..., str. 161.
- A. Puhar: Prvotno besedilo življenja..., str. 169-182.
- A. Puhar: Prvotno besedilo življenja..., str. 227-229.
- A. Puhar: Prvotno besedilo življenja..., str. 235.
- Kot na eno od številnih opozarja Puharjeva na družino, iz katere je izšel tudi slovenski klasik Ivan Cankar in v kateri sta se poleg Ivana delno izobrazila le še dva od devetih Cankarjevih otrok, vsi trije pa seveda moški, medtem ko je njihova izjemno bistra sestra Karolina napravila samomor in pustila za seboj le izjemno pretresljivo poslovilno pismo. Na izjemno žalost in brezperspektivno življenje slovenskih deklic pa je opozarjala že Ivanka Anžič v Slovenki 1901. leta (str. 308-318).
- A. Puhar: Slovenski avtoportret. Ljubljana: Nova revija 1992.
- A. Puhar: Slovenski avtoportret..., str. 9.
- A. Puhar: Slovenski avtoportret..., str. 10-11.
- A. Puhar: Slovenski avtoportret..., str. 44-45.
- A. Puhar: Slovenski avtoportret..., str. 67.
- A. Puhar: Slovenski avtoportret..., str. 72-78.
- A. Puhar: Slovenski avtoportret..., str. 91.
- A. Puhar: Slovenski avtoportret..., str. 94.

KOROŠKI SLOVENCİ IN PROTIFAŠISTIČNI ODPOR

S predstavivijo knjige z naslovom Protifašistični odpor oz. podnaslovom Koroška od začetka vstaje do konca leta 1943 avtorjev Bogdana Žolnirja, našega domačina in častnega občana, ustanovitelja in dolgoletnega ravnatelja slovenjgraškega muzeja, in Mileta Pavlina, znanega pisca zgodovinskih del o NOB in pisatelja, se je Koroški pokrajinski muzej med prvimi vključil v praznovanje 50. obletnice osvoboditve in zmage nad fašizmom. Pol stoletja je minilo od vojaškega poraza fašističnih sil, a žal ne tudi dokončnega propada ideologije in sistema, ki je pred 56. leti pognal ves svet v svetovno vojno, katere rezultat je bil 50 milijonov mrtvih, milijone ranjenih in pohabljenih, milijone duševnih invalidov, ogromna materialna škoda.

Tej mračni ideologiji in sistemu so se uprli vsi svobodoljubni narodi Evrope. Vsak izmed njih se je bojeval za svobodo na svoj način, v svojih specifičnih pogojih in možnostih; od tod tudi različnost izkušenj in različnost uspeha tega boja. Tako so ponekod prevladovale oblike pasivnega odpora, drugod spet stopnja upiranja ni presegala diverzij in sabotaž, najvišja oblika odpora pa je bil aktiven oborožen boj partizanskih enot, ponekod le čet in bataljonov s klasičnim gverilskim načinom bojevanja, drugod tudi brigad, divizij in korpusov z elementi organiziranosti, kot jih poznajo vse sodobne armade. Marsikje so okupatorji uspeli hitro zatreti aktivni odpor, ki je ponovno vzplamtel šele, ko je bila nemška oborožena sila že skoraj dotolčena, drugod se je z različno močjo in intenzivnostjo uspel ohraniti do konca vojne.

Splošna evropska izkušnja kaže, kar lahko trdimo brez kakršnekoli primesi ideologije, da je bil odpor najmočnejši tam, kjer so ga organizirale in vodile komunistične stranke, kajti le-te so imele dovolj izkušenj z ilegalnim delovanjem, kar je v okupacijskih

razmerah postalo nenadoma zelo pomembno in učinkovito.

Med narodi, ki zavzemajo častno mesto med bojevniki proti fašizmu in nacizmu, tako glede struktur, ki jih je ta odpor razvil, kot glede uspehov, ki jih je dosegel, je tudi takrat le milijon in pol velik slovenski narod. Tako razkosali okupatorji v Evropi niso nobenega naroda in taka usoda ni bila namenjena nobenemu avtohtonemu evropskemu narodu, kakor so jo trije okupatorji namenili Slovencem. Tako so imeli nemški okupatorji v načrtu iz Štajerske in Gorenjske izgnati okrog 260.000 Slovencev. Uspeli so jih izgnati le okrog 80.000; med vzroki, zakaj niso izgnali tudi drugih, je na prvem mestu oborožen upor. Določili so rok petih let, ko naj bi se v teh dveh pokrajinah govorilo samo še nemško. Nemški okupator pa je izrabljal tudi grotne in človeške potenciale teh dveh dežel, izkoriščal je naravne vire in industrijo v vojne namene in pošiljal ljudi na suženjsko delo v tovarne in premogovnike doma in v Nemčijo, od srede leta 1942 pa je tudi nasilno mobiliziral moške v nemško vojsko: vse to naj bi med drugim prispevalo k pospeševanemu ponemčevanju. Podobne načrte je imel s prekmurskimi Slovenci madžarski okupator. Italijanska okupacijska vojska je na Dolenjskem, Notranjskem in v Ljubljani sicer ravnala bolj previdno, cilj pa je bil enak. Vsi Slovenci so vedeli, kaj počne italijanska fašistična država s primorskimi Slovenci, ki si jih je Italija priključila dvajset let prej, saj so o tem pričali številni politični preganjanci in rodoljubi, ki so v tem času pribežali v matično Slovenijo.

Prvi Slovenci, ki so občutili nemški nacistični pritisk, in to še posebej intenzivno, so bili koroški Slovenci, ki so po plebiscitu l. 1920 ostali v Avstriji. Že prva avstrijska republika je z njimi ravnala mačehovsko, vendar je vsaj formalno priznavala določila senžermenske mirovne pogodbe; ta je

govorila o zaščiti narodnih manjšin. S 15. marcem 1938, ko je nacistična Nemčija zasedla Austrijo in je le-ta kot mednarodnopravni subjekt prenehala obstajati, pa so ugasnila še ta načela. Koroški Slovenci so se tri leta pred drugimi Slovenci znašli sami, brez formalno - pravne zaščite, v nacističnem totalitarnem sistemu in državi, ki ni trpela tako imenovanih »tujerodnih elementov«, kakršni so bili Židje, Romi in Slovani. Ta oblast je začela koroške Slovence preganjati; najprej zaradi mednarodne situacije bolj po tihem, po zasedbi Jugoslavije, ki so jo pred tem hoteli pritegniti v svoj tabor, pa so tudi ti meddržavni razlogi odpadli. Nemci so aprila 1942 izgnali okrog 1000 koroških Slovencev, druge pa je taka usoda še čakala, če bi Nemčija zmagala. Da jih niso pregnali že med vojno, pa je spet med glavnimi vzroki upor in partizanstvo, ki se je prav v tem letu začelo nezadržno širiti tudi na Koroško. Preganjanje, zastraševanje, zgodnje mobilizacije v nemško vojsko, vse to je rodilo med koroškimi Slovenci odpor, ki se je na začetku kazal v državljanski neposlušnosti, nenavdušenjem nad nemškimi zmagami, nedovoljenem poslušanju tujih radijskih postaj, prijaznem odnosu do vojnih ujetnikov in prisilnih delavcev, ki so morali delati na kmetijah, in v begu vojaških obveznikov čez mejo v takrat še nevtralnemu Jugoslavijo, ki jim je po haaški konvenciji morala dati zatočišče; pozneje tudi v umiku vojnih obveznikov v domače gozdove. Ves ta odpor pa ne bi bil uspešen, če ne bi bil prerasel v oborožen odpor in če mu ne bi bil za osnovo program - to pa je bil program OF s temeljnimi točkami, ki so govorile o osvoboditvi in združitvi slovenskega naroda. Logično je, da so koroški Slovenci v boju za obstanek iskali oporo in pomoč v lastnem, matičnem narodu. Med Avstrijci odpora - vsaj na začetku - ni bilo nobenega, ker je večina prebivalstva pozdravila Hitlerjevo zasedbo, KPA pa zaradi šibkosti, neenotnosti in neodločnosti tudi ni bila sposobna organizirati močnega odporiškega gibanja.

Vsekakor je bila samoohranitvena sila slovenskega naroda temeljna gibalna sila odpora in brez oboroženega boja bi slovenski narod

propadel tako ali drugače - ali bi ga izgnali, ponemčili, ali pa bi v okupatorjevi vojski izkrcvavel na svetovnih bojiščih. Te podatke je treba upoštevati, ko danes, po petdesetih letih, ocenjujemo takratne dogodke. Žal je med nami mnogo ljudi, ki ta čas ocenjujejo kot golo komunistično revolucijo in državljansko vojno. S tako oceno bi se bilo mogoče strinjati, če bi se v Sloveniji spopadli Slovenci sami brez okupatorja. Vsak okupator pa narodu, ki ga okupira, ne želi ničesar dobrega, ampak želi predvsem vladati; da ta cilj doseže, spre domače prebivalstvo oz. del domačega prebivalstva pridobi na svojo stran in ga ščuva proti drugemu delu naroda, dokler mu je to potrebno, kot se je to zgodilo na Dolenjskem in Notranjskem.

V nobenem primeru domačih zaveznikov ne jemlje kot enakopravnih in enakovrednih partnerjev, ampak jih prezira in se jih iznebi, kakor hitro mu niso več potrebni. Če kdaj, predvsem na začetku, pokaže tudi dobrohotnost, jo pokaže le zaradi svojega lastnega interesa. Tega bi se morali zavedati tisti, ki so se takrat v obrambo svojih ozkih strankarskih in razrednih interesov zatekli v naročje okupatorjev, pa niti danes nočejo priznati te zmote, ampak dogodke sprevračajo na račun tistih, ki so se borili za obstoj naroda. Sicer smo podobni položaj doživeli

tudi v času agresije JLA na Slovenijo junija 1991, in to tedaj, ko je šlo za našo neodvisnost in suverenost. Slovenski narod je pokazal veliko enotnost, kakršne nismo zmogli nikoli prej. To nam je pripomoglo k neodvisnosti in mednarodnemu priznanju.

Ko tehtamo položaj tisočev in tisočev naših ljudi, ki so bili postavljeni pred izbiro, ali pasti na kateri izmed nemških front, umreti v taborišču, se pustiti potujčiti, ali iti v gozdove in se boriti, ugotovimo, da se je večina raje odločila za slednje, manjše zlo, in jim je bilo vseeno, kdo je tisti, ki odpor organizira - ali so to komunisti ali katera druga stranka. Za te ljudi je bilo pomembno, da so se lahko kam umaknili, imeli možnost braniti sebe in družine, za čas po vojni pa so tudi upali na boljše življenje. Spričo slabih gmotnih razmer in izkoriščanja v stari Jugoslaviji se je narodnoosvobodilnemu motivu pridružil smoter boja za spremembo socialnih razmer.

Obsojati danes borce, ko ves svet slavi zmago nad fašizmom, jim očitati boj za komunizem, ko večina izmed njih sploh ni vedela, kaj to je, jim očitati nekakšne privilegije, ki jih navadni borci niso bili deležni, in zahtevati od njih spravo za vsako ceno, je nesmisel. Smo za narodno spravo in

za mir med ljudmi.

Na obrobni slovenskih ozemljih, kjer je bil potujčevalni pritisk že od prejšnjega stoletja dalje še posebej občuten, je imel boj proti okupatorju predsvem narodnoosvobodilno noto in ga je podpiralo domala vse prebivalstvo. Iz zgodovine vseh osvobodilnih vojn je znano, da le-te uspejo le, če imajo oporo v večini prebivalstva. To so vedeli tudi nemški okupatorji, kar lahko preberemo v številnih nemških orožniških poročilih - če partizanskim poročilom in pričevanjem ne verjamemo. Zato primorski, gorenjski, štajerski in koroški partizani ne morejo doumeti, zakaj naj bi se kesali svoje odločitve o odhodu v partizane, saj jim nič drugega ni preostalo, in si podati roko sprave z nekom, ki ga ni. Sprava namreč predstavlja obojestransko kesanje in pomiritev.

Prav o boju za obstanek Slovencev v najtežjih časih in na najbolj izpostavljenem delu slovenskega etničnega ozemlja govori knjiga Protifašistični odpor in obravnava obdobje od začetka vstaje do konca leta 1943. Vsem, ki jih ta problematika zanima in želijo spoznati rast narodnoosvobodilnega gibanja na Koroškem, knjigo toplo priporočam!

Marjan Linasi

ODSEVANJA

časopis za leposlovje in kulturna vprašanja

Izdaja:

Zveza kulturnih organizacij in
Literarni klub Slovenj Gradec.

Založila:

Založba CERDONIS - STUDIO S, d.o.o.,
Slovenj Gradec.

Uredniški odbor:

Andrej Makuc (gl. urednik, poezija, dramatika)
Blaž Prapotnik (grafični urednik),
Tone Turičnik (proza), Franc Juričan (esejistika)
in Alenka Horvat.

Naslov uredništva:

Založba CERDONIS, Francetova 6,
62380 Slovenj Gradec. Tel./fax: (0602) 41-619.

Prelom in grafična priprava:

STUDIO S, d.o.o., Slovenj Gradec

Tisk: Odtis, Ravne na Koroškem

Naklada: 600 izvodov.

Cena: 500 SIT.

Slovenj Gradec, oktobra 1995.

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije
sodijo ODSEVANJA med proizvode, za katere se plačuje
prometni davek po stopnji 5%.

SLOVENJ GRADEC IN GIMNAZIJA

Slovenj Gradec (mestne pravice je dobil leta 1267, z listino OZN leta 1989 je postal mesto Glasnik miru) je živahno gospodarsko in kulturno središče Mislinjske doline. Dolina je bila že od rimskih časov pomembna prometna vez med Celjsko in Celovško kotlino. Zgodovina prafar Šmartno in Stari trg (sv. Pankracij) pri Slovenj Gradcu sega v 11. stoletje. V mestu so v srednjem veku ob domačih prodajali tudi tuji trgovci in obrtniki, še posebej ob glavnih sejmi. To izpričuje tudi podoba mestnega grba - od srede 14. stoletja naprej.

Nedvomno so se srednjeveški meščani zavedali, da je za upešno poslovanje potrebno tudi znanje. Nekateri pisci omenjajo, da v Slovenj Gradcu »prvi podatki o šoli segajo v 13. stoletje in pouk naj bi bil v stavbi poleg cerkve.«¹ Dr. Jože Koropec je zapisal, da je v prvi polovici 14. stoletja v mestni šoli poučeval učitelj Janez. Isti avtor poroča, da je »...sredi 16. stoletja imel učitelja in šolo na skrbi vikar mestne cerkve sv. Elizabete. Leta 1552 je izročil učitelju 15 goldinarjev letne plače, poravnal stroške za dimnik v šoli ter okna, tablo in vrt.«²

Več virov o šolstvu je od 17. stoletja dalje.³ Vladarja Marija Terezija in Jožef II. sta s splošno šolsko uredbo (1774) uvedla splošno šolsko obveznost in določila podrobnejšo organizacijo osnovnega šolstva.⁴

Tudi izobraževanje vajencev raznih strok ima v našem mestu dolgoletno tradicijo. Nedeljska šola za vajence je delovala vse do leta 1869, ko se je razvila v obrtno nadaljevalno šolo z večernim poukom.⁵ Leta 1872 je bila ustanovljena šola za ženska ročna dela, obrtna nadaljevalna šola pa je leta 1908 prerasla v dvorazrednico z nemškim in slovenskim učnim jezikom. Po prvi svetovni vojni jo je prevzel »Šolski odbor obrtne nadaljevalne šole v Slovenj Gradcu«. V šolo je hodilo povprečno 55 vajencev. Tudi trgovski vajenci so do leta 1924 obiskovali to šolo, potem pa je začela delati dvorazredna trgovska nadaljevalna šola.⁶

Za nadaljnji razvoj šolstva v Slovenj Gradcu je bila pomembna ustanovitev

meščanske šole leta 1920. O zgodovini te šole je zapisal njen prvi ravnatelj, Ferdo Šentjunc, med drugim naslednje: »Bila je že stara želja meščanov in okoličanov, da bi se v Slovenj Gradcu ustanovila za slovenjgraški okraj res prepotrebna meščanska šola. Toda Avstrija tej želji nikakor ni hotela ugoditi, ker je velika večina prebivalcev tega okraja bila Slovencev... Meščanska šola je v prvi vrsti šola srednjih in nižjih slojev, meščanska šola je šola, ki naj da teoretično izobrazbo tistim, ki nočejo ali ne morejo obiskovati srednje šole, a si morajo pridobiti za svoj bodoči poklic nekoliko višjo izobrazbo. Meščanska šola torej dviga duševni nivo širših plasti naroda...«⁷ Prvi učenci so se v meščansko šolo vpisali v šolskem letu 1920/21. (Bila je v poslopju nekdanje nemške šole, ki je bilo zgrajeno leta 1901.) Prvo leto je bilo vpisanih 24 učencev in 34 učenek, v šolskem letu 1929/30 pa 51 učencev in 67 učenek. Prihajali so iz Marenberga (Radlje ob Dravi), Vuzenice, Dravograda, Doliča in Mislinjske doline.

Ob uspešnem delu in z rastjo meščanske šole se v tridesetih letih rodi tudi zamisel o ustanovitvi gimnazije v Slovenj Gradcu. Po tehtnih splošnih razpravah so člani občinske uprave in odborniki mestne občine Slovenj Gradec na seji 26. novembra 1938 (vodil jo je župan dr. Josip Picej) dokončno sklenili predlagati, da se ustanovi gimnazija v Slovenj Gradcu. Iz zapisnika oz. »resolucije«, ki so jo poslali »gospodu banu dr. Marku Natlačenu«, izvemo, da je »želja vseh k napredku stremečih občanov, bodisi iz mesta ali okolice že dolgo let ta, da se ustanovi v našem mestu prepotrebna gimnazija. (...) Kdor hoče študirati naprej, bo šel v gimnazijo, kdor se pa hoče posvetiti obrti, trgovini, industriji in kmetijstvu, pa bo posečal meščansko šolo. Zadeva v to potrebnih šolskih prostorov bode kmalu rešena... (...) Podpisani Vas tedaj kot svojega častnega člana ponovno prosimo,... da tolmačite našo prošnjo v pozitivnem smislu tudi na najvišjem mestu, ki je merodajno za ustanovitev gimnazije v Slovenjgradcu. / Resolucija se je na to od

vseh navzočih lastnoročno podpisala.« (Sledi 13 različno čitljivih podpisov.)⁸

Poudariti kaže, da je to čas, ko so se začele vse hitreje spreminjati mednarodne vojaške in politične razmere. Marca 1938 si je Nemčija priključila Avstrijo in Dravska banovina je postala mejna pokrajina tretjega rajha. V zraku je visela druga svetovna vojna.

Za gradnjo poslopja in ustanovitev gimnazije so bile razmere skrajno neugodne. Kmalu smo doživeli vihar druge svetovne vojne in poskuse uničenja slovenskega naroda.

V prvem povojnem letu so obstajale dileme: gimnazija - da, toda ali na Prevaljah ali v Slovenj Gradcu. Kot je znano, je bila ustanovljena v Guštanju (Ravne na Koroškem). Vendar je prebivalce Mislinjske doline in Slovenj Gradca znova in znova vznemirjala misel o gimnaziji. Boris Kuhar, pisec reportaže Po lepi Koroški, je v Slovenskem poročevalcu 31. marca 1953 objavil tudi fotografijo panorame mesta. Pod njo je zapis: »Slovenj Gradec. Na levi je poslopje nove gimnazije, po hribih nad mestom pa velike snežne ploskve.« Res, na sliki vidimo na levi strani poslopje nekdanje kasarne, sedaj tovarne oblazinjenega pohištva Nova oprema. Kje je pisec dobil podatek, ni označeno oz. navedeno.

V Slovenj Gradcu je bila leta 1960 ustanovljena štiriletna ekonomska srednja šola, ki je pozneje prerasla v velik srednješolski center oz. srednjo šolo s številnimi izobraževalnimi programi.

Toda stara ideja o gimnaziji je spet zaživela pred nekaj leti, se pravi, po več kot petdesetih letih, ko je vzniknila prvič. Zdaj tečejo intenzivne priprave za njeno ustanovitev. Prvi gimnazijci bodo predvidoma sedli v šolske klopi v jeseni leta 1996.

Jože Potočnik

Opombe:

- 1 Krajevni leksikon Slovenije, 1980, str. 512
- 2 Dr. Jože Koropec: Srednjeveško gospostvo Slovenj Gradec, ČZN št.1, 1978, str. 28
- 3 Romana Špegel-Krevh in Rudi Potočnik: Slovenjgraška šola skozi čas, 1990; Kronika OŠ Slovenj Gradec
- 4 Zgodovina Slovencev, CZ, Lj. 1979, str. 377,379
- 5 Albin Žižek, Zbornik ekonomske šole Slovenj Gradec, 1972
- 6 Spomenica državne deške meščanske šole v Slovenj Gradcu ob njeni desetletnici 1920 -1930, Slovenj Gradec 1930
- 7 Spomenica državne deške meščanske šole..., str. 20 in 33
- 8 Zapisnik mestnega občinskega odbora Slovenj Gradec

Blaž Prapotnik

MOZAIK IZ ČREPINJ

*Ne hodi
po koščkih
pazljiv korak
in ne brca drobcev,
ki v sliki niso pritrjeni.
Kdo ve, kam spadajo,
ko so pomešani,
poteptani, razdrobljeni?*

*Spomin odpleše,
a se ne dotakne
odkruškov prejšnjega življenja...*

*V špranje se nabira prah,
med fuge pajčevinast čas.
In vendar zlagam
iz črepinj
- svoj krhki mozaik.*

IZUMIRAJOČI

*Ne boj se, nikoli
ne bruham ognja,
ko prihajaš k meni v pečino.
Na dnu brloga sem sam,
prestrašena žival,
ki nad zakopanimi kadavri
nemo spačenih obrazov
renči
kot ranjena tišina
in grize
le rožnate nemirne nohte,
ko se v kristalnem zrklu prepozna
dvoglavi zmaj, falična zverina.*

*Ljubi me, če se ti ljubi.
Zaradi skrivnostnega,
morda davno izumrlega hotenja,
ki se kot priostrena ost zariva
v to drugo glavo.
In ko se trudiš s pojasnili,
da glas navzven spregovori,
se odmev lepljivo vlažnih črk,
kot v posmeh jeziku,
na skalnih stenah posuši.*

Študijska knjižnica
DZ 05
ODSEVANJA
1995

886.3

3003259,25

KOROŠKA OSREDNJA KNJIŽNICA
PRVINE

COBISS

IMAM TE

*Imam te skrito,
pa ne v srcu, ne -
to je fraza senilnih romantikov.*

*Imam te, ker so te izdali
prstni odtisi na mojem spominu.*

*Ključješ skrita, globoko v glavi,
tam, kjer so možgani najbolj mehki.*

*Smehljaš se,
tam nekje zraven hipofize.*

Varno zavetje tople sive gmote.

Ostani, kjer si, prijetno je.

Ne bo te mrazilo

in ne bo ti vroče, obljubim!

Možgani se ne segrevajo med obratovanjem.

MOJ KAMEN

*Korenine drevesa tvoje ljubezni
so se ovile okrog mojega kamna
v prsih.*

*Z najtanjšimi nitmi si segla
v vse obskurne razpoke
tega kamna.*

Tvoja usodna napaka, ker ...

*So razpoke,
ki vanje svetloba ne sme vstopiti.*

*So razpoke,
iz katerih veje strupeno hladen mrak,
ki zledeni še tako vroče želje.*

In korenine zmrznejo.

*Veš, moj kamen je poln razpok,
zato mora tvoje drevo umreti.*

